

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 28 grudnia 2015 r.

Poz. 8897

UCHWAŁA NR XVIII/354/2015 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ

z dnia 17 grudnia 2015 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2016 - 2019 dla gminy Środa Wielkopolska.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2015 poz. 1515), art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 ze zmianami) Rada Miejska w Środzie Wielkopolskiej uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2016 - 2019 dla gminy Środa Wielkopolska, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Środa Wielkopolska.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej
(-) Paweł Dopierała

Załącznik do uchwały nr XVIII/354/2015
Rady Miejskiej w Środzie Wielkopolskiej
w sprawie przyjęcia Gminnego Programu
Opieki nad Zabytkami na lata 2016 – 2019
dla Gminy Środa Wielkopolska
z dnia 17 grudnia 2015 r.

**GMINNY
PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
NA LATA 2016 – 2019
DLA GMINY ŚRODA WIELKOPOLSKA**

Wykonany na zlecenie Urzędu Miejskiego w Środzie Wielkopolskiej
Maria Piotrowska
Puszczykowo, październik 2015 rok.

Spis treści:

1.	Wstęp	6
1.1.	Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	6
1.2.	Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	11
1.2.1.	Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym	12
1.2.2.	Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	12
2.	Uwarunkowania zewnętrzne opieki nad zasobami dziedzictwa kulturowego	18
2.1.	Zakres opieki nad zabytkami sprawowanej na obszarze Gminy, określony przez opracowania odnoszące się do Polski	18
2.1.1.	Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	18
2.2.	Zakres opieki nad zabytkami sprawowanej na obszarze Gminy, określony przez opracowania odnoszące się do Wielkopolski	21
2.2.1.	Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2020	21
2.2.2.	Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	21
2.2.3.	Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014 – 2020 WRPO 2014+	26
2.2.4.	Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2013 – 2016.	30
2.3.	Zakres opieki nad zabytkami sprawowanej na obszarze Gminy, określony przez opracowania odnoszące się do powiatu średzkiego	32
2.3.1.	Strategia rozwoju społeczno gospodarczego powiatu średzkiego 2015 – 2024	32
2.3.2.	Plan rozwoju lokalnego powiatu średzkiego na lata 2008 - 2015	33
2.3.3.	Program ochrony środowiska dla powiatu średzkiego na lata 2012 – 2015 z perspektywą na lata 2016 – 2019.	34
2.3.4.	Raport o stanie zabytków w powiecie średzkim	35
2.3.5.	Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, wpisanych do rejestru zabytków, nie będących własnością Powiatu Średzkiego.	36

3.	Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Środa Wielkopolska	37
3.1.	Zabytki nieruchome	37
3.2.	Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla Gminy Środa Wielkopolska (wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków)	38
3.3.	Obiekty zabytkowe nieruchome wpisane do rejestru zabytków będące własnością Gminy Środa Wielkopolska	42
3.4.	Obiekty zabytkowe nieruchome z terenu Gminy Środa Wielkopolska (wykaz obiektów przeznaczonych do wpisu do Gminnej Ewidencji Zabytków)	42
3.5.	Zabytki ruchome	72
3.6.	Krajobraz kulturowy (obszarowe wpisy do rejestru zabytków)	72
3.7.	Zabytki archeologiczne	76
3.7.1.	Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków	77
3.7.2.	Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej	78
3.7.3.	Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne)	78
4.	Uwarunkowania wewnętrzne opieki nad zasobami dziedzictwa i krajobrazu kulturowego na obszarze Gminy Środa Wielkopolska	80
4.1.	Stan zachowania zabytków w Gminie Środa Wielkopolska	80
4.1.1.	Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków	80
4.1.2.	Stan zachowania zabytków ruchomych	92
4.1.3.	Stan zachowania dziedzictwa archeologicznego oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych	93
4.2.	Uwarunkowania wynikające ze Strategii rozwoju Gminy Środa Wielkopolska	96
4.3.	Uwarunkowania wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Środa Wielkopolska	98
4.4.	Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na terenie Gminy Środa Wielkopolska	103
4.5.	Uwarunkowania wynikające z Lokalnego programu rewitalizacji dla miasta Środy Wielkopolskiej na lata 2011 – 2016.	118

4.6.	Uwarunkowania wynikające z zasad określonych w Programie ochrony środowiska dla Gminy Środa Wielkopolska na lata 2013 – 2016 z perspektywą na lata 2017 – 2020.	120
4.7.	Uwarunkowania wynikające ze Strategii rozwoju kultury Gminy Środa Wielkopolska na lata 2015 – 2020.	123
4.8.	Uwarunkowania wynikające z zasad udzielania i rozliczania pomocy finansowej udzielanej przez Gminę Środa Wielkopolska na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i nie stanowiących własność Gminy.	125
5.	Cele gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami)	127
6.	Kierunki realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	127
6.1.	Gminna ewidencja zabytków	127
6.1.1.	Działanie – sporządzenie gminnej ewidencji zabytków nieruchomych oraz sporządzenie gminnej ewidencji zabytków małej architektury	127
6.1.2.	Działanie – weryfikacja gminnej ewidencji zabytków archeologicznych	128
6.2.	Promocja regionu i edukacja przez prezentację lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego	128
6.2.1.	Działanie – udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych	129
6.2.2.	Działanie – edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego	129
6.3.	Sprawowanie opieki nad zachowanymi zabytkami w regionie	130
6.3.1.	Działanie – zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	130
6.3.2.	Działanie – sporządzenie wykazu zespołów i obiektów nieruchomych, stanowisk archeologicznych typowanych do rejestru zabytków z terenu Gminy Środa Wielkopolska w celu uwzględnienia ich w dokumentach planistycznych i inwestycyjnych gminy	134
7.	Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	136
8.	Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami	137
9.	Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	138

1. Wstęp.

1.1. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz wyniki działań w latach 2012 - 2015 w zakresie opieki nad zabytkami w Gminie Środa Wielkopolska.

Podstawowym założeniem przedstawionego poniżej „Programu opieki nad zabytkami na lata 2016 – 2019 dla Gminy Środa Wielkopolska” jest ukierunkowanie działań lokalnej społeczności, których celem jest poprawa stanu zachowania i utrzymania środowiska kulturowego.

W ramach budowy nowoczesnego oblicza „społeczeństwa obywatelskiego” konieczne jest pogłębianie samoświadomości społeczeństwa w oparciu o fundamenty miejscowych tradycji kulturowych. Lokalna tradycja jest szczególnie cennym dziedzictwem kulturowym. Składa się ona ze splotu wydarzeń, zachowanych pamiątek, zabytków archeologicznych, niepowtarzalnej przestrzeni miejskiej i wiejskiej, czy zabytków architektury i budownictwa, a także tzw. zabytków ruchomych. Historia środowiska lokalnego, nierzadko osadzona w wielkich wydarzeniach, takich jak sejmiki ziemskie, wojny, czy powstania narodowe, jest trwale powiązana z historiami poszczególnych rodzin czy niewielkich grup mieszkańców.

Opieka nad dziedzictwem kulturowym, definiuje i wydobywa bogactwo przeszłości. W ten sposób staje się fundamentem świadomego przeszłości społeczeństwa. Wiedza ta w oczywisty sposób pomaga definiować tożsamość kulturową jako wartościowego składnika struktury współczesnej cywilizacji.

Istotną rolę w tych działaniach mają do spełnienia samorządy. Ich praca oraz stymulowanie aktywności środowisk i organizacji społecznych powinna obejmować następujące zagadnienia merytoryczne:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych przeznaczonych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W obecnym systemie prawnym wszelkie działania mające na celu ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami w Wielkopolsce, a w tym na terenie Gminy Środa Wielkopolska, realizuje Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków, kierując Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu.

Niniejszy dokument jest trzecim opracowaniem tego typu. Pierwszy Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Środa Wielkopolska na lata 2008 – 2011 został powołany przez Radę Miejską Gminy w Środzie Wielkopolskiej uchwałą nr XXII/324/2008 z dnia 27 października 2008 roku i opublikowaną następnie w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego Nr 211 w dniu 1 grudnia 2008 roku. Program został sporządzony zgodnie z zaleceniami Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Zawierał część wprowadzającą, krótką charakterystykę uwarunkowań zewnętrznych opieki nad dziedzictwem kulturowym mikroregionu średzkiego, opis zachowanych zabytków oraz uwarunkowania wewnętrzne opieki nad nimi. Następnie wskazał cele i główne kierunki działań, a także przewidywane sposoby ich realizacji.

Drugi dokument, o nazwie Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Środa Wielkopolska na lata 2012 – 2015 został przyjęty przez Radę Miejską w dniu 15 grudnia 2011 roku uchwałą nr XVII/219/2011, ogłoszonym w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego z 24 stycznia 2012 roku, poz. 146.

Podsumowując założone w programie działania, stwierdzono, że w roku 2012 udzielono dotacje na prace remontowe i konserwatorskie przy zabytkach na terenie Gminy Środa Wielkopolska, kolejno dla parafii pw. św. Wawrzyńca w Mącznikach z przeznaczeniem na konserwację dachu kościoła w kwocie 35000,- zł, dla parafii pw. Wszystkich Świętych w Nietrzanowie na remont i konserwację elewacji kościoła w kwocie 70000,- zł, dla parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Środzie Wlkp. na konserwację stali w prezbiterium kościoła w kwocie 80000,- zł. Również w roku 2012 Powiat Średzki udzielił dotacji parafii pw. Michała Archaniola w Winnej Górze z przeznaczeniem na kontynuację prac konserwatorskich witrażu w nawie głównej kościoła w kwocie 5000,- zł.

W roku 2013 Rada Miejska w Środzie Wlkp. udzieliła dotacji parafii pw. św. Wawrzyńca w Mącznikach na impregnację ścian zewnętrznych kościoła w kwocie 30000,- zł, parafii pw. Wszystkich Świętych w Nietrzanowie na remont wieży kościoła w kwocie 90000,- zł, dla parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Środzie Wlkp. z przeznaczeniem na malowanie wnętrza kościoła w kwocie 85000,- zł. Prace te zostały też zasilone przez Powiat Średzki w kwocie 15000,- zł. dla parafii pw. Michała Archaniola w Winnej Górze z przeznaczeniem na renowację dwóch witraży w kwocie 12946,- zł. W tym samym okresie Spółka Środa XXI Sp. z o. o. w ramach działań rewitalizacyjnych prowadziła remonty elewacji kamienic przy Starym Rynku 13, 14, 15 w roku 2012 w kwocie 7000,- zł (dokumentacja projektowa) i 2013 w kwocie 57 644,80 zł.

W roku 2014 ze środków publicznych Gminy Środa Wielkopolska wsparto parafię pw. Wniebowzięcia NMP w Środzie Wielkopolskiej w pracach remontowych dachu na prezbiterium w kościoła kolegiackiego w kwocie 100000,- zł. W tym samym roku wyasygnowano 40000,- zł na wsparcie parafii pw. Wszystkich Świętych

w Nietrzanowie na remont wieży w kościele (II etap) oraz parafię pw. św. Wawrzyńca w Mącznikach w kwocie 60000,- zł na prace konserwatorskie w prezbiterium tutejszego kościoła i parafię pw. św. Michała w Winnej Górze w kwocie 20000,- zł na prace konserwatorskie przy witrażu prezbiterium kościoła.

W roku 2015 Gmina Środa Wielkopolska udzieliła wsparcia finansowego parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Środzie Wielkopolskiej w kwocie 190000,- zł na prace remontowe dachu i strychu na korpusie nawowym kościoła kolegiackiego i parafii pw. św. Wawrzyńca w Mącznikach w kwocie 40000,- zł na prace konserwatorskie polichromii na ścianie północnej prezbiterium kościoła oraz parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Środzie Wielkopolskiej w kwocie 60000,- zł na odnowienie wnętrza kościoła.

Gmina Środa Wielkopolska prowadziła również prace modernizacyjne w obrębie zabytkowego budynku ratusza. W latach 2012 – 2015 na cele remontowe i adaptacyjne wydatkowano 550931,95 zł. W 2012 roku wydatkowano 351234,57 zł na wymianę stolarki okiennej i drzwiowej oraz na modernizację pomieszczeń biurowych. W roku 2014 przeprowadzono modernizację pomieszczeń dla potrzeb Wydziału Spraw Obywatelskich Urzędu Miejskiego w Środzie Wielkopolskiej oraz wyremontowano piwnice na potrzeby archiwum dla Urzędu Stanu Cywilnego za kwotę 139356,14 zł. W roku 2015 przewidziano wydatkowanie 160000,- zł na dalszy remont Urzędu Stanu Cywilnego. Do tej pory remont kosztował 60341,24 zł.

Gmina mocno zaangażowana była także w pracach rewitalizacyjnych na terenie obszaru wpisanego do rejestru zabytków. wykonano szereg działań mających na celu poprawę estetyki centrum miasta, a więc także poprawiono percepcje przestrzeni zabytkowej tej części miejscowości. W ramach tych prac wzniesiono na okazałych cokołach (przywracając na pierwotne miejsce) posągi Maryi i św. Wawrzyńca na płycie Starego Rynku. Inwestycja ta kosztowała około 400000,- zł. Wykonywane są także gruntowne prace modernizacyjne ulic Jana Henryka Dąbrowskiego oraz Lipowej.

Do zadań wyznaczonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami dla Gminy Środa Wlkp. na lata 2012 – 2015 aktywnie włączona była działalność Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach”. W omawianym okresie prowadzono rozpowszechnianie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu Gminy, a także zabytkowego złożenia urbanistycznego Środy Wielkopolskiej. Działania te w sposób szczególnie skupione były na promowaniu zabytkowego barokowego dworu w Koszutach oraz otaczającego go parku wraz ze stałą ekspozycją pt. „Mała siedziba ziemiańska w Wielkopolsce na przełomie XIX i XX wieku”. Omawiane działania polegały również na wydaniu broszury z historią Koszut, widokówek i innych pamiątek oraz na prowadzeniu strony internetowej z linkami do facebooku, z intencją rozpowszechniania wiedzy o historii Koszut. Muzeum w Koszutach wspierało również organizacje i stowarzyszenia w opracowaniu i publikowaniu materiałów dotyczących historii i zabytków Gminy. Gromadzono w Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach” materiały archiwalne (tj.: stare zdjęcia, mapy itp.) ilustrujące dawny obraz przestrzeni Gminy. W ramach tego działania Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach” przyjęło do opracowania, w trybie ratunkowym: księgozbiór, archiwalia i pamiątki po regionaliście Adamie Grabiasie. Muzeum przygotowało koncepcję projektu utworzenia na terenie Gminy ścieżek dydaktycznych przedstawiających jej historię i zabytki na potrzeby promocji turystycznej.

W Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach” w latach 2012 i 2015 opracowało merytoryczną podstawę edukacyjnej trasy rowerowej o nazwie „Szlak rowerowy śladami Pierwszej Rzeczypospolitej Polskiej”. Prowadziło również rozpoznanie terenowe przebiegu trasy między centrum Środy Wielkopolskiej i Koszutami. Opracowano także treść tablic informacyjnych oraz wzory graficzne szlaku. Do tej pory projekt ten nie został wdrożony z uwagi na trwające prace związane z modernizacją torów kolejowych, przy których na wysokości Januszewa i Jarosławca, będzie przebiegała omawiana trasa. W ramach działania – edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego włączono tematykę ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach. Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach” prowadziło rozwiniętą działalność poznawczą, która wpisuje się w tzw. warsztaty muzealne zlecane przez różne placówki przedszkolne, szkolne i biura podróży. Zrealizowano zajęcia o następujących tytułach: "O modzie i strojach" – od epoki pierwotnej do czasów współczesnych; różnorodność form i funkcji stroju, "Przy polskim stole" - od Piasta poprzez XVIII – wieczne obżarstwo, do kuchni ziemiańskiej XIX wieku i współczesności, "Świętowanie – obyczaje" – zwyczaje i tradycje świąt bożonarodzeniowych oraz wielkanocnych i "Powstanie i rozwój miasta na przestrzeni lat na przykładzie Środy Wielkopolskiej". W latach 2012 – 2013 przeprowadzono 60/2012, 69/2013 zajęć, w których brało udział 2060/2012 i 1813/2013 uczestników. W roku 2014 przeprowadzono 38 zajęć tematycznych, w których brało udział 1197 uczestników. Wszystkie zajęcia edukacyjne realizowane w Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach” wdrażały pojęcia związane z krajobrazem kulturowym regionu zarówno odnoszącego się do Wielkopolski, jak i mikroregionu – tzw. Ziemi Średzkiej. W ramach działań mających na celu zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach” w 2012 roku wykonano prace remontowe stolarki okiennej dworu, wymieniając sześć okien. Prace remontowe, które kosztowały 14268,00 zł i sfinansowano je w całości z budżetu Muzeum. W roku 2013 wykonało remont kapitalny dachu zabytkowego dworu z dofinansowaniem z budżetu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa w kwocie 199750,67 zł. Z budżetu Gminy Środa Wlkp. w formie dotacji celowej Muzeum otrzymało 430330,61 zł. Całość zadania kosztowała 637081,28 zł. Dokończono również prace rewitalizacyjne na terenie parku rozpoczęte w 2011 roku. Do tego celu użyto środki własne, z częściowym refinansowaniem z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. W 2012 roku prace polegały na dostosowaniu kompozycji zieleni do nowego kształtu ciągów komunikacyjnych, uformowania skarp stawów wraz ze sprowadzeniem odpowiedniej roślinności wodnej. Na ten cel przeznaczono kwotę 71691,30 zł środków własnych oraz 75796,- zł w ramach PROW. Całość zadania kosztowała 147487,30 zł. W 2013 roku wykonano rozarium w kompozycji „hortus conclusus” za kwotę 7000,- zł. W roku 2014 kontynuowano prace przy założeniu drugiej części ogrodu różanego za kwotę 16000,- zł środków własnych. Wykonano również replikę altany z przełomu XIX na XX wiek, znajdującej się w parku przy pałacu Raczyńskich (obecnie własność UAM w Poznaniu) w Obrzycku – Zielonej Górze za kwotę 20000,- zł, w tym środków własnych 6400,- zł i 13600,- zł pochodzących z dofinansowania w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Prowadzono również prace polegające na wymianie ogrodzenia zabytkowego parku. Do tego celu użyto środków

otrzymanych w ramach działalności pomocowej Fundacji „Zakłady Kórnickie” w wysokości 10000,- zł w 2012 roku, 3000,- zł w 2013 roku.

1.2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.

1.2.1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591, z 2002 r. Nr 23, poz. 220, Nr 62, poz. 558, Nr 113, poz. 984, Nr 153, poz. 1271, Nr 214, poz. 1806, z 2003 r. Nr 80, poz. 717, Nr 162, poz. 1568, z 2004 r. Nr 102, poz. 1055, Nr 116, poz. 1203, Nr 167, poz. 1759, z 2005 r. Nr 172, poz. 1441, Nr 175, poz. 1457, z 2006 r. Nr 17, poz. 128, Nr 181, poz. 1337, z 2007 r. Nr 48, poz. 327, Nr 138, poz. 974, Nr 173, poz. 1218, z 2008 r. Nr 180, poz. 1111, Nr 223, poz. 1458, z 2009 r. Nr 52, poz. 420, Nr 157, poz. 1241, z 2010 r. Nr 28, poz. 142 i 146, Nr 40, poz. 230, Nr 106, poz. 675, z 2011 r. Nr 21, poz. 113, Nr 117, poz. 679, Nr 134, poz. 777, Nr 149, poz. 887, Nr 217, poz. 1281, z 2012 r. poz. 567, z 2013 r. poz. 153.

Art. 7. 1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

1.2.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568; tekst jednolity: Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774.).

Art. 4.

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 6.

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 r. poz. 642 i 908 oraz z 2013 r. poz. 829),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,

d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7.

Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji (...) strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, (...)

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:
(...)

- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, (...) uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; (...)

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20.

Projekty i zmiany (...) miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 22.

(...)

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;

2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;

3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3. (...)

Art. 33.

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).
2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1. (...)

Art. 81.

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Art. 87.

1. (...) wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat (...) gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
  - 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
  - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
  - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
  - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
  - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
  - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
  - 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
3. (...) gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje (...) rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów (...) wójt (burmistrz, prezydent miasta sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

2. Uwarunkowania zewnętrzne opieki nad zasobami dziedzictwa kulturowego.

2.1. Zakres opieki nad zabytkami sprawowanej na obszarze Gminy, określony przez opracowania odnoszące się do Polski.

2.1.1. Krajowy programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

„Krajowy programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami” jest dokumentem przyjętym Uchwałą nr 125/2014 Rady Ministrów w dniu 24 czerwca 2014 roku. W § 4 wymieniono państwowe instytucje, które realizują postanowienia dokumentu, tj.: Narodowy Instytut Dziedzictwa, Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów oraz Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku. W § 5 wskazano ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, jako koordynatora i sprawującego nadzór nad omawianym programem.

We Wprowadzeniu podjęto zagadnienie podstawowych założeń, jakie określono w omawianym dokumencie. W ramach tych założeń wymieniono m.in. zagadnienie współdziałania organów ochrony zabytków z samorządem terytorialnym oraz jego podstawowej roli w osiągnięciu pozytywnych efektów w zakresie tejsze ochrony. „Jednym ze strategicznych założeń Krajowego Programu (...) jest wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków, w tym tworzenie podstaw współdziałania z organami samorządu terytorialnego. Jest ono wyrazem przekonania, iż jakościowa przemiana w zakresie ochrony zabytków w Polsce może nastąpić jedynie dzięki łączeniu zasobów, lepszemu sieciowaniu struktur i działań organów ochrony zabytków. Jednocześnie, odwołując się do kompetencji Generalnego Konserwatora Zabytków należy wskazać, iż rolą Krajowego Programu jest tworzenie warunków dla wypracowania rozwiązań modelowych oraz ich upowszechnienie np. poprzez system konferencji i spotkań z przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego. Natomiast od stopnia zaangażowania tych podmiotów będą zależały realne efekty podejmowanych działań.” s. 6.

W Streszczeniu napisano. „W Krajowym Programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych płaszczyznach:

- organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia rejestru zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Na podstawie Diagnozy przeprowadzono analizę SWOT i w ścisłym powiązaniu z jej wynikami oraz w powiązaniu z celem 4 Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i

kreatywnego) sformułowano cel główny Krajowego Programu: Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków.

Do realizacji celu głównego opracowano trzy cele szczegółowe:

- wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce,
- wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków,
- tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji,

które z kolei realizowane będą w ramach szczegółowych zadań.” s. 7.

W rozdziale, Rola samorządu w systemie ochrony zabytków w Polsce stwierdzono. „Za realizację zadań związanych z ochroną zabytków odpowiedzialna jest zarówno administracja rządowa (wojewódzcy konserwatorzy zabytków oraz Generalny Konserwator Zabytków), jak również jednostki samorządu terytorialnego wszystkich szczebli. (...) Należy podkreślić, że art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, art. 4 ust. 7 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym oraz art. 14 ust. 3 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa odnoszą się zarówno do ochrony zabytków, jak i opieki nad zabytkami, bowiem jednostki samorządu terytorialnego są właścicielem ok. 21 % zabytków nieruchomości i zobowiązane są do opieki nad nimi (art. 5 i art. 71 u.o.z.). Co więcej, to gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami). W związku z tym z dniem 1 stycznia 1999 r. zdecentralizowano nie tylko zadania związane z ochroną zabytków, jednocześnie nastąpiło także przekazanie większości zabytków nieruchomości do zasobu samorządowego. Tym samym jednostki samorządu terytorialnego działając w sferze dominium, na równi z pozostałymi właścicielami, zobowiązane są do dbałości o powierzone obiekty. Obok zadań własnych, o których mowa w art. 7 ust. 1 pkt. 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, art. 4 ust. 7 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym oraz art. 14 ust. 3 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, u.o.z. przekazała jednostkom samorządu terytorialnego znaczące kompetencje w realizacji zadań ochronnych. Jednostki samorządu terytorialnego urzeczywistniając postanowienia programów opieki nad zabytkami uzupełniają działania państwa w zakresie prawnej ochrony zabytków (art. 87 u.o.z.): gminy powołane są w zakresie ustanowienia parku kulturowego, prowadzenia gminnych ewidencji zabytków oraz wprowadzania ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16 – 20 u.o.z.).” ss. 23 – 24.

2.2. Zakres opieki nad zabytkami sprawowanej na obszarze Gminy, określony przez opracowania odnoszące się do Wielkopolski.

2.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2020.

„Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2020” jest dokumentem przyjętym przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego dnia 19 grudnia 2005 r.

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa. Ustalenia zawarte w wymienionym dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa, przez co mają bezpośredni wpływ na zachowanie i poprawę krajobrazu kulturowego.

Celem głównym „Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego” jest poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców, która ma być realizowana przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych. Największe znaczenie dla dziedzictwa kulturowego ma cel strategiczny pt.: Dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI wieku, który osiągnięty będzie przez realizację celów operacyjnych, w tym celu operacyjnego pt.: Wzrost znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego. „Dziedzictwo kulturowe w rozwoju Wielkopolski pełni kilka funkcji. Jest ono czynnikiem integracji społecznej, stanowi instrument promocji regionu oraz przyczynia się do rozwoju gospodarczego, gdyż może być bazą dla turystyki i usług kulturalnych. Szczególnie ważnym elementem tego dziedzictwa jest wielkopolska kultura przedsiębiorczości. Cel ten realizowany będzie przede wszystkim poprzez: inwestycje w instytucje kultury, ochronę dorobku kulturowego, wsparcie działań powiększających dorobek kulturalny regionu, promocję aktywności kulturalnej mieszkańców”. s. 56.

2.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego został przyjęty uchwałą nr XLII/628/2001 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 26 listopada 2001 roku i zmieniony uchwałą nr XLVI/690/10 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 26 kwietnia 2010 roku.

W rozdziale Założenia ogólne, dokonano umiejscowienia tego dokumentu w systemie kształtowania ładu przestrzennego. „Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego jest jednym z trzech dokumentów – obok Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 r. i Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego, które współdecydują o przyszłości regionu. Obok znaczenia politycznego, plan zagospodarowania przestrzennego województwa jest dokumentem, który wypełnia pośredni poziom planistyczny między Koncepcją Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, a studiami uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin. Jest to opracowanie wyrażające podstawowe priorytety planistyczne dla kształtowania rozwoju przestrzennego Wielkopolski...” s. 14.

W rozdziale, Rekreacja wskazano na bezpośredni związek dziedzictwa kulturowego z ruchem turystycznym. „Na rozwój turystyki poznawczej – krajoznawczej w województwie wielkopolskim wpływa w najwyższym stopniu środowisko kulturowe. Do najważniejszych jego elementów, takich, które generują regionalny i ponadregionalny ruch turystyczny należą: najcenniejsze zabytki, miejsca związane z historią Polski, a zwłaszcza początkami państwowości, obiekty ujęte w Kanonie Krajoznawczym Polski, miejsca koncentrujące wydarzenia kulturalne,

historyczne szlaki kulturowe, miejsca kultu religijnego, regiony kulturowe czyli regiony nagromadzenia znacznej ilości rozproszonych zabytków. Istotną rolę odgrywają też miejscowości, których zasoby kulturowe przyciągają turystów – wśród nich zwłaszcza duże miasta, posiadające zabytkowe układy urbanistyczne...” s. 118. W rozdziale, Kultura i dziedzictwo narodowe, podkreślono wartość tożsamości regionalnej. Opiera się ona „... na tradycji regionalnej i najważniejszych cechach wyróżniających region terytorialnie, historycznie, społecznie i kulturowo” s. 120. Tożsamość regionalna „jest ważnym elementem dziedzictwa kulturowego. Wielkopolska jest regionem, który przez wiele stuleci zachowywał swoją odrębność polityczno – administracyjną, jego związki w znaczeniu historycznym jak i geograficznym, przekraczają obecne granice województwa.” s. 120.

W dokumencie omówiono wielkość zachowanej substancji zabytkowej w regionie. „Na terenie województwa wielkopolskiego zewidencjonowano 70694 stanowisk archeologicznych, a w ich obrębie 92668 faktów osadniczych. Rozkład tych stanowisk jest bardzo nierównomierny...” s. 121. „W ewidencji zabytków znajduje się 77781 zabytków nieruchomości (...), z czego do rejestru Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpisanych jest 6220 zabytków nieruchomości. Dla potrzeb planu o charakterze regionalnym ograniczono się do wymienienia obiektów najwybitniejszych, charakterystycznych dla poszczególnych epok stylowych.” s. 122.

Omawiając poszczególne grupy zabytków m. in. wymieniono gotyką kolegiatę w Środzie Wielkopolskiej. „Pod koniec XIII wieku na terenach państwa polskiego zaczął panować gotyk, a podstawowym materiałem budowlanym stała się cegła ceramiczna (...) Późniejszy gotyk reprezentują m.in. kościoły (...) Środzie Wielkopolskiej...” s. 123. W kontekście prowadzonej charakterystyki stylu barokowego zachowanego w rezydencjach szlacheckich wymieniono dwór w Koszutach. „...Na przełomie okresu baroku i klasycyzmu (wiek XVIII) wykształciła się na ziemiach polskich popularna we wszystkich późniejszych epokach forma dworu. Przykładami dworów z tego okresu są obiekty w Studzieńcu oraz w Koszutach...” s. 124.

W ramach omówienia dziedzictwa kulturowego określono sposoby udostępniania zabytków oraz treści historycznych, których są ilustracją. „Szlaki kulturowe są jednym z najważniejszych elementów generujących rozwój turystyki. Bogata przeszłość historyczna i kulturowa Wielkopolski stwarza wiele możliwości do przeprowadzania szlaków kulturowych, a tym samym do promocji Wielkopolski w skali lokalnej, krajowej czy międzynarodowej.” s. 127. W odniesieniu do Środy Wielkopolskiej wymieniono jedynie szlak „dworców i kolei”, którego częścią jest „... m.in.: (...) Średzka Kolej Wąskotorowa (...) Główną atrakcją tych tras są obiekty i urządzenia związane z kolejnictwem, w tym szczególnie z koleją wąskotorową.” s. 129.

W rozdziale, Działalność kulturalna, scharakteryzowano funkcjonujące w Wielkopolsce instytucje kultury. Wielkopolska jest rejonem, w którym działalność kulturalna prowadzona jest na szeroką skalę pod względem różnorodności oferowanych usług. „Działalność kulturalna stanowi tę dziedzinę, która nie podlega ocenie pod kątem jakości świadczonych usług. (...) W województwie wielkopolskim ma siedzibę ponad 100 placówek muzealnych i izb pamięci. (...) Bogate i ciekawe zbiory przedstawiają muzea okręgowe (...) oraz wiele placówek w mniejszych miejscowościach np.: (...) w Koszutach ...” s. 129.

W rozdziale, Problemy związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, omówiono najpoważniejsze konflikty w zagospodarowaniu przestrzennym. Wskazano, że „obszary o wyjątkowych walorach kulturowych powinny być uwolnione od tranzytowego ruchu komunikacyjnego. Analiza stanu zagospodarowania sieci osadniczej wykazała, że w wielu miastach drogi ponadlokalne przebiegają przez obszary objęte ochroną...” s. 131.

W rozdziale, Ochrona i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego, stwierdzono: „...zadbane i sukcesywnie rewaloryzowane środowisko kulturowe wzmacnia poczucie tożsamości z miejscem urodzenia, wpływa na podniesienie jakości ładu przestrzennego, przynosi wymierne korzyści gospodarcze poprzez uzyskiwanie dochodów z turystyki. Najważniejsze nurty działania, mające na celu osiągnięcie optymalnego stanu środowiska kulturowego to:

- ochrona istniejących zasobów materialnych i duchowych,
- kreowanie nowych jakości w obrębie poszczególnych dziedzin składających się na kulturę, a zwłaszcza kreowanie nowej jakości przestrzeni,
- kształtowanie świadomości,
- upowszechnianie wiedzy o środowisku kulturowym Wielkopolski wśród mieszkańców regionu, kraju i za granicą.” s. 215.

W rozdziale, Polityka ochrony dóbr kultury, stwierdzono: „W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, który operuje w zapisie graficznym skalami o znacznym stopniu ogólności, szczególne znaczenie ma ochrona obszarowa, a więc ochrona całych układów przestrzennych miast i wsi, ochrona krajobrazów kulturowych w parkach kulturowych i w strefach kulturotwórczych, szlaków kulturowych oraz pojedynczych obiektów. (...) Najważniejsze działania w ramach ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w ramach planowania przestrzennego to:

- zwiększenie nakładów na ochronę dziedzictwa kulturowego, zarówno w budżecie państwa, jak i w budżetach samorządowych,
- wpisanie do rejestru zabytków wszystkich zachowanych założeń i układów urbanistycznych,
- poszerzenie ewidencji zasobów dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego. (...)
- dalsze prowadzenie archeologicznych badań osadniczych,
- wzbogacanie dokumentacji dotyczącej obiektów dziedzictwa kulturowego (...)
- promocja szlaków kulturowych, parków kulturowych, pomników historii, a także obiektów wpisanych na listy dziedzictwa europejskiego,
- podnoszenie wizerunku województwa jako produktu turystycznego, poprzez prawidłową informację turystyczną w celu dotarcia do określonych atrakcji turystycznych.” ss. 215 – 216.

W rozdziale, Ochrona układów urbanistycznych i ruralistycznych, wymieniono elementy, które jej podlegają, są nimi: rozplanowanie ulic, rynków i placów miejskich, parametry kwartałów, pasma zieleni, doliny rzeczne, dominanty przestrzenne wież kościołów i ratuszy, panoramy, osie widokowe oraz wszelkie formy specyficznej zabudowy miejskiej. (...) Podobny system powinien objąć również układy ruralistyczne. Ochrona

kompleksowa architektury wiejskiej wraz z układami przestrzennymi i podziałami własnościowymi jest możliwa do zrealizowania na terenach, których głównym motorem rozwoju stanie się turystyka, a więc przede wszystkim na terenach parków krajobrazowych i parków kulturowych oraz w rejonach kulturotwórczych. Właściwą formą ochrony jest adaptowanie zabytkowych obiektów architektury wiejskiej jako obiekty rekreacji indywidualnej. Najwartościowsze obiekty, dla których nie da się zapewnić ochrony w istniejących zespołach zabudowy powinny się znaleźć w skansenach. (...) Ochrona układów przestrzennych, urbanistycznych i ruralistycznych powinna być rozpatrywana wraz z nawarstwieniami kulturowymi, w których obecna jest cała sekwencja dziejów. Jest to działanie niezbędne dla zachowania ciągłości historycznej tworzenia się sieci osadniczej. Sprzymierzeńcem systemowych działań wspierających może się stać aspekt ekonomiczny w postaci korzyści gospodarczych, uzyskiwanych z turystyki na terenach o atrakcyjnych i zadbanych śródmieściach – pojedynczych wybitnych obiektach z historycznym tłem kulturowym, nadającym całości oczekiwany klimat.” s. 217.

W rozdziale, Promowanie świadomości regionalnej Wielkopolski, zapisano: „...Do zaistnienia Wielkopolski jako regionu atrakcyjnego kulturowo niezbędne jest intensywne promowanie wiedzy o środowisku kulturowym regionu – w samym regionie, w kraju i poza granicami Polski. Najskuteczniejszą promocją mogą zapewnić organizacje turystyczne i firmy organizujące turystykę. U podstaw tej promocji powinien leżeć zbiorowy wysiłek środowisk twórczych i naukowych, lokalnych instytucji kultury, stowarzyszeń społecznych miłośników zabytków, miłośników ziem, miast, przyrody itp...” s. 223.

2.2.3. Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014 – 2020 (WRPO 2014+).

Celem głównym niniejszego programu jest „poprawa konkurencyjności i spójności województwa.” s.7.

Omawiając zagadnienia z zakresu – ochrona środowiska i efektywność wykorzystywania zasobów – zdefiniowano sytuację wyjściową stwierdzając, że region posiada „...bogate dziedzictwo kultury materialnej w regionie (w 2012 r. 7 021 obiektów zabytkowych nieruchomych i 19 271 ruchomych, a także znaczną liczbą instytucji kultury”. W dokumencie zauważono również, że zauważa się „pogarszający się stan techniczny obiektów [zabytkowych]”

WRPO 2014+ przewiduje pola interwencji, jako wkład w realizację Strategii Europa 2020. Ramy tych interwencji w omawianym zakresie wyznacza Umowa Partnerstwa, natomiast WRPO 2014+ będzie realizował m.in. obszary interwencji o nazwie: „Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego – w ramach PI 6c.” Interwencja WRPO 2014+ w tym obszarze będzie wkładem w realizację priorytetu „Rozwój zrównoważony Strategii Europa 2020”, zgodnie z inicjatywą przewodnią, że Europa efektywnie korzystająca z zasobów region poprawi produktywność, ograniczy koszty i przyczyni się do wzrostu konkurencyjności. s.16 i 17.

Opisując obszary problemowe w Wielkopolsce, Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku zidentyfikowała m.in. czynniki kształtujące różnice występujące na poszczególnych terytoriach regionu.

Do najistotniejszych z nich należy m.in.: „stan środowiska przyrodniczego i kulturowego, przestrzeni rolniczej, stopień zagrożenia powodziowego, stan zasobów wodnych. ss. 25 – 26.

W tabeli pt.: „Cel tematyczny”, w pkt. nr 6 o nazwie: „Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami”, wymieniono priorytet inwestycyjny (6c): „Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego”. W uzasadnieniu wyboru zapisano: „Wielkopolska charakteryzuje się stosunkowo dużym odsetkiem terenów o wysokich walorach przyrodniczych i kulturowych. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego do tych dwóch kategorii obszarów funkcjonalnych zalicza praktycznie całą powierzchnię województwa. Dziedzictwo kulturowe wymaga ochrony, ponieważ jego zasoby często wymagają pilnych działań zabezpieczających. Ten kierunek wsparcia podkreślany jest w Strategii Rozwoju Kraju 2020 i Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Ponadto, ochrona tego potencjału tworzy fundamenty rozwoju gospodarczego, szczególnie rozwoju turystyki. Efektem realizacji działań w ramach Priorytetu Inwestycyjnego będzie przede wszystkim poprawa stanu bogatego dziedzictwa kulturowego w Wielkopolsce (w tym zabytków)”. s. 36

Następnie WRPO 2014+ szczegółowo omawia Priorytet Inwestycyjny 6c. W pozycji oznaczonej: 2.A.4. o nazwie: „Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego” i dalej w pozycji: 2.A.5. „Cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego i oczekiwane rezultaty” omówiony jest cel szczegółowy – m.in.: „Zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu”.

Rezultat, jaki państwo członkowskie zamierza osiągnąć przy wsparciu UE tego celu jest opisany następująco: „Środowisko kulturowe to ważny czynnik rozwoju Wielkopolski. Jego stan ma wpływ na konkurencyjność regionu. Bazując na tym potencjale można w istotny sposób zdywersyfikować gospodarkę województwa i tworzyć alternatywne miejsca pracy. Województwo wielkopolskie wyróżnia się bogatym dziedzictwem kultury materialnej w postaci zabytków architektury sakralnej i świeckiej, jednak jego stan techniczny ulega stałej degradacji. Działania w tym Priorytecie Inwestycyjnym będą odpowiadały na zdiagnozowane wyzwania, jakimi są konieczność zachowania oraz przywracania właściwego stanu zasobów kulturowych w Wielkopolsce. Zły i stale pogarszający się stan wielu obiektów zabytkowych i innych obiektów kulturalnych wymuszają podjęcie pilnego przeciwdziałania temu zjawisku. Rezultatem realizacji przedsięwzięć przewidzianych dla tego Priorytet Inwestycyjny będzie więc poprawa stanu dziedzictwa kulturowego regionu, wzmacniająca szanse jego zachowania dla potomnych, a niejako przy okazji stwarzająca warunki dla rozwoju gospodarki w skali lokalnej. Dzięki inwestycjom zwiększona zostanie atrakcyjność turystyczna oraz inwestycyjna danego obszaru. Ponadto zachowane zostanie dziedzictwo kulturowe dla obecnych oraz przyszłych pokoleń. Miarą sukcesu w tym obszarze inwestowania będzie przede wszystkim wzrost liczby odwiedzających w miejscach objętych wsparciem. Ochrona i wsparcie dziedzictwa kulturowego będzie przyczyniać się także do tworzenia miejsc pracy, a także wpływać na jakość życia. Efektem pozaekonomicznym realizacji inwestycji będzie wzmocnienie tożsamości mieszkańców regionu.

Rozwój turystyki, będący jednym ze skutków realizacji w tym Priorytecie Inwestycyjnym będzie także bodźcem rozwojowym wzmocniającym przedsiębiorczość i wywołującym nowe inwestycje, stwarzając możliwości rozwoju gospodarczo – społecznego w wymiarach lokalnym i szerzej, w skali całego województwa...”. s. 132.

W pkt. oznaczonym 2.A.6. o nazwie: „Przedsięwzięcie, które ma zostać objęte wsparciem w ramach priorytetu inwestycyjnego”, sformułowano oczekiwany wkład do realizacji celów szczegółowych. „Pogarszający się stan dziedzictwa kulturowego i regionu (w tym zabytków) grozi ich bezpowrotną utratą. W związku z tym interwencja w ramach Priorytetu Inwestycyjnego będzie skierowana na inwestycje chroniące jego stan. Wsparcie skierowane będzie na ochronę, zachowanie i zabezpieczenie obiektów tego dziedzictwa, na zakup trwałego wyposażenia oraz na konserwację i zabezpieczenie (muzealiów, zbiorów bibliotecznych, w tym starodruków, a także na rozwój regionalnej i lokalnej infrastruktury kultury oraz zapobieganie jej degradacji. Wsparcie instytucji kultury jest w tym przypadku ważną formą ochrony dziedzictwa niematerialnego. Działania te pozwolą z jednej strony na zachowanie w dobrym stanie obiektów budowlanych dziedzictwa kulturowego, z drugiej strony pozwolą wzmocnić instytucje odpowiadające za konserwację i zabezpieczenie w nowoczesny sprzęt i wyposażenie umożliwiające efektywne prowadzenie prac konserwatorskich i zabezpieczających, co w efekcie będzie miało wpływ na poprawę stanu dziedzictwa kulturowego w regionie i jego ochrony. Wsparcie skierowane zostanie na poprawę infrastruktury instytucji kultury, bibliotek, archiwów, obiektów zabytkowych, obiektów przemysłowych o wartościach historycznych i muzeów. Przewiduje się także wsparcie wydarzeń kulturalnych wnoszących trwały wkład do zachowania dziedzictwa kulturowego regionu.” Następnie wyszczególniono m.in. następujące typy przedsięwzięć: „wsparcie instytucji kultury, obiektów oraz obszarów zabytkowych, wsparcie obiektów przemysłowych i powojkowych o wartościach historycznych, ochrona, zachowanie i zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym obiektów zabytkowych, zakup trwałego wyposażenia oraz konserwacja i zabezpieczenie muzealiów, archiwaliów i starodruków, jako integralne elementy szerszego projektu infrastrukturalnego i organizacja wydarzeń o charakterze kulturalnym, wnoszących trwały wkład do dziedzictwa kulturowego regionu.” I dalej zapisano: „Wśród spodziewanych typów przedsięwzięć nie można wykluczyć projektów zintegrowanych, wymagających finansowania krzyżowego, związanych m.in. z działaniami informacyjno – edukacyjnymi.” Wśród grup docelowych – beneficjentów wymieniono: „podmioty posiadające osobowość prawną, państwowe i samorządowe jednostki organizacyjne, w tym państwowe jednostki budżetowe, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia i podmioty działające w oparciu o umowę o partnerstwie publiczno – prywatnym.” Określono także terytorialny obszar realizacji: „Wsparcie dotyczy całego województwa.”

W pkt. oznaczonym 2.A.6.2. „Kierunkowe zasady wyboru projektów” przewiduje się „konkursowy oraz pozakonkursowy tryb wyboru projektów. Tryb pozakonkursowy będzie miał zastosowanie do projektów o charakterze strategicznym zgodnych z celem szczegółowym, wynikających z odpowiednich strategii subregionalnych lub regionalnych strategii sektorowych. Ponadto tryb pozakonkursowy przewiduje się w zakresie inwestycji realizowanych w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych oraz Obszarów Strategicznej Interwencji.”

W ramach Priorytetu Inwestycyjnego wydarzenia kulturalne o charakterze jednostkowym, takie jak festiwale i wystawy, nieprzynoszące efektów w dłuższej perspektywie czasowej nie będą finansowane. Wsparcie udzielane będzie dla wydarzeń kulturalnych pod warunkiem spełnienia poniższych kryteriów: „wywarcie znaczącego wpływu na gospodarkę regionalną potwierdzonego osiągnięciem mierzalnych korzyści w dłuższej perspektywie czasowej, wniesienie wkładu w realizację celów Strategii Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego w zakresie priorytetu kultury, głównie promocji kultury, dziedzictwa kulturowego i przemysłu kreatywnego, wkład Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego nie może przekroczyć wkładu sektora prywatnego w projekcie. Przychody, takie jak sprzedaż biletów itp. są wyłączone z kalkulacji wkładu sektora prywatnego. Wsparcie nie będzie także kierowane na budowę od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej.

Projekty w zakresie kultury muszą być zgodne ze strategią rozwoju województwa, a także muszą przyczynić się do osiągnięcia wymiernych i trwałych korzyści społeczno – gospodarczych.

Przy wyborze projektów do dofinansowania w ramach Priorytetu Inwestycyjnego obok elementów takich jak analiza ekonomiczna, analiza finansowa czy analiza ryzyka, odzwierciedlenie w kryteriach wyboru projektów znajdują m.in. następujące aspekty: „analiza popytu – wykazanie zapotrzebowania na dany projekt w tym szacowanej liczby odwiedzających, realizacja priorytetów rozwoju kultury, a w tym: poprawa dostępności do kultury, zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, umożliwienie nowych form uczestnictwa w kulturze, podniesienie atrakcyjności turystycznej regionu oraz zapewnienie trwałości efektów – promowane będą rozwiązania wpływające na poprawę efektywności funkcjonowania obiektów/institucji w długim okresie, w tym rozwiązania pozwalające na obniżeniu kosztów utrzymania na rzecz wydatków inwestycyjnych, zastosowaniu innowacyjnych rozwiązań energooszczędnych, dywersyfikacji źródeł finansowania (pozyskiwaniu zewnętrznych źródeł finansowania), dodatnich efektach ekonomicznych w bezpośrednim otoczeniu inwestycji i tworzeniu nowych miejsc pracy.”

Działania związane z wykorzystaniem i rozwojem zastosowań i usług Technologii Informacyjnych i Komunikacyjnych, w ramach Priorytetu Inwestycyjnego wspierane będą jedynie jako elementy projektów z zakresu dziedzictwa kulturowego. (...) Szczegółowe zasady wyboru projektów zawierać będzie Szczegółowy Opis Priorytetów, które (...) zatwierdzi Komitet Monitorujący.” ss. 133 – 135.

2.2.4. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2013 – 2016.

Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 28 października 2013 roku przegłosował uchwałę nr XXXVIII/763/13 powołując do życia drugą edycję Programu opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2013 – 2016.

Dokument omówił w sposób wyczerpujący zasoby dziedzictwa kulturowego Wielkopolski wraz z kontekstem historycznym. Podsumowano skalę zachowanych zabytków w regionie.

W dalszej części dokumentu określono cele Samorządu Województwa Wielkopolskiego odnoszące się do opieki nad zabytkami.

W celu 1.: działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków, zdefiniowano zadanie (1) pod tytułem: Opieka nad zabytkami nieruchomymi. W jego ramach wyrażono deklarację (1.2.) dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych prowadzonych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie województwa wielkopolskiego. W uwagach zapisano: „Wskazane jest coroczne zwiększenie środków na dofinansowanie prac konserwatorskich”. Następnie zadeklarowano (1.3.) podjęcie działań na rzecz upowszechniania wiedzy o źródłach pozyskiwania funduszy na rzecz prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego. W kolejnym zadaniu (2) o nazwie: Opieka nad zabytkami ruchomymi, wspomina się (2.1.) o dofinansowaniu konserwacji obiektów ruchomych wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego. W uwagach odnotowano podobne zalecenie: „Wskazane jest coroczne zwiększanie środków na dofinansowanie prac konserwatorskich”. W zadaniu (3) zatytułowanym: Opieka nad zabytkami archeologicznymi, wskazano na potrzebę kontynuacji archeologicznych badań w jednostkach podległych Samorządowi Województwa Wielkopolskiego. W zadaniu (4) o treści: Opieka nad dziedzictwem niematerialnym, zapisano (4.1.) potrzebę podjęcia działań z rozpoznaniem dziedzictwa niematerialnego województwa wielkopolskiego, a w kolejnym punkcie (4.2.) wskazano, że należy gromadzić wiedzę o regionie, odtwarzać i upowszechniać zanikającą odrębność regionalną. ss. 57 – 58.

W celu 2, zatytułowanym: Ochrona zabytków z uwzględnieniem krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, zapisano zadanie (1.) stawiające potrzebę ochrony stanowisk archeologicznych, obiektów zabytkowych, panoram widokowych założeń urbanistycznych, dominat krajobrazowych, cennych założeń zieleni, szlaków kulturowych poprzez odpowiednie zapisy w planie wojewódzkim zagospodarowania przestrzennego. s. 58.

W celu 5, o nazwie: Upowszechnianie wiedzy o regionie, wyznaczono zadanie (1.) zatytułowane: Wspieranie konkursów dla dzieci i młodzieży dotyczących dziedzictwa Wielkopolski oraz zadanie (2.) o nazwie: Wspieranie organizacji imprez, widowisk, wydarzeń artystycznych i folklorystycznych, mających na celu promocję bogactwa kulturowego, (w tym niematerialnego dziedzictwa) Wielkopolski, a także zadanie (3.), które wyznacza potrzebę wspierania działań edukacyjnych promujących „małe ojczyzny”. s. 59.

2.3. Zakres opieki nad zabytkami sprawowanej na obszarze Gminy, określony przez opracowania odnoszące się do powiatu średzkiego.

2.3.1. Strategia rozwoju powiatu średzkiego na lata 2015 – 2024.

W dniu 28 października 2014 roku Rada Powiatu Średzkiego uchwałą Nr LV/317/2014 przyjęła dokument pod nazwą: Strategia rozwoju powiatu średzkiego na 2015 - 2024. Jest to jeden z najważniejszych dokumentów programowych samorządu powiatowego. Na jego podstawie tworzone są dokumenty o charakterze operacyjnym – plan rozwoju lokalnego i inne dokumenty branżowe.

W dokumencie określono wizję jaką ma wypełnić powiat średzki w życiu publicznym mikroregionu. „Powiat średzki [to] obszar zrównoważonego rozwoju, centrum gospodarcze i rekreacyjne o dobrej infrastrukturze sprzyjającej rozwojowi małej i średniej przedsiębiorczości, z dobrze rozwiniętą siecią usług, bezpieczny powiat z dobrą bazą kulturalną i oświatową, we wzajemnym oddziaływaniu z aglomeracją poznańską i obszarem tradycji i kultury wielkopolskiej” s. 16. Natomiast misją powiatu średzkiego „jest skuteczna i efektywna realizacja zadań wszystkich jego jednostek organizacyjnych oraz inicjowanie i koordynacja współpracy samorządów gminnych i podmiotów z różnych sektorów na rzecz trwałego rozwoju całego powiatu”. s. 17.

Strategia powiatu średzkiego 2015 – 2024 wymienia 8 celów strategicznych. Wśród nich na 6 pozycji podano cel – ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego. W rozwinięciu tego zagadnienia autorzy napisali „...Powiat średzki położony jest na obszarach, na których powstawało państwo polskie, a ludność tego regionu aktywnie uczestniczyła w ówczesnych procesach organizacji państwa. Gród piastowski w Gieczu (obecnie gmina Dominowo) stanowił ważny element systemu obronnego w państwie pierwszych Piastów. Do ważniejszych wydarzeń historycznych należało odparcie napaści krzyżackiej w 1331 roku, w rejonie Zaniemyśla. Tak bogate dziedzictwo kulturowe musi być zachowane, kultywowane oraz promowane. Do realizacji tych zadań włączy się również samorząd powiatowy...” s. 23. Na karcie projektu strategicznego nr 6.1, wśród działań w pkt. 2 wymieniono m.in. rewitalizację dworca i parowozowni w Środzie Wlkp. Realizację tego zadania uzależniono od pozyskania środków finansowych z zewnątrz. W pkt. 3 wymieniono wspieranie różnych form ochrony zabytków i dóbr kultury. Zadanie to ma mieć charakter ciągły. s. 41.

2.3.2. Plan rozwoju lokalnego powiatu średzkiego na lata 2008 – 2015.

Plan rozwoju lokalnego powiatu średzkiego na latach 2008 – 2015, przyjęty został uchwałą nr XIV/96/2008 Rady Powiatu Średzkiego z dnia 29 stycznia 2008 roku, jako integralna część Strategii Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Powiatu Średzkiego na lata 2004 – 2014. Z upływem lat Plan ten był kilkakrotnie nowelizowany. Ostatni raz uchwałą Nr XXI/126/2012 Rady Powiatu Średzkiego z dnia 24 kwietnia 2012 roku zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia dokumentu pn.: „Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Średzkiego na lata 2008 – 2015”. Dokument ten przedstawia sytuację społeczno – ekonomiczną powiatu oraz przewidywany rozwój poszczególnych sektorów. Podkreśla się tu m.in. duże walory środowiska przyrodniczego i kulturowego, stanowiące podstawę rozwoju turystyki na terenie powiatu. „Dobra lokalizacja powiatu, rozbudowana infrastruktura, dobrze rozwinięta sieć dróg kołowych i kolejowych oraz bogactwo zabytków sprawiają, że powiat

średzki jest miejscem atrakcyjnym dla inwestycji gospodarczych jak i regionem pełnym uroku i ciekawych miejsc, który warto odwiedzić i dobrze poznać.” s. 19.

W załączniku nr 1, w ramach programu operacyjnego Program ochrony dóbr kultury nr P IV/7, wymieniono Projekt ochrony dóbr kultury w powiecie nr P 7/1 i w dwóch rozszerzeniach Z 7/1/1 – Promocja dóbr kultury w formie katalogu i zapisów elektronicznych i Z 7/1/2 – Program wspierania dóbr kultury powiatu. W ramach Programu promocji kultury nr P IV/8, wymieniono Projekt współpracy placówek kulturalnych funkcjonujących w powiecie nr P 8/1, a w nim dwa rozszerzenia, Z 8/1/1 – Wspólny kalendarz imprez dla powiatu oraz Z 8/1/2 – Promocja imprez kulturalnych w powiecie. W projekcie pt.: Przenoszenie wartości kulturalnych, twórczych, historycznych tkwiących w regionie na forum ponadregionalnym Projekt nr P 8/2, wymieniono również dwa rozszerzenia, Z 8/2/1 – Dofinansowanie organizacji pozarządowych działających w sferze kultury oraz Z 8/2/2 – Organizacja imprez kulturalnych o zasięgu ponadregionalnym.

W tabeli, Struktura wykonania dochodów wykazano, że w latach 2004 – 2007, dochody z ochrony kultury i dziedzictwa narodowego wynosiły 11601 złotych, przy dochodach ogółem 122 462 233 zł. s. 127. Natomiast w tabeli wykonania wydatków wykazano, że w latach 2004 – 2007, wydatki na kulturę i dziedzictw narodowe wynosiło 588 100 zł, przy wydatkach ogółem 128 263 889 zł. s. 130.

Omówiony powyżej Plan rozwoju lokalnego jest obowiązujący do końca 2015 roku. Do tej pory Rada Powiatu w Środzie Wielkopolskiej nie uchwaliła nowego dokumentu tego typu.

2.3.3. Program ochrony środowiska dla powiatu średzkiego na lata 2012 – 2015 z perspektywą na lata 2016 – 2019.

Program ochrony środowiska dla powiatu średzkiego na lata 2012 – 2015 z perspektywą na lata 2016 – 2019 został wprowadzony w życie uchwałą Nr XVII/98/2011 Rady Powiatu Średzkiego z dnia 28 grudnia 2011 roku. W uzasadnieniu do niej zapisano, że „...Program ochrony środowiska przedstawia szeroko rozumianą problematykę ochrony środowiska na terenie Powiatu Średzkiego, szczegółowo charakteryzuje wszystkie elementy środowiska oraz towarzyszące im zagrożenia...”

Dokument ten zawiera omówienie walorów kulturowych, opis infrastruktury, a w nim zagadnienie funkcjonowania zabytkowej kolejki wąskotorowej, formy ochrony przyrody, m. in. ochrony zabytkowych kompleksów zieleni zakomponowanej. W podobnym kontekście występują zabytki w omówieniach stanu flory i fauny, krajobrazu i walorów kulturowych. Dziedzictwo kulturowe zostało również wymienione w harmonogramie realizacji zadań ekologicznych.

W rozdziale, Walory kulturowe, stwierdzono, że „na terenie powiatu średzkiego znajduje się wiele interesujących obiektów zabytkowych, między innymi kościoły, zespoły pałacowo – parkowe i dworsko – folwarczne, a także ekspozycje wiatraków typu ‘koźlak’...” s. 22. Następnie wymieniono układ urbanistyczny z

XIII – XIX wieku Środy wraz z średniowieczną kolegiatą p.w. NMP Wniebowziętej. Mowa jest również o Powiatowej Kolei Wąskotorowej z 1902 roku. s. 23. W tabeli wymieniono obiekty zabytkowe m. in. z terenu Środy Wielkopolskiej i okolicznych wsi. s. 23 – 26.

Temat kolei wąskotorowej został ponownie omówiony przy okazji charakterystyki transportu. ss. 38 – 39.

W rozdziale, Zieleń urządzona wymieniono m. in. zabytkowe parki z terenu Gminy Środa Wielkopolska. s. 67 – 68. W obrębie tego samego zagadnienia, w rozdziale, Formy ochrony przyrody przedstawiono tabelę z okazami przyrody – zapisanymi jako pomniki przyrody. ss. 71 – 73.

W dziedzinie skali udziału infrastruktury turystycznej w życiu publicznym omówiono trasy rowerowe, spośród których przez Środę przebiega Transwielkopolska Trasa Rowerowa (TTR). s.136. Wspomniano również o utworzeniu Obszaru Chronionego Krajobrazu pod nazwą „Bagna Średzkie”, w ramach którego zorganizowano ścieżkę dydaktyczną wraz z tablicami edukacyjnymi i informacyjnymi. s. 137.

2.3.4. Raport o stanie zabytków w powiecie średzkim.

Raport o stanie zabytków w powiecie średzkim opracowany został w roku 2005 przez pracowników Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu. Zawiera on wykazy obiektów architektury i zabytków archeologicznych, analizę stanu ich zachowania, omówienie nakładów finansowych na ochronę dóbr kultury oraz realizacji konserwatorskich z lat 2003 – 2004. W Raporcie w sposób zbiorczy przedstawiono podstawowe dane liczbowe określające zasoby zabytków w poszczególnych gminach powiatu, ich stan zachowania. Ponadto sporo miejsca poświęcono tu założeniom programu ochrony zabytków na terenie powiatu. Zaakcentowano między innymi specyfikę gmin powiatu. Szczególną rolę w mikroregionie odgrywa Środa Wielkopolska, zarówno jako cenny układ urbanistyczny jak i nagromadzenie na jej terenie cennych zabytków.

Omawiany Raport jest jedynym do tej pory tego rodzaju dokumentem omawiającym w tak szeroki sposób zagadnienia związane z posiadanym zasobem zabytków, kondycji i planowanych działań konserwatorskich. Dane zawarte w tym dokumencie, pochodzące sprzed dziesięciu lat niejednokrotnie zdezaktualizowały się. Wobec powyższego dokument ten należy traktować jako materiał wyjściowy do dalszych prac w tym zakresie.

2.3.5. Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, wpisanych do rejestru zabytków, nie będących własnością Powiatu Średzkiego.

Rada Powiatu Średzkiego w dniu 30 października 2007 roku uchwałą nr XI/69/2007 ustaliła zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, wpisanych do rejestru zabytków, nie będących własnością Powiatu Średzkiego. Omawiane zasady udzielania dotacji odniesiono do osób fizycznych lub jednostek organizacyjnych posiadających tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku

zobowiązaniowego, wpisanego do rejestru zabytków, prowadzonego przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu i znajdującego się na terenie Powiatu Średzkiego, a nie będącego własnością Powiatu Średzkiego. Środki finansowe przekazywane w formie dotacji celowych będą przeznaczane na finansowanie lub dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku. Do uchwały dołączono regulamin, w którym uregulowano m.in. tryb składania wniosków, zasady wyboru beneficjentów oraz tryb przekazywania i rozliczania dotacji.

3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Środa Wielkopolska.

Gmina zajmuje północno - wschodnią część powiatu średzkiego. Dominującą miejscowością Gminy jest miasto Środa Wielkopolska, któremu przyporządkowana jest przestrzeń okolicznych wsi. Teren Gminy ma zdecydowanie rolniczy charakter, chociaż w ostatnich latach widoczny jest rozwój budownictwa przemysłowego (głównie przemysł rolno – spożywczy) oraz jednorodzinne (willowe) na terenach wiejskich, niezwiązanego z produkcją rolną. Na terenie Gminy występuje niewielka ilość lasów. Miasto jest położone po wschodniej stronie drogi krajowej nr 11 Poznań – Katowice, nad rzeką Moskawą.

3.1. Zabytki nieruchome.

Środa Wielkopolska, ze względu na odbywające się w niej sejmiki ziemskie była od XIV wieku jednym ze znacniejszych miast w Wielkopolsce. Historyczny układ urbanistyczny miasta kształtował się od XIII do końca XIX wieku. Czytelne do dziś średniowieczne rozplanowanie centrum miasta, z dużym kwadratowym rynkiem pośrodku i położoną w pobliżu piętnastowieczną kolegiatą otoczone było systemem obwarowań, po których pozostał kolista układ ulic Dolnej, Limanowskiego, Wałowej oraz planty przy ulicach Kościuszki i ks. Kegla. Wokół miasta średniowiecznego powstała zabudowa nowożytna, głównie dziewiętnastowieczna.

Zabudowa miasta, składa się głównie z kamienic o wielkości i formach typowych dla architektury XIX i I połowy XX wieku, budowli sakralnych oraz budynków użyteczności publicznej (ratusz, starostwo, sąd, poczta, szkoła powszechna, szkoła katolicka, liceum). W zespole zabudowy miasta zachowały się szczególnie cenne obiekty: gotycki kościół kolegiacki p.w. Wniebowzięcia NMP w raz z neogotyckim otoczeniem, plebania przy ulicy Jażdżewskiego, zespół cmentarza katolickiego, pozostałości kościoła dominikanów, kościół ewangelicki – obecnie katolicki p.w. Najświętszego Serca Jezusa, ratusz, starostwo, wodociągowa wieża ciśnienia, zespół dworski – parkowy w Żrenicy pod Środą oraz 13 budynków mieszkalnych przy ulicach Dąbrowskiego 2, 12 i 20, Kilińskiego 7 i 13, Kolegiackiej 4, Krótkiej 5, Niedziałkowskiego 32, Szamarzewskiego 20 i przy Rynku 9, 13, 14, i 15.

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy należy zespół dworski w Koszutach, kościół w Mącznikach oraz kościół i zespół pałacowo – parkowy w Winnej Górze. W Koszutach znajduje się również mini – skansen

wiatraków. W Szlachcinie zachował się cenny zespół pałacowo – parkowy. Ponadto zespoły dworsko – parkowe znajdujące się w Dębiczu, Jarosławcu, Połażewie, Słupi Wielkiej, Trzebisławkach i Ulejnie.

Źródło: Raport o stanie zabytków w Gminie Środa Wielkopolska, Poznań 2004 rok, z uzupełnieniami.

3.2. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla Gminy Środa Wielkopolska (wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków).

Część miejska.

Miejscowość	Ulica	Numer pocztowy	Obiekt	Czas powstania	Rejestr zabytków - data	Rejestr zabytków - numer
ŚRODA WIELKOPOLSKA			UKŁAD URBANISTYCZNY XIII - XIX w.	XIII - XIX w.	2005-09-06	247/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	17 Września	6	KOŚCIÓŁ EWANGELICKO - UNIJNY, ob. kościół parafialny p. w. Najświętszego Serca Jezusowego	1881 - 1888 r.	1996-06-10	2594/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskiego	2	DOM	1800 r.	1969-12-12	806/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskiego	12	DOM	początek XIX w.	1969-12-12	807/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskiego	20	DOM	1 połowa XIX w.	2013-05-27	811/A; 891/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskiego		WIEŻA CIŚNIENI	około 1910 - 1911 r.	1985-06-28	2006/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Harcerska	22	PARK KRAJOBRAZOWY	około połowy XIX w.	1977-05-16	1758/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Harcerska	45	STAJNIA	2 połowa XIX w.	1986-09-10	2098/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Harcerska	45	DOM "KLASZTORÓWKA"	2 połowa XIX w.	1986-09-10	2098/A

ŚRODA WIELKOPOLSKA	Jana Kilińskiego	7	DOM	1833 r.	1970-01-26	816/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Jana Kilińskiego	13	DOM	1 połowa XIX w.	1970-02-03	817/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Kolegiacka	4	DOM, PIEKARNIA	około połowy XIX w.	1970-02-03	823/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Krótką	5	DOM	początek XIX w.	1970-02-03	818/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	ks. Augustyna Szamarzewskiego	20	DOM	1 połowa XIX w.	1970-04-27	1085/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	ks. Ludwika Jażdżewskiego	3	PLEBANIA	początek XIX w., przebudowany na początku XX w.	2014-09-25	820/A; 934/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Mała Klasztorna	3	KLASZTOR DOMINIKANÓW , ob. zakład przemysłowy	1411-1417 r. około 1890 r.	1970-01-26	815/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Mieczysława Niedziałkowskiego	32	DOM	koniec XIX w.	1994-04-06	2300/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Nekielska		CMENTARZ rzymskokatolicki parafii p.w. Wniebowzięcia NMP	1792 r.	2014-09-25	2652/A; 935/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Nekielska		KAPLICA	1913 - 1916 r.	2014-09-25	2652/A; 935/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Nekielska		OGRODZENIE	koniec XIX w.	2014-09-25	2652/A; 935/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Nekielska		BRAMA	koniec XIX w.	2014-09-25	2652/A; 935/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Plac Kościelny	1	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. WNIEBOWZIĘCIA NMP	około 1423- 1428 r., rozbudowany XV/XVI w.	2014-09-19	163 St.; 2444/A; 933/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Plac Kościelny	1	DZWONNICA przy kościele parafialnym p.w.	1869 r.	2014-09-19	933/Wlkp/A

			Wniebowzięcia NMP			
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Plac Kościelny	1	OGRODZENIE CMENTARZA PROCESYJNEGO przy kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP	2 połowa XIX w.	2014-09- 19	933/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Plac Kościelny	1	BRAMA OGRODZENIA CMENTARZA PROCESYJNEGO przy kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP	2 połowa XIX w.	2014-09- 19	933/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Plac Kościelny	1	ORGANISTÓWK A przy kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP	koniec XIX w.	2014-09- 19	933/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Plac Kościelny	1	BRAMY OGRODZENIA CMENTARZA PROCESYJNEGO przy kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP	2 połowa XIX w.	2014-09- 19	933/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Plac Zamkowy	1	RATUSZ, SĄD POWIATOWY	około 1836 r.	1970-03- 11	1017/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Stary Rynek	9	DOM	1 połowa XIX w.	1970-02- 03	821/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Stary Rynek	13	DOM	koniec XVIII w.	1970-01- 26	814/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Stary Rynek	14	DOM	XVIII w.	1970-01- 26	813/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Stary Rynek	15	DOM	XVIII w.	1970-01- 26	812/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Stary Rynek	14	OFICYNA	XIX w.	1970-01- 26	813/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Stary Rynek	15	BUDYNEK GOSPODARCZY	XIX w.	1970-01- 26	812/A

Część wiejska

Miejscowość	Ulica	Numer pocztowy	Obiekt	Czas powstania	Rejestr zabytków - data	Rejestr zabytków - numer
BABIN			PARK KRAJOBRAZOWY	XIX wiek	1977-05-16	1761 / A
BRODOWO	Poznańska	14	PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XIX wieku	1977-05-16	1762 / A
CHUDZICE			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XIX wieku	1979-02-14	1783 / A
CHWAŁKOWO			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XIX wieku	1981-02-20	1828 / A
DĘBICZ			PALAC	połowa XIX wieku	1993-02-22	2261 / A
JAROSŁAWIEC			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XIX wieku	1995-03-30	2349 / A
JAROSŁAWIEC			DWÓR	koniec XIX wieku	1995-03-30	2349 / A
KIJEWO		31	PARK DWORSKI	2 połowa XIX wieku	2011-05-18	839/Wlkp/A
KIJEWO		31	DWÓR	1880 rok	2011-05-18	839/Wlkp/A
KOSZUTY		27	PARK DWORSKI	początek XIX wieku	1981-02-20	1829 / A
KOSZUTY			CMENTARZ przykościelny	XIV wiek	2004-01-21	153 / Wlkp / A
KOSZUTY			KOŚCIÓŁ parafialny p. w. Św. Katarzyny i Najświętszego Serca Jezusowego	1926 - 1930 rok	2004-01-21	153 / Wlkp / A
KOSZUTY			DWÓR	około 1760 rok, XIX wiek, 1905 rok	1935-09-03	2471/A
KOSZUTY			WIATRAK KOŻLAK z Jarosławca	1783 rok	2003-12-17	149/1-3/Wlkp/A
KOSZUTY			WIATRAK KOŻLAK z Pałczyna	połowa XVIII wieku	2003-12-17	149/1-3/Wlkp/A

KOSZUTY			WIATRAK KOŹLAK z Pięczkowa	1755 rok	2003-12- 17	149/1- 3/Wlkp/A
MĄCZNIKI			KOŚCIÓŁ parafialny p. w. Św. Wawrzyńca	1700 rok, 1903 rok	1932-12- 22	2438 / A
NADZIEJEWO			PARK KRAJOBRAZOW Y	koniec XIX wieku	1981-02- 20	1830 / A
NIETRZANO WO			BRAMA w ogrodzeniu kościola parafialnego p. w. Wszystkich Świętych w Nietrzanowie	1900 - 1910 rok	2004-05- 31	174/Wlkp. /A
NIETRZANO WO			OGRODZENIE kościola parafialnego p. w. Wszystkich Świętych w Nietrzanowie	początek XX wieku	2004-05- 31	174 / Wlkp / A
NIETRZANO WO			PARK KRAJOBRAZOW Y	XIX wiek	1975-04- 23	1721/A
NIETRZANO WO			CMENTARZ rzymskokatolicki przykościelny	XVII wiek	2004-05- 31	174 / Wlkp / A
NIETRZANO WO			KOŚCIÓŁ parafialny p. w. Wszystkich Świętych	1664 - 1666 rok, dobudowa kaplicy południowej 1887	2004-05- 31	174 / Wlkp / A
PĘTKOWO			PARK KRAJOBRAZOW Y	koniec XIX wieku	1980-06- 27	1788 / A
PIERZCHNO			PARK KRAJOBRAZOW Y	koniec XVIII wieku, przekształcon y w XIX wieku	1981-02- 20	1831 / A
PŁAWCE			PARK KRAJOBRAZOW Y	koniec XIX wieku	1977-05- 16	1760 / A
POŁĄŻEJEW O			PARK KRAJOBRAZOW Y	koniec XIX wieku	2000-04- 07	23/wlkp/A
POŁĄŻEJEW O			DWÓR	3 ćwierć XIX wieku, przybudówka	1986-05- 30	2090 /A

				zachodnia z początku XX wieku		
SŁUPIA WIELKA			PARK KRAJOBRAZOWY	początek XIX wieku	1974-07-02	1536 / A
SŁUPIA WIELKA			PAŁAC	około 1880 rok	1974-07-02	1536 / A
STRZESZKI			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XIX wieku, przekształcony w 1932 roku	1980-06-27	1791 / A
SZLACHCIN			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XVIII wieku, przekształcony XIX / XX wiek	1974-07-02	1537 / A
SZLACHCIN			PAŁAC	początek XIX wieku, rozbudowany w 1899 roku	1974-07-02	1537 / A
TRZEBISŁAWKI		11	DWÓR	1900 - 1909 rok	1987-12-01	2140 / A
ULEJNO			OBORA I	1885 rok	2002-02-07	77/Wlkp/A
ULEJNO			OBORA II	koniec XIX wieku	2002-02-07	77/Wlkp/A
ULEJNO			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XVIII wieku, połowa XIX wieku	2002-02-07	1789 / A; 77/Wlkp/A
ULEJNO			DWÓR	początek XIX wieku	2002-02-07	1438 / A; 77/Wlkp/A
WINNA GÓRA			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XVIII wieku, połowa XIX wieku	1980-06-27	1789 / A
WINNA GÓRA			PAŁAC	1910 rok	1973-04-12	1438/A
WINNA GÓRA			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Św. Michała Archaniola	1766 rok	1953-12-11	2502 / A
ZDZIECHOWICE			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XIX wieku, przekształcony na początku XX wieku	2013-06-05	1759 / A; 858/Wlkp/A
ZIELNIKI			PARK KRAJOBRAZOWY	połowa XIX wieku	1977-05-16	1757 / A

3.3. Obiekty zabytkowe nieruchome wpisane do rejestru zabytków będące własnością Gminy Środa Wielkopolska.

Miejscowość	Ulica	Numer pocztowy	Obiekt	Czas powstania	Rejestr zabytków - data	Rejestr zabytków - numer
CHWAŁKOWO			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XIX wieku	1981-02-20	1828 / A
KOSZUTY			DWÓR	około 1760 rok, XIX wiek, 1905 rok	1935-09-03	2471/A
PLAWCE			PARK KRAJOBRAZOWY UDZIAŁ	koniec XIX wieku	1977-05-16	1760 / A
ŚRODA WIELKOPOLSKA			UKŁAD URBANISTYCZNY XIII - XIX w. ZARZĄD	XIII - XIX w.	2005-09-06	247/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskiego		WIEŻA CIŚNIENI	około 1910 - 1911 r.	1985-06-28	2006/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Harcerska	22	PARK KRAJOBRAZOWY	około połowy XIX w.	1977-05-16	1758/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Krótką	5	DOM ZARZĄD	początek XIX w.	1970-02-03	818/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Plac Zamkowy	1	RATUSZ, SĄD POWIATOWY	około 1836 r.	1970-03-11	1017/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Stary Rynek	14	DOM UDZIAŁ	XVIII w.	1970-01-26	813/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Stary Rynek	15	DOM UDZIAŁ	XVIII w.	1970-01-26	812/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Stary Rynek	14	OFICyna UDZIAŁ	XIX w.	1970-01-26	813/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	Stary Rynek	15	BUDYNEK GOSPODARCZY UDZIAŁ	XIX w.	1970-01-26	812/A

W dniu 16 września 2015 roku dokonano zamiany gruntów pomiędzy Gminą Środa Wielkopolska i osobą prywatną, na skutek której Gmina Środa Wielkopolska przestała mieć udział we własności gruntu stanowiącego zabytkowy park w Winnej Górze.

3.4. Obiekty zabytkowe nieruchome z terenu Gminy Środa Wielkopolska (wykaz obiektów przeznaczonych do wpisu do Gminnej Ewidencji Zabytków).

Część miejska.

Miejscowość	Ulica	Numer pocztowy	Obiekt	Czas powstania	Rejestr zabytków - data	Rejestr zabytków - numer
ŚRODA WIELKOPOLSKA			UKŁAD URBANISTYCZNY XIII - XIX w.	XIII - XIX w.	2005-09-06	247/Wlkp/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	17 Września	6	KOŚCIÓŁ EWANGELICKO - UNIJNY, ob. kościół parafialny p. w. Najświętszego Serca Jezusowego	1881 - 1888 r.	1996-06-10	2594/A
ŚRODA WIELKOPOLSKA	17 Września	6	PASTORÓWKA, ob. plebania	około 1910 r.		
ŚRODA WIELKOPOLSKA	17 Września	5	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPOLSKA	17 Września	5	ZAKŁAD KOWALSKI	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPOLSKA	17 Września	1	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPOLSKA	17 Września	3	DOM rabina średzkiej gminy żydowskiej	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPOLSKA	17 Września	10	SZKOŁA EWANGELICKA, ob. przedszkole	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPOLSKA	20 Października	1	DOM	1912 r.		
ŚRODA WIELKOPOLSKA	20 Października	16	DOM	początek XX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	20 Października	19	DOM	około 1920 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	20 Października	34	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	20 Października	39	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	20 Października	41	DOM	1932 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	20 Października	45	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	20 Października	63	DOM	1908 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	20 Października	18	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	20 Października	18	BUDYNEK GOSPODARCZY	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	20 Października	23	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	20 Października	25	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	3 Maja	7	DOM	lata 20 - XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	3 Maja	2b	DOM	lata 20 - XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Bartosza Głowackiego	10	DOM	1933 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Bartosza Głowackiego	12	DOM	1930 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Bartosza Głowackiego	14	DOM	1932 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Bartosza Głowackiego	6/8	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Bolesława Limanowski go	1	DOM	początek XX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Bolesława Limanowskie go	2	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Bolesława Limanowskie go	3	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Brodowska	9	DOM	1936 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Brodowska	1	WARSZTAT	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Brodowska	1	WARSZTAT	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Brodowska	1	WARSZTAT	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Brodowska		SKLEP	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Cechowa	1	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Cechowa	1 a	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Cechowa	3	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Cechowa	2	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Cypriana Kamila Norwida	2	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Cypriana Kamila Norwida	5	DOM	1932 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Cypriana Kamila Norwida	7	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Cypriana Kamila Norwida	9	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Cypriana Kamila Norwida	10	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Cypriana Kamila Norwida	6	DOM	lata 30 - te XX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Dolna	2	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Dolna	4	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Dolna	6	DOM	4 ćwierć XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Dolna	13	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Dolna	8	DOM	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Dolna	6 a	DOM	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Dworcowa	1	BUDYNEK GOSPODARCZY	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Dworcowa	3	WIEŻA CIŚNIEN	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Dworcowa	3	RAMPA KOLEJOWA	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Dworcowa	2	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Emilii Szczanieckiej	5	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Garncarska	8	DOM	XVIII w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Garncarska	6	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Garncarska	4	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	31	POCZTA	1895 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	1a	DOM	około 1900 r.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	1	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	1 b	DOM	4 ćwierć XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	2	DOM	1800 r.	1969-12- 12	806/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	3	DOM	4 ćwierć XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	4	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	5	DOM, DRUKARNIA	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	6	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	7	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	8	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	10	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	11	DOM	1890 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	12	DOM	początek XIX w.	1969-12- 12	807/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg	14	DOM	lata 20 - te XX w.		

	o					
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	16	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	17	DOM	1933 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	18	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	19	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	20	DOM	1 połowa XIX w.	2013-05- 27	811/A; 891/Wlkp/ A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	21	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	22	DOM	4 ćwierć XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	23	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	24	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	25	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	27	DOM	połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	29	DOM	początek XX w.		
ŚRODA	gen. Jana	30	DOM	koniec XIX		

WIELKOPO LSKA	Henryka Dąbrowskieg o			w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	32	DOM	1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	33	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	35	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	35 b	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	38	DOM	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	39	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	42	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	44	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	47	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o	48	DOM	1905 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Jana Henryka Dąbrowskieg o		WIEŻA CIŚNIEN	około 1910- 1911 r.	1985-06- 28	2006/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Józefa Hallera	18	DOM	lata 30 - te XX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Józefa Hallerera	20	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Józefa Hallerera	22	DOM	1933 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Józefa Hallerera	24	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Józefa Hallerera	26	DOM	1933 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Józefa Hallerera	34	DOM	1927 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Józefa Hallerera	36	DOM	1927 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	gen. Józefa Hallerera	30	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	22	DWÓR	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	22	OFICYNA	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	22	PARK KRAJOBRAZOWY	około połowy XIX w.	1977-05- 16	1758/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	22	OBORA 1	1885 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	22	OBORA 2	1929 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	22	STODOŁA	1930r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	22	KUŹNIA	1924 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	22	WARSZTAT	1929 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	22	BUDYNEK GOSPODARCZY	około 1929 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	45	STAJNIA	2 połowa XIX w.	1986-09- 10	2098/A

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	22 c	CZWORAK	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	22 e	CZWORAK	1870 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	3	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska		MOST DROGOWY	1907 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	5	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	45	DOM "KLASZTORÓWKA "	2 połowa XIX w.	1986-09- 10	2098/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska		MOST KOLEJOWY	1902 - 1903 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska		MOST DROGOWY	1907 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Harcerska	36	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	5	STAROSTWO	początek XX w., lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	11	DWÓR	1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	11	OFICYNA	1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	11	STRÓŻÓWKA	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	11	PARK DWORSKI	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	11	SPICHLERZ	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	2	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	4	DOM	początek XX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	7	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	10	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	12	DOM	1906 -1907 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	14 a	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	16	DOM	połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	18	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	22	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	22	DOM	połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	28	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	30	DOM	około 1910 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	9	MLECZARNIA	1907r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	14	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	32	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	34	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	8	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	20	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Ignacego Daszyńskiego	19	DOM	koniec XIX wieku		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	2	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	3	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	4	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	5	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	6	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	7	DOM	1833 r.	1970-01- 26	816/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	9	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	11	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	12	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	13	DOM	1 połowa XIX w.	1970-02- 03	817/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	15	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	16	DOM	połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	17	DOM	1910 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	18	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	19	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	20	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	21	DOM	4 ćwierć XX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	22	DOM	1 ówvierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	24	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	27	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	39	DOM	1 ówvierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	41	DOM	1 ówvierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	43	DOM	4 ówvierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	33	BUDYNEK GOSPODARCZY	1914 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego		MŁYN	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	23	STODOŁA	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	53	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Jana Kilińskiego	38	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Karola Marcinkowski ego	7	MŁYN	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Kolegiacka	2	BANK	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Kolegiacka	4	DOM, PIEKARNIA	około połowy XIX w.	1970-02- 03	823/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Kórnicka		MOST KOLEJOWY	1909 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Kórnicka		PRZEPOMPOWNIA I STACJA UZDATNIANIA WODY	około 1910 – 1911 r.		
ŚRODA WIELKOPO	Krótką	2 a	BANK	koniec XIX w.		

LSKA						
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Krótką	2 b	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Krótką	4	DOM	koniec XVIII w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Krótką	5	DOM	początek XIX w.	1970-02- 03	818/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Krótką	6	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Krótką	8	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Krótką	9	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Krótką	3	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Krótką	11	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Krzyżowa	1	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Augustyna Szamarzewski ego	18	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Augustyna Szamarzewski ego	18	BUDYNEK GOSPODARCZY	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Augustyna Szamarzewski ego	1	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Augustyna Szamarzewski ego	2 a	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Augustyna Szamarzewski ego	3	BUDYNEK GOSPODARCZY	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Augustyna Szamarzewski ego	14	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Augustyna Szamarzewski ego	16 i 16a	DOM	4 ćwierć XIX w.		
ŚRODA	ks. Augustyna	18	BUDYNEK	początek XX		

WIELKOPO LSKA	Szamarzewski ego		GOSPODARCZY	w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Augustyna Szamarzewski ego	20	DOM	1 połowa XIX w.	1970-04- 27	1085/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Augustyna Szamarzewski ego	2	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	3	PLEBANIA	początek XIX w., przebudowan y na początku XX w.	2014-09- 25	820/A; 934/Wlkp/ A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	6	WIKARIAT	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	1	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	2	DOM	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	4	DOM	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	9	DOM	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	9 a	DOM	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	11	DOM	1935 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	12	DOM	4 ćwierć XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	14	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	17	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	22	DOM	około 1920 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Ludwika Jażdżewskieg o	8	DOM	połowa XIX w. i lata 20 - te XX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Teofila Kegla	17	WYŻSZA SZKOŁA MIEJSKA, ob. liceum ogólnokształcące	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Teofila Kegla	1	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Teofila Kegla	2	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Teofila Kegla	4	DOM	1900 - 1910r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Teofila Kegla	5	DOM	1913 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Teofila Kegla	6	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	ks. Teofila Kegla	8	DOM	1 ćwierć XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	9/11	SZKOŁA	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	11a	SZKOŁA	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	5	DOM	4 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	7	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	25	DOM	lata 1900 - 1910 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	24	DOM	lata 1910 - 1920 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	1	MAGAZYN	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	3	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	18	DOM	lata 40 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	4	DOM	koniec XIX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	6	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	12	DOM	lata 40 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	14	DOM	lata 40 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	16	DOM	lata 40 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	15	DOM	lata 40 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	20	DOM	lata 40 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	19	DOM	lata 40 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	22	DOM	lata 40 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Lipowa	17	DOM	lata 40 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łąkowa	9	BUDYNEK GOSPODARCZY	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łąkowa		MOST KOLEJOWY	1909 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łąkowa	1	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łąkowa	4	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łąkowa	4	BUDYNEK GOSPODARCZY	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	22	DOM	połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	1	DOM	połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	2	DOM	4 ćwierć XIX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	2 a	DOM	4 ćwierć XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	2 d	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	4	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	6	DOM	1867 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	7	DOM	3 ćwierć XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	8	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	9	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	10	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	11	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	12	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	13	DOM	1905 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	14	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	15	DOM	3 ćwierć XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	16	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	17	DOM	3 ćwierć XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	20 a	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	20	BUDYNEK GOSPODARCZY	4 ćwierć XIX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	21	DOM	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	23	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	27	DOM	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	19	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Łukasza Górki	25	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mała Klasztorna	3	KLASZTOR DOMINIKANÓW, ob. zakład przemysłowy	1411-1417 r. około 1890 r.	1970-01- 26	815/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mała Klasztorna	1	DOM	połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mała Klasztorna	2	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mała Klasztorna	4	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	1	DOM	1935 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	3	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	5	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	7	DOM	1928 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	9	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	11	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	12	DOM	1928 r.		
ŚRODA WIELKOPO	marsz. Józefa Piłsudskiego	13	DOM	lata 20 - te XX w.		

LSKA						
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	14	DOM	1928 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	15	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	17	DOM	1928 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	19	DOM	1928 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	marsz. Józefa Piłsudskiego	4	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	30	DOM PRACOWNIKÓW KOLEI	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	25	BIURO ZARZĄDU KOLEI	1902 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	25	PAROWOZOWNIA	1902 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	2	DOM	około 1910 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	3	DOM	1897 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	4	DOM	1910 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	5	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	32	DOM	koniec XIX w.	1994-04- 06	2300/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	34	DOM PRACOWNIKÓW KOLEI	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	27	BUDYNEK PRZEMYSŁOWY	1880 - 1927 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	27	BUDYNEK PRZEMYSŁOWY	1880 - 1927 r.		
ŚRODA	Mieczysława	27	BRAMA	1880 - 1927		

WIELKOPO LSKA	Niedziałkows kiego		WJAZDOWA	r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	27 a	BUDYNEK MIESZKALNY 1	1880 r., przebudowan y 1926 - 1927 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	27 b	BUDYNEK MIESZKALNY 2	1880 r., przebudowan y 1926 - 1927 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	27 c	BUDYNEK MIESZKALNY 3	1880 r., przebudowan y 1926 - 1927 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	11	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	12	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	13	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	14	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	16	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	18	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	20	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Mieczysława Niedziałkows kiego	25	STACJA KOLEI WĄSKOTOROWEJ	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Nekielska		CMENTARZ rzymskokatolicki parafii p.w. Wniebowzięcia NMP	1792 r.	2014-09- 25	2652/A; 935/Wlkp/ A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Nekielska		KAPLICA	1913 - 1916 r.	2014-09- 25	2652/A; 935/Wlkp/ A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Nekielska		OGRODZENIE	koniec XIX w.	2014-09- 25	2652/A; 935/Wlkp/ A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Nekielska		BRAMA	koniec XIX w.	2014-09- 25	2652/A; 935/Wlkp/ A

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Nekielska		CMENTARZ engelicko - unijny	XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Nekielska		KAPLICA	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Nekielska		OGRODZENIE	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Nekielska		CMENTARZ żydowski	koniec XVIII w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Armii "Poznań"	1	DOM	1905 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Armii "Poznań"	2	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Armii "Poznań"	7	DOM	4 ćwierć XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Armii "Poznań"	9	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Armii "Poznań"	9 a	DOM	1898 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Kościelny	1	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. Wniebowzięcia NMP	około 1423- 1428 r., rozbudowany XV/XVI w.	2014-09- 19	163 St.; 2444/A; 933/Wlkp/ A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Kościelny	1	DZWONNICA przy kościółce parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP	1869 r.	2014-09- 19	933/Wlkp/ A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Kościelny	1	OGRODZENIE CMENTARZA PROCESYJNEGO przy kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP	2 połowa XIX w.	2014-09- 19	933/Wlkp/ A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Kościelny	1	BRAMA OGRODZENIA CMENTARZA PROCESYJNEGO przy kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP	2 połowa XIX w.	2014-09- 19	933/Wlkp/ A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Kościelny	1	ORGANISTÓWKA przy kościele parafialnym p.w.	koniec XIX w.	2014-09- 19	933/Wlkp/ A

			Wniebowzięcia NMP			
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Kościelny	1	GARAŻ przy kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP	początek XX w.	2014-09- 19	933/Wlkp/ A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Kościelny	4	DOM	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Kościelny	6	DOM	przełom XVIII na XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Kościelny	1	BRAMY OGRODZENIA CMENTARZA PROCESYJNEGO przy kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP	2 połowa XIX w.	2014-09- 19	933/Wlkp/ A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Zamkowy	1	RATUSZ, SĄD POWIATOWY	około 1836 r.	1970-03- 11	1017/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Zamkowy	3	DOM	4 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Zamkowy	4	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Zamkowy	5	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Plac Zamkowy	6	DOM	3 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Powstańców	1	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Powstańców	3	DOM	1 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Powstańców	5	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Powstańców	5 a	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Powstańców	9	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Powstańców	14	DOM	początek XX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Powstańców	16	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Powstańców	18	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Powstańców	20	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Sejmikowa	1	DOM	4 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Sejmikowa	3	DOM	4 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Sejmikowa	5	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Sejmikowa	6	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Sejmikowa	7	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Sejmikowa	13	DOM	około 1880 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Sejmikowa	9	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Sejmikowa	11	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Sportowa	4	DOM	1924 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Sportowa	6	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Sportowa	8	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stanisława Chudoby	15	DOM	1930 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	6	SĄD GRODZKI	1867 r.,		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	8	BANK SPÓŁDZIELCZY	poł. XIX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	1	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	2	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	3	DOM	1897 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	4	DOM	1935 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	9	DOM	1 połowa XIX w.	1970-02- 03	821/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	11	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	12	HOTEL, ob. dom	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	13	DOM	koniec XVIII w.	1970-01- 26	814/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	14	DOM	XVIII w.	1970-01- 26	813/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	15	DOM	XVIII w.	1970-01- 26	812/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	16	DOM	1910 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	18	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	18	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	5	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	14	OFICYNA	XIX w.	1970-01- 26	813/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	15	BUDYNEK GOSPODARCZY	XIX w.	1970-01- 26	812/A
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	17	DOM	1910 r.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	12	DOM	poł. XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Stary Rynek	8	BANK SPÓŁDZIELCZY	1866 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Szkolna	2	SZKOŁA KATOLICKA, ob. dom pomocy społecznej	około 1845 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Szkolna	1	DOM	4 éwieré XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Szkolna	3	DOM	2 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Szpitalna	10	PRZYTULEK DLA STARCÓW, ob. dom pogodnej jesieni	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Szpitalna	3	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Szpitalna	8	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Szpitalna	4	DOM	XIX/XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Szpitalna	6	DOM	XIX/XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	1	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	3	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	5	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	7 a	DOM	1 éwieré XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	9	DOM	1873 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	11	DOM	1839 r.		
ŚRODA WIELKOPO	Tadeusza Kościuszki	25	DOM	początek XX w.		

LSKA						
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	27/29	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	31	DOM	1911 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	33	DOM	1911 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	35	DOM	1910 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	37	DOM	1927 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	41	DOM	1912 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	59	DOM	1921 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	13	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	17	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	19	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	21	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	7 b	DOM	1 ówvierc XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	7	DOM	1 ówvierc XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	43	DOM	około 1910 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	45/47	DOM	około 1910 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	49/51	DOM	około 1910 r.		
ŚRODA	Tadeusza	53/55	DOM	około 1910 r.		

WIELKOPO LSKA	Kościuszki					
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tadeusza Kościuszki	57	DOM	około 1910 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tylna	3	DOM	połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tylna	5	DOM	XVIII/XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Tylna	7	DOM	początek XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wałowa	1	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wałowa	3	HOTEL	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wielka Św. Ducha	1	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wielka Św. Ducha	3	DOM	1 połowa XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wielka Św. Ducha	5	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wielka Św. Ducha	7	DOM	XVIII w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wielka Św. Ducha	13	DOM	około połowy XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wielka Św. Ducha	9	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wielka Św. Ducha	21	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wielka Św. Ducha	15	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wielka Św. Ducha	11	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wielka Św. Ducha	4	DOM	lata 20 - te XX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wiosny Ludów	1	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wiosny Ludów	2	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wiosny Ludów	2a	DOM	koniec XIX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wiosny Ludów	3	DOM	4 ćwierć XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wiosny Ludów	4	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wrześcińska	7	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Wrześcińska	9	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Zamojskich	3	DOM	lata 30 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Zamojskich	8	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	10	SZPITAL	1914 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	10	KAPLICA SZPITALNA	1914 -1916 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	2	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	4	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	6	DOM	około 1900 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	9	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	11	DOM	1929 r.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	29	DOM	lata 20 - te XX w.		

ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	23	DOM	początek XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	25	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	28	DOM	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	32	DOM, STOLARNIA	lata 20 - te XX w.		
ŚRODA WIELKOPO LSKA	Żwirki i Wigury	35	DOM	lata 20 - te XX w.		

Część wiejska.

Miejscowość	Ulica	Num er poczt owy	Obiekt	Czas powstania	Rejestr zabytkó w - data	Rejestr zabytków - numer
ANNOPOLE		8	DOM	początek XX wieku		
ANNOPOLE		10	DOM	1910 rok		
ANNOPOLE		8	OBORA	początek XX wieku		
ANNOPOLE		10	OBORA	początek XX wieku		
ANNOPOLE		7	SZKOŁA, obecnie dom	lata 30 -te XX wieku		
BABIN		10	CZWORAK, obecnie dom	1890 rok		
BABIN			PARK KRAJOBRAZOWY	XIX wiek	1977-05- 16	1761 / A
BABIN		14	CZWORAK, obecnie dom	1890 rok		
BABIN			DWÓR	przełom XIX / XX wiek		
BABIN			KUŹNIA	przełom XIX / XX wiek		
BABIN			MAGAZYN	1910 rok		
BABIN			OBORA I	1860 rok		
BABIN			OBORA II	1910 rok		
BABIN			STODOŁA	przełom XIX / XX wiek		
BABIN		6	CZWORAK, obecnie dom	1900 rok		

BABIN		15	CZWORAK, obecnie dom	1900 rok		
BABIN		7	CZWORAK, obecnie dom	1890 rok		
BABIN		5	CZWORAK, obecnie dom	1890 rok		
BIEGANOWO		12 / 15	CZWORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
BIEGANOWO			PARK KRAJOBRAZOWY	początek XX wieku		
BIEGANOWO			OBORA, obecnie świetlica wiejska	koniec XIX wieku		
BIEGANOWO		17	CZWORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
BIEGANOWO		7	CZWORAK, obecnie dom	1897 rok		
BIEGANOWO		8 / 10	CZWORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
BIEGANOWO		11	CZWORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
BIEGANOWO		6	CZWORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
BRODOWO	Poznańska	5	BUDYNEK GOSPODARCZY	lata 30 - te XX wieku		
BRODOWO	Św. Walentego	10	BUDYNEK GOSPODARCZY	około połowy XIX wieku		
BRODOWO			BUDYNEK GOSPODARCZY	1910 - 1920 rok		
BRODOWO	Poznańska	5 / 8	DOM	koniec XIX wieku		
BRODOWO	Poznańska	5	DOM	1910 rok		
BRODOWO	Poznańska	3	DOM	początek XX wieku		
BRODOWO	Kwiatowa	23	DOM	lata 20 - te XX wieku		
BRODOWO	Kwiatowa	21	DOM	1910 - 1920 rok		
BRODOWO	Św. Walentego	12	DOM	1898 rok		
BRODOWO	Św. Walentego	10	DOM	około połowy XIX wieku		
BRODOWO	Św. Walentego	2	DOM	2 połowa XIX wieku		
BRODOWO	Poznańska	4	DOM	koniec XIX wieku		
BRODOWO			LEŚNICZÓWKA	koniec XIX wieku		
BRODOWO	Św. Walentego	10	OBORA	1931 rok		
BRODOWO	Św.	6	STODOŁA	koniec XIX		

	Walentego			wieku		
BRODOWO			SZKOŁA	początek XX wieku		
BRODOWO	Poznańska	14	PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XIX wieku	1977-05-16	1762 / A
BRODOWO	Poznańska	14	DWÓR	koniec XIX wieku		
BRODOWO		43	KUŹNIA, obecnie warsztat	koniec XIX wieku		
BRODOWO		43	SPICHLERZ	koniec XIX wieku		
BRODOWO		43	STODOŁA	koniec XIX wieku		
BRZEZIE		22	BUDYNEK GOSPODARCZY	1910 - 1920 rok		
BRZEZIE		2	DOM	1925 rok		
BRZEZIE		3	DOM	1910 rok		
BRZEZIE		5	DOM	koniec XIX wieku		
BRZEZIE		17	DOM	1900 - 1910 rok		
BRZEZIE		8	DOM	koniec XIX wieku		
BRZEZIE		22	DOM	2 połowa XIX wieku, lata 20 - te XX wieku		
BRZEZIE		7	DOM	koniec XIX wieku		
BRZEZIE		27	DOM	1910 - 1920 rok		
BRZEZIE		32	DOM	4 ćwierć XIX wieku		
BRZEZIE		33	DOM	1900 - 1910 rok		
BRZEZIE		2	OBORA	1922 rok		
BRZEZIE		29	OBORA	1910 - 1920 rok		
BRZEZIE		25	SZKOŁA, obecnie dom	1900 - 1910 rok		
BRZEZINY			BUDYNEK GOSPODARCZY	początek XX wieku		
BRZEZINY			DOM	1900 - 1910 rok		
BRZEZINY			DOM	początek XX wieku		
BRZEZINY			OBORA	1900 - 1910 rok		
CHOCICZA			RZĄDCÓWKA	koniec XIX wieku		

CHOCICZA		4	DWOJAK, obecnie dom	1917rok		
CHOCICZA		5	DWOJAK, obecnie dom	1902 rok		
CHOCICZA		6	DWOJAK, obecnie dom	1902 rok		
CHOCICZA		8	DWOJAK, obecnie dom	początek XX wieku		
CHOCICZA		9	DWOJAK, obecnie dom	1908 rok		
CHOCICZA			OBORA	początek XX wieku		
CHUDZICE			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XIX wieku	1979-02-14	1783 / A
CHUDZICE			DWÓR	1870 rok		
CHUDZICE		1	DWOJAK, obecnie dom	1870 rok		
CHUDZICE			KUŹNIA	początek XX wieku		
CHUDZICE			OBORA	1929 rok		
CHUDZICE			SPICHLERZ	1905 rok		
CHUDZICE		3	DWOJAK, obecnie dom	2 połowa XIX wieku		
CHUDZICE		4 / 1 i 4 / 2	DWOJAK, obecnie dom	2 połowa XIX wieku		
CHWAŁKO WO			CHLEWNIA	1910 rok		
CHWAŁKO WO		4	CZWORAK, obecnie dom	1900 - 1910 rok		
CHWAŁKO WO		5	DWOJAK, obecnie dom	1910 - 1920 rok		
CHWAŁKO WO		6	DWOJAK, obecnie dom	1910 - 1920 rok		
CHWAŁKO WO			MAGAZYN	1910 rok		
CHWAŁKO WO		18	SZKOŁA	około 1910 rok		
CHWAŁKO WO			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XIX wieku	1981-02-20	1828 / A
CHWAŁKO WO		2	DOM RZĄDCY	około 1910 rok		
CHWAŁKO WO		1	DWÓR	1910 rok		
CHWAŁKO WO CZARTKI		19	DOM DRÓŹNIKA	około 1910 rok		
CZARNE PIĄTKOWO		8	DOM	połowa XIX wieku		
CZARNE PIĄTKOWO		9	DOM	koniec XIX wieku		

CZARNE PIĄTKOWO		10	DOM	koniec XIX wieku		
CZARNE PIĄTKOWO		7	SZKOŁA	4 ćwierć XIX wieku		
DĘBICZ			DOM OGRODNIKA	koniec XIX wieku		
DĘBICZ		1	SZKOŁA, obecnie dom	początek XX wieku		
DĘBICZ			PARK KRAJOBRAZOWY	XIX / XX wiek		
DĘBICZ			OFICyna	połowa XIX wieku		
DĘBICZ			PAŁAC	połowa XIX wieku	1993-02-22	2261 / A
DĘBICZ			MOST kolejki wąskotorowej	1902 - 1903 rok		
DĘBICZ			MAGAZYN	połowa XIX wieku		
DĘBICZ			OBORA II	połowa XIX wieku		
DĘBICZ			OBORA III	XIX / XX wiek		
DĘBICZ			OBORA IV	XIX / XX wiek		
DĘBICZ			RZĄDCÓWKA	połowa XIX wieku		
DĘBICZ			STODOŁA	połowa XIX wieku		
DĘBICZ		16	OŚMIORAK, obecnie dom	XIX / XX wiek		
DĘBICZEK		4	DOM	1910 - 1920 rok		
DĘBICZEK		6	DOM	1900 - 1910 rok		
GRÓJEC		11	DOM	około 1910 rok		
GRÓJEC		5	DOM	koniec XIX wieku		
GRÓJEC		1	DOM	lata 20 - te XX wieku		
HENRYKOWO		1	DOM	początek XX wieku		
HENRYKOWO		1	GARAŻ	początek XX wieku		
HENRYKOWO		1	OBORA I	1912 rok		
HENRYKOWO		1	OBORA II	początek XX wieku		
JANOWO		1	DOM	lata 20 - te XX wieku		

JANOWO		19	DOM	początek XX wieku		
JANOWO		12	DOM	1910 - 1920 rok		
JANOWO		14	DOM	1909 rok		
JANOWO		15	DOM	1908 rok		
JANOWO		15	DOM, obecnie obora	początek XX wieku		
JANOWO		15	OBORA	1913 rok		
JANUSZEWO			DOM	początek XX wieku		
JANUSZEWO		9	DOM	lata 20 - te XX wieku		
JANUSZEWO		10	DOM	koniec XIX wieku		
JANUSZEWO		12	DOM	koniec XIX wieku		
JANUSZEWO		18	DOM	4 ćwierć XIX wieku		
JANUSZEWO		6	DWOJAK, obecnie dom	początek XX wieku		
JANUSZEWO			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XIX wieku		
JANUSZEWO			DWÓR	koniec XIX wieku, rozbudowany w początku XX wieku		
JANUSZEWO		4	DWOJAK, obecnie dom	1903 rok		
JANUSZEWO		3	DWOJAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
JANUSZEWO		2	OŚMIORAK, obecnie dom	1840 rok		
JANUSZEWO			STAJNIA	koniec XIX wieku		
JANUSZEWO			CHLEWNIA	koniec XIX wieku		
JAROSŁAWIEC		11	DOM	1890 rok		
JAROSŁAWIEC		1 / 3	DWOJAK, obecnie dom	4 ćwierć XIX wieku		
JAROSŁAWIEC			MAGAZYN	koniec XIX wieku		
JAROSŁAWIEC			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XIX wieku	1995-03-30	2349 / A
JAROSŁAWIEC			DWÓR	koniec XIX wieku	1995-03-30	2349 / A
JAROSŁAWIEC			CZWORAK, obecnie dom	4 ćwierć XIX wieku		

JAROSŁAWI EC			OBORA I	1909 rok		
JAROSŁAWI EC			OBORA II	koniec XIX wieku		
JAROSŁAWI EC			SPICHLERZ	koniec XIX wieku		
JAROSŁAWI EC		4 / 5	DWOJAK, obecnie dom	4 ćwierć XIX wieku		
JAROSŁAWI EC		6	DWOJAK, obecnie dom	4 ćwierć XIX wieku		
JAROSŁAWI EC		7	SZKOŁA	początek XX wieku		
JAROSŁAWI EC			CHLEWIA I	koniec XIX wieku		
JAROSŁAWI EC			DWÓR "NAPOLEONÓWKA "	1802 rok		
KIJEWO			CHLEWIA	początek XX wieku		
KIJEWO		1	DOM	1912 rok		
KIJEWO		4	DOM	1923 rok		
KIJEWO		5	DOM	początek XX wieku		
KIJEWO		22	DOM	początek XX wieku		
KIJEWO		23	DOM	1910 rok		
KIJEWO		14	DOM DRÓŻNIKA	początek XX wieku		
KIJEWO			OBORA	1895 rok		
KIJEWO		4	OBORA	1911 rok		
KIJEWO		5	OBORA	początek XX wieku		
KIJEWO		24	OBORA	około 1910 roku		
KIJEWO		4	STODOŁA	1930 rok		
KIJEWO		4	WARSZTAT	1911 rok		
KIJEWO		31	PARK DWORSKI	2 połowa XIX wieku	2011-05- 18	839/Wlkp/ A
KIJEWO		31	DWÓR	1880 rok	2011-05- 18	839/Wlkp/ A
KOSZUTY			STODOŁA	początek XX wieku		
KOSZUTY			CHLEWIA	koniec XIX wieku		
KOSZUTY			CZWORAK (fragment)	koniec XIX wieku		
KOSZUTY		66	DOM	około 1925 roku		
KOSZUTY		67	DOM	1923 rok		
KOSZUTY		55	DOM	1930 rok		

KOSZUTY			GARAŻE	koniec XIX wieku		
KOSZUTY		26	KUŹNIA	koniec XIX wieku		
KOSZUTY		72	STODOŁA	koniec XIX wieku		
KOSZUTY		60	SZKOŁA	koniec XIX wieku		
KOSZUTY		27	PARK DWORSKI	początek XIX wieku	1981-02-20	1829 / A
KOSZUTY			CMENTARZ parafialny	XX wiek		
KOSZUTY			CMENTARZ przykościelny	XIV wiek	2004-01-21	153 / Wlkp / A
KOSZUTY			KOŚCIÓŁ parafialny p. w. Św. Katarzyny i Najświętszego Serca Jezusowego	1926 - 1930 rok	2004-01-21	153 / Wlkp / A
KOSZUTY		26	OFICYNA, obecnie dom	4 ćwierć XVIII wieku		
KOSZUTY			PLEBANIA kościoła parafialnego p. w. Św. Katarzyny i Najświętszego Serca Jezusowego	koniec XIX wieku		
KOSZUTY			DWÓR	około 1760 rok, XIX wiek, 1905 rok	1935-09-03	2471/A
KOSZUTY			WIATRAK KOŹLAK z Jarosławca	1783 rok	2003-12-17	149/1-3/Wlkp/A
KOSZUTY			WIATRAK KOŹLAK z Pałczyna	połowa XVIII wieku	2003-12-17	149/1-3/Wlkp/A
KOSZUTY			WIATRAK KOŹLAK z Pięczkowa	1755 rok	2003-12-17	149/1-3/Wlkp/A
KOSZUTY HUBY		1	DOM	4 ćwierć XIX wieku		
KOSZUTY HUBY		5	DOM	1909 rok		
KOSZUTY HUBY		9	DOM	1900 - 1910 rok		
KOSZUTY HUBY		1	OBORA	4 ćwierć XIX wieku		
LORENKA			DOM	XVIII wiek		
MARCELIN			DOM	początek XX wieku		
MARIANOW O BRODOWSK		12	BUDYNEK GOSPODARCZY	początek XX wieku		

IE						
MARIANOW O BRODOWSK IE		12	DOM	początek XX wieku		
MĄCZNIKI			GROBOWIEC rodziny Madalińskich	4 ćwierć XIX wieku		
MĄCZNIKI			GROBOWIEC rodziny Sarazzin	4 ćwierć XIX wieku		
MĄCZNIKI			OBORA II	2 połowa XIX wieku		
MĄCZNIKI			OBORA III	2 połowa XIX wieku		
MĄCZNIKI			OGRODZENIE kościół parafialny p. w. Św. Wawrzyńca	koniec XIX wieku		
MĄCZNIKI			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XIX wieku		
MĄCZNIKI			CMENTARZ	koniec XIX wieku		
MĄCZNIKI			CMENTARZ rzymsko - katolicki przykościelny	XV wiek		
MĄCZNIKI		5	DWÓR	połowa XIX wieku		
MĄCZNIKI			KOŚCIÓŁ parafialny p. w. Św. Wawrzyńca	1700 rok, 1903 rok	1932-12- 22	2438 / A
MĄCZNIKI			PLEBANIA kościoła parafialnego p. w. Św. Wawrzyńca	początek XX wieku		
MĄCZNIKI		4	CZWORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
MĄCZNIKI			OBORA	1900 - 1910 rok		
MĄCZNIKI			OBORA I	2 połowa XIX wieku		
MĄCZNIKI			SPICHLERZ	2 połowa XIX wieku		
MĄCZNIKI			STODOŁA	2 połowa XIX wieku		
NADZIEJEW O		5	BUDYNEK GOSPODARCZY	koniec XIX wieku		
NADZIEJEW O		4	CZWORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
NADZIEJEW O		3	DWOJAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
NADZIEJEW O			POMPA PAROWA	koniec XIX wieku		
NADZIEJEW O		2	RZĄDCÓWKA, obecnie dom	koniec XIX wieku		

NADZIEJEW O		5	SZEŚCIORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
NADZIEJEW O			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XIX wieku	1981-02- 20	1830 / A
NADZIEJEW O			DWÓR	1887 rok		
NIETRZANO WO			BRAMA w ogrodzeniu kościoła parafialnego p. w. Wszystkich Świętych w Nietrzanowie	1900 - 1910 rok	2004-05- 31	174/Włkp. /A
NIETRZANO WO			CMENTARZ rzymskokatolicki grzebalny	XIX wiek		
NIETRZANO WO		2	CZWORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
NIETRZANO WO			CZWORAK, obecnie dom	XIX wiek		
NIETRZANO WO			OBORA	koniec XIX wieku		
NIETRZANO WO			OGRODZENIE kościół parafialnego p. w. Wszystkich Świętych w Nietrzanowie	początek XX wieku	2004-05- 31	174 / Włkp / A
NIETRZANO WO			PARK KRAJOBRAZOWY	XIX wiek	1975-04- 23	1721/A
NIETRZANO WO			CMENTARZ rzymskokatolicki	koniec XIX wieku		
NIETRZANO WO			CMENTARZ rzymskokatolicki przykościelny	XVII wiek	2004-05- 31	174 / Włkp / A
NIETRZANO WO			KOŚCIÓŁ parafialny p. w. Wszystkich Świętych	1664 - 1666 rok, dobudowa kaplicy południowej 1887	2004-05- 31	174 / Włkp / A
NIETRZANO WO			PLEBANIA kościoła parafialnego p. w. Wszystkich Świętych w Nietrzanowie	1 połowa XIX wieku, przebudowan a w końcu XIX wieku		
NIETRZANO WO		7	WIKARIAT przy kościół parafialnym p. w. Wszystkich Świętych w Nietrzanowie	początek XX wieku		
OLSZEWO		2	DOM	3 ćwierć XIX wieku		
OLSZEWO		3	DOM	około 1910		

				roku		
OLSZEWO		4	DOM	około 1910 roku		
OLSZEWO		5	DOM	3 ćwierć XIX wieku		
OLSZEWO		11	DOM	1910 - 1920 rok		
OŁACZEWO		2	DOM	1910 - 1920 rok		
PĘTKOWO		8	DOM	1928 rok		
PĘTKOWO		12	DOM	1910 rok		
PĘTKOWO			GARAŻ	około 1910 roku		
PĘTKOWO		11	OBORA	1921 rok		
PĘTKOWO		8	OBORA	1929 rok		
PĘTKOWO		10	SZKOŁA	początek XX wieku		
PĘTKOWO		11	WOZOWNIA	około 1930 roku		
PĘTKOWO			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XIX wieku	1980-06-27	1788 / A
PĘTKOWO			DWOJAK, obecnie dom	około 1910 roku		
PĘTKOWO			DWOJAK, obecnie dom	około 1910 roku		
PĘTKOWO			KUŹNIA	około 1910 roku		
PĘTKOWO			SPICHLERZ	około 1910 roku		
PĘTKOWO			STODOŁA	około 1910 roku		
PĘTKOWO			DWÓR	około 1910 roku		
PIERZCHNICA		5 B	DOM	początek XX wieku		
PIERZCHNICA		5 A	DOM	początek XX wieku		
PIERZCHNICA		6	DOM	1910 - 1920 rok		
PIERZCHNO			OBORA II	początek XX wieku		
PIERZCHNO			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XVIII wieku, przekształcony w XIX wieku	1981-02-20	1831 / A
PIERZCHNO			DWÓR	2 połowa XVIII wieku, rozbudowany koniec XIX		

				wieku		
PIERZCHNO			CZWORAK, obecnie dom	1908 rok		
PIERZCHNO			OBORA I	1903 rok		
PIERZCHNO			OŚMIORAK, obecnie dom	1899 rok		
PIERZCHNO			SPICHLERZ	początek XX wieku		
PIERZCHNO			SZEŚCIORAK, obecnie dom	1912 rok		
PLAWCE			BRAMA GOSPODARCZA	koniec XIX wieku		
PLAWCE			BRAMA PARKOWA	koniec XIX wieku		
PLAWCE		2	CZWORAK, obecnie dom	połowa XIX wieku		
PLAWCE		19	DOM	1910 - 1920 rok		
PLAWCE		5	DOM MIESZKALNO - GOSPODARCZY	koniec XIX wieku		
PLAWCE			OGRODZENIE	około 1900 roku		
PLAWCE			SPICHLERZ	koniec XIX wieku		
PLAWCE			STODOŁA, obecnie magazyn	koniec XIX wieku		
PLAWCE		1	SZEŚCIORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
PLAWCE		4	SZEŚCIORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
PLAWCE			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XIX wieku	1977-05-16	1760 / A
PLAWCE			DWÓR	około 1900 roku		
PLAWCE			KAPLICA	1934 rok		
PODGAJ		14	CZWORAK, obecnie dom	początek XX wieku		
PODGAJ			SZKOŁA	koniec XIX wieku		
POŁAŻEJEWO			BRAMA gospodarcza	4 ćwierć XIX wieku		
POŁAŻEJEWO		2 / 3	CZWORAK, obecnie dom	początek XX wieku		
POŁAŻEJEWO		5 / 6	CZWORAK, obecnie dom	początek XX wieku		
POŁAŻEJEWO		7	CZWORAK, obecnie dom	początek XX wieku		

POŁĄŻEJEW O		9	DOM	początek XX wieku		
POŁĄŻEJEW O		1	DWOJAK, obecnie dom	początek XX wieku		
POŁĄŻEJEW O			OBORA	4 ćwierć XIX wieku		
POŁĄŻEJEW O			SPICHLERZ	koniec XIX wieku		
POŁĄŻEJEW O			STODOŁA	koniec XIX wieku, przebudowany w 1925 roku		
POŁĄŻEJEW O			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XIX wieku	2000-04-07	23/wlkp/A
POŁĄŻEJEW O			DWÓR	3 ćwierć XIX wieku, przybudówka zachodnia z początku XX wieku	1986-05-30	2090 /A
ROMANOW O		11	OBORA	4 ćwierć XIX wieku		
ROMANOW O		11	STODOŁA	4 ćwierć XIX wieku		
RUMIEJKI			BUDYNEK INWENTARSKI	koniec XIX wieku		
RUMIEJKI			CZWORAK, obecnie dom	początek XX wieku		
RUMIEJKI			CZWORAK, obecnie dom	początek XX wieku		
RUMIEJKI			DWÓR	koniec XIX wieku		
RUMIEJKI			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XIX wieku		
RUSZKOWO		21	DOM	1928 rok		
SŁUPIA WIELKA			BRAMA GOSPODARCZA	4 ćwierć XIX wieku		
SŁUPIA WIELKA			BRAMA WJAZDOWA	koniec XIX wieku		
SŁUPIA WIELKA			BUDYNEK GOSPODARCZY	początek XX wieku		
SŁUPIA WIELKA			BUDYNEK INWENTARSKO - MAGAZYNOWY	1905 rok		
SŁUPIA WIELKA			BUDYNEK INWENTARSKI	początek XX wieku		
SŁUPIA WIELKA			CHLEWIA	początek XX wieku		
SŁUPIA WIELKA		18	CZWORAK, obecnie dom	1914 rok		

SŁUPIA WIELKA		19	CZWORAK, obecnie dom	1914 rok		
SŁUPIA WIELKA		20	CZWORAK, obecnie dom	1911 rok		
SŁUPIA WIELKA		21	CZWORAK, obecnie dom	początek XX wieku		
SŁUPIA WIELKA			ELEWATOR	lata 40-te XX wieku		
SŁUPIA WIELKA			KUŹNIA	4 ćwierć XIX wieku		
SŁUPIA WIELKA			OBORA	4 ćwierć XIX wieku		
SŁUPIA WIELKA			PRZEPOMPOWIA	początek XX wieku		
SŁUPIA WIELKA			SPICHLERZ	początek XX wieku		
SŁUPIA WIELKA			STODOŁA I	4 ćwierć XIX wieku		
SŁUPIA WIELKA			STODOŁA II	4 ćwierć XIX wieku		
SŁUPIA WIELKA			STODOŁA III	4 ćwierć XIX wieku		
SŁUPIA WIELKA			WIATA	lata 40-te XX wieku		
SŁUPIA WIELKA			PARK KRAJOBRAZOWY	początek XIX wieku	1974-07-02	1536 / A
SŁUPIA WIELKA			PAŁAC	około 1880 rok	1974-07-02	1536 / A
STANISZEWO		4	DOM	koniec XIX wieku		
STARKÓWIEC PIĄTKOWSKI		13	DOM	1913 rok		
STARKÓWIEC PIĄTKOWSKI		13	OBORA	1910 rok		
STARKÓWIEC PIĄTKOWSKI			BUDYNEK GOSPODARCZO - MIESZKALNY	koniec XIX wieku		
STARKÓWIEC PIĄTKOWSKI		2	DOM	początek XX wieku		
STARKÓWIEC PIĄTKOWSKI		7	DOM	1910 - 1920 rok		

STARKÓWIE PIĄTKOWSKI	9	DOM	1910 - 1920 rok		
STARKÓWIE PIĄTKOWSKI	24	DOM	1910 - 1920 rok		
STARKÓWIE PIĄTKOWSKI	30	DOM	lata 20 - te, 30 - te XX wieku		
STARKÓWIE PIĄTKOWSKI	24	OBORA	1910 - 1920 rok		
STARKÓWIE PIĄTKOWSKI		STODOŁA	koniec XIX wieku		
STARKÓWIE PIĄTKOWSKI	18	SZKOŁA, obecnie dom	początek XX wieku		
STARKÓWIE PIĄTKOWSKI		PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XIX wieku		
STARKÓWIE PIĄTKOWSKI		CMENTARZ ewangelicki	XX wiek		
STARKÓWIE PIĄTKOWSKI		SŁUP GRANICZNY	około 1800 r.		
STRZESZKI		DWOJAK, obecnie dom	1900 - 1910 rok		
STRZESZKI		DWOJAK, obecnie dom	1900 - 1910 rok		
STRZESZKI		GORZELNIA	4 ćwierć XIX wieku		
STRZESZKI		OBORA I	3 ćwierć XIX wieku		
STRZESZKI		OBORA II	4 ćwierć XIX wieku		
STRZESZKI		OGRODZENIE I BRAMA	2 połowa XIX wieku		
STRZESZKI		PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XIX wieku, przekształcon	1980-06- 27	1791 / A

				y w 1932 roku		
STRZESZKI			PAŁAC	około połowy XIX wieku		
SZLACHCIN		3	DOM	1910 - 1920 rok		
SZLACHCIN		15	DOM	początek XX wieku		
SZLACHCIN		16	DOM	koniec XIX wieku		
SZLACHCIN		17	DOM	koniec XIX wieku		
SZLACHCIN		19	DOM	koniec XIX wieku		
SZLACHCIN		22	DOM	1880 rok		
SZLACHCIN		27	DOM	koniec XIX wieku		
SZLACHCIN		29	DOM	1910 - 1920 rok		
SZLACHCIN			GORZELNIA	początek XX wieku		
SZLACHCIN			MOST DROGOWY I nad ciekim wodnym Wielki Rów	początek XX wieku		
SZLACHCIN		15	OBORA / CHLEW	1900 - 1910 rok		
SZLACHCIN			POCZTA	1900 - 1910 rok		
SZLACHCIN			SZKOŁA	1912 rok		
SZLACHCIN			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XVIII wieku, przekształcony XIX / XX wiek	1974-07-02	1537 / A
SZLACHCIN			CHLEWNIA	1927 rok		
SZLACHCIN		7	CZWORAK, obecnie dom	początek XX wieku		
SZLACHCIN		13	DOM	około 1910 rok		
SZLACHCIN			PAŁAC	początek XIX wieku, rozbudowany w 1899 roku	1974-07-02	1537 / A
SZLACHCIN			MOST DROGOWY II nad ciekim wodnym Wielki Rów	początek XX wieku		
SZLACHCIN HUBY		6	DOM	1910 - 1920 rok		
SZLACHCIN HUBY		8	DOM	1910 - 1920 rok		

TOPOLA		2	DOM	1912 rok		
TOPOLA			OBORA, obecnie magazyn	koniec XIX wieku		
TOPOLA			PARK DWORSKI (pozostałości)	2 połowa XIX wieku		
TOPOLA			STODOŁA, obecnie magazyn	początek XX wieku		
TOPOLA			DWÓR	2 połowa XIX wieku, przebudowany około 1900 roku		
TRZEBISŁA WKI		2	BUDYNEK GOSPODARCZY	1912 rok		
TRZEBISŁA WKI		2	DOM	1912 rok		
TRZEBISŁA WKI		5	DOM	1905 rok		
TRZEBISŁA WKI		5	DOM	1 połowa XIX wieku		
TRZEBISŁA WKI		3	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	1913 rok		
TRZEBISŁA WKI		11	PARK	początek XX wieku		
TRZEBISŁA WKI		12 i 13	STAJNIA	koniec XIX wieku		
TRZEBISŁA WKI		11	DWÓR	1900 - 1909 rok	1987-12-01	2140 / A
TRZEBISŁA WKI		21	DOM	lata 40 - te XX wieku		
ULEJNO		3	CZWORAK, ob. dom	2 połowa XIX wieku		
ULEJNO		4	DWANAŚCIORAK, obecnie dom	1885 rok		
ULEJNO		5	DWOJAK, obecnie dom	1924 rok		
ULEJNO			OBORA I	1885 rok	2002-02-07	77/Wlkp/A
ULEJNO			OBORA II	koniec XIX wieku	2002-02-07	77/Wlkp/A
ULEJNO			RZĄDCÓWKA	4 ćwierć XIX wieku		
ULEJNO			STODOŁA	koniec XIX wieku		
ULEJNO		6	SZEŚCIORAK, obecnie dom	1923 rok		
ULEJNO			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XVIII wieku, połowa XIX wieku	2002-02-07	1789 / A; 77/Wlkp/A

ULEJNO			DWÓR	początek XIX wieku	2002-02-07	1438 / A; 77/Wlkp/A
WINNA GÓRA			BRAMA PARKOWA	początek XX wieku		
WINNA GÓRA			BRAMA BOCZNA	początek XX wieku		
WINNA GÓRA			BRAMA REPREZENTACYJNA	początek XX wieku		
WINNA GÓRA		7	DOM	około 1910 rok		
WINNA GÓRA		30	DOM	1910 rok		
WINNA GÓRA		4	DOM	około 1900 rok		
WINNA GÓRA		15	DOM	1916 rok		
WINNA GÓRA			KANCELARIA	początek XX wieku		
WINNA GÓRA			OGRODZENIE	początek XX wieku		
WINNA GÓRA			STODOŁA	około 1910 rok		
WINNA GÓRA			SZKOŁA	lata 20 - te XX wieku		
WINNA GÓRA			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XVIII wieku, połowa XIX wieku	1980-06-27	1789 / A
WINNA GÓRA			CMENTARZ rzymskokatolicki	XVIII wiek		
WINNA GÓRA			CMENTARZ rzymskokatolicki	XIX wiek		
WINNA GÓRA			PAŁAC	1910 rok	1973-04-12	1438/A
WINNA GÓRA			PLEBANIA	początek XX wieku		
WINNA GÓRA			KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Św. Michała Archaniola	1766 rok	1953-12-11	2502 / A
WINNA GÓRA			OBORA	koniec XIX wieku		
WINNA GÓRA			STODOŁA	koniec XIX wieku		
WINNA GÓRA			MAGAZYN I	1905 rok		
WINNA GÓRA			SPICHLERZ	około 1910 rok		

WINNA GÓRA			STAJNIA CUGOWA Z WOZOWNIĄ	1905 rok		
WINNA GÓRA			STAJNIA KONI ROBOCZYCH	początek XX wieku		
WINNA GÓRA			STAJNIA, obecnie garaż	1905 rok		
WINNA GÓRA			WAGA	koniec XIX wieku		
WINNA GÓRA		23	CZWORAK, obecnie dom	1906 rok		
WINNA GÓRA		24	CZWORAK, obecnie dom	1910 rok		
WINNA GÓRA		10	OCHRONKA, obecnie dom	1911 rok		
WINNA GÓRA			MŁYN	1907 rok		
WŁOSTOWO		3	CHLEW	początek XX wieku		
WŁOSTOWO		1	DOM	lata 20 - te XX wieku		
WŁOSTOWO		5	DOM	lata 20 - te XX wieku		
WŁOSTOWO		10	DOM	początek XX wieku, rozbudowany w 1930 roku		
WŁOSTOWO		3	OBORA	początek XX wieku		
WŁOSTOWO		5	OBORA	lata 20 - te XX wieku		
WŁOSTOWO		10	OBORA	około 1900 rok		
ZDZIECHOWICE			BRAMA WJAZDOWA	początek XX wieku		
ZDZIECHOWICE		5	CZWORAK	1910 - 1920 rok		
ZDZIECHOWICE			POCZTA	początek XX wieku		
ZDZIECHOWICE			SPICHLERZ	początek XX wieku		
ZDZIECHOWICE			STAJNIA KONI WYJAZDOWYCH	1905 rok		
ZDZIECHOWICE			STODOŁA	początek XX wieku		
ZDZIECHOWICE			DWÓR	XIX / XX wiek		
ZDZIECHOWICE			PARK KRAJOBRAZOWY	2 połowa XIX wieku, przekształcony na początku	2013-06-05	1759 / A; 858/Wlkp/A

				XX wieku		
ZIELNICZKI		3	DOM	1910 - 1920 rok		
ZIELNICZKI		8	DOM	1910 - 1920 rok		
ZIELNICZKI		11	DOM	1900 - 1910 rok		
ZIELNICZKI		11	OBORA	1900 - 1910 rok		
ZIELNICZKI		10	SZKOŁA	początek XX wieku		
ZIELNIKI			DWÓR	koniec XIX wieku, przebudowany w latach 20 - tych XX wieku		
ZIELNIKI			KUŹNIA	1910 - 1920 rok		
ZIELNIKI			OGRODZENIE Z BRAMĄ	początek XX wieku		
ZIELNIKI			PARK KRAJOBRAZOWY	połowa XIX wieku	1977-05-16	1757 / A
ZIELNIKI		9	CZWORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
ZIELNIKI		10	CZWORAK, obecnie dom	koniec XIX wieku		
ZIELNIKI			BUDYNEK GOSPODARCZY	około 1920 roku		
ZIELNIKI			BUDYNEK INWENTARSKI	1910 - 1920 rok		
ZIELNIKI			CHLEWIA	1910 - 1920 rok		
ZIELNIKI		5	CZWORAK, obecnie dom	1920 rok		
ZIELNIKI			OBORA	1900 - 1910 rok		
ZIELNIKI		7	RZĄDCÓWKA	połowa XIX wieku		
ZMYSŁOWO		5	OBORA	1939 rok		
ZMYSŁOWO		8	OBORA	1925 rok		
ŻABIKOWO			CZWORAK, obecnie dom	początek XX wieku		
ŻABIKOWO			CZWORAK, obecnie dom	początek XX wieku		
ŻABIKOWO			OBORA	1900 - 1910 rok		

ŻABIKOWO			SPICHLERZ	1890 rok		
ŻABIKOWO			STODOŁA I	1890 rok		
ŻABIKOWO			STODOŁA II	1890 rok		
ŻABIKOWO			PARK KRAJOBRAZOWY	koniec XIX wieku		

3.5. Zabytki ruchome.

Na terenie gminy Środa Wielkopolska zachowało się 7 cennych zespołów lub pojedynczych zabytków ruchomych. W kościele p.w. św. Katarzyny w Koszutach znajduje się zespół wyposażenia kościoła, na który składa się 18 obiektów. W kościele p.w. św. Wawrzyńca w Mącznikach przechowuje się 18 zabytków ruchomych z wyposażenia kościoła. W kościele parafialnym p.w. Wszystkich Świętych w Nietrzanowie znajduje się 11 cennych obiektów. Kościół kolegiacki w Środzie Wielkopolskiej posiada niezwykle bogate wyposażenie, spośród którego na szczególną uwagę zasługuje 79 obiektów zabytkowych. W kościele ewangelickim obecnie katolickim p.w. Najświętszego Serca Jezusa zgromadzono 5 interesujących przedmiotów zabytkowych.

Źródło: Raport o stanie zabytków w Gminie Środa Wielkopolska, Poznań 2004 rok, z uzupełnieniami.

3.6. Krajobraz kulturowy (obszarowe wpisy do rejestru zabytków).

Układ urbanistyczny Środy Wielkopolskiej objęty jest ochroną konserwatorską przez wpis do rejestru zabytków pod numerem 247/Wlkp/A, decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 6 września 2005 roku. Ochroną objęto prawie całe historyczne założenie. Na obszarze wpisanym do rejestru zabytków znajduje się dawne rozplanowanie średniowiecznego miasta, wyraźnie oddzielonego od pozostałej tkanki urbanistycznej plantami, przedmieścia, których dzisiejszy kształt ugruntował się w XVIII wieku oraz najcenniejsze fragmenty miejscowości powstałe wskutek rozwoju infrastruktury przemysłowo – komunikacyjnej w końcu XIX wieku.

W celu precyzyjnego określenia zasięgu chronionego obszaru Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków we wzmiankowanej decyzji umieścił dokładny opis granicy chronionego obszaru wraz z załącznikiem graficznym – mapą miasta w skali 1:2000.

Granice wschodnią wyznacza:

- wschodnia granica dawnego cmentarza żydowskiego, wschodnia i południowa granica zespołu mogił powstańców wielkopolskich i wschodnia granica cmentarza parafialnego kościoła p.w. NMP Wniebowziętej,
- oś ulicy Wrześcińskiej od wschodniej granicy cmentarza parafialnego kościoła p.w. NMP Wniebowziętej do skrzyżowania z ulicami – Nekielską, Daszyńskiego i Wrześcińską.

- północna, wschodnia i południowa granica parku miejskiego do punktu styku trzech działek nr 1912 i 1954 i 1955,
- granice między działkami nr 1948/2 i 1949/1, 1948/4; 1948/1 i 1948/4; 1911/3 i 1948/4; 1911/6 i 1948/4,
- północna granica parku starościańskiego od punktu styku czterech działek nr 1907/5 i 1911/6 i 1948/4 i 1947/1 do ulicy Szarytek,
- oś ulicy Szarytek od parku starościańskiego do ulicy Żwirki i Wigury,
- granice między działkami nr 2135 i 2137, 2136; 2130/1 i 2134, 2133; 2130/2 i 2133, 2132, 2131; 2127 i 2129, 2128/1, 2128/3, 2123, 2122/3, 2122/1,
- oś ulicy Żwirki i Wigury, od punktu styku trzech działek nr 2104/1 i 2127 i 2122/1, do skrzyżowania z ulicą Brodowską,
- granica między działkami nr 2925 i 2928; 2926 i 2928; 2927 i 2928, do ulicy Niedziałkowskiego,
- oś ulicy Niedziałkowskiego od punktu styku trzech działek nr 3068 i 2927 i 2928 do skrzyżowania z ulicą 3 Maja i oś ulicy 3 Maja do punktu styku trzech działek 2944 i 29452 i 2947/1,
- granice między działkami nr 2945/2 i 2947/1, 2947/2; 2946 i 2947/2; 2960/1 i 2947/2, 2948; 2960/2 i 2948, 2952/1; 2963 i 2952/2, 2957/1, 2958/3, 2964, 3109; 2962 i 3108; 2961 i 3108,
- oś ulicy Niedziałkowskiego, od punktu styku czterech działek nr 3068 i 2961 i 3108 i 3111, do punktu styku trzech działek nr 3111 i 3192 i 3193,
- granice między działkami nr 3193 i 3192, 3198; 3194 i 3196; 3195 i 3197, 3205/7,
- oś ulicy Niedziałkowskiego, od punktu styku trzech działek nr 3111 i 3195 i 3205/7 do północnego punktu styku trzech działek nr 3203 i 3111 i 3205/7,
- granica między działkami nr 3203 i 3205/7,
- oś ulicy Niedziałkowskiego od południowego punktu styku trzech działek nr 3203 i 3111 i 3205/7, do południowej strony przejazdu kolejowego.

Granice południową wyznacza:

- południowa granica ulicy Łąkowej i działki nr 3083/2, do punktu styku czterech działek nr 3083/2 i 3084 i 3257/8 i 3257/2.

Granice zachodnią wyznacza:

- granice między działkami nr 3083 i 3257/2; 3083/1 i 3257/7,
- oś ulicy Sportowej od punktu styku czterech działek nr 3257/6 i 3257/7 i 3083/1 i 3076,
- północna granica zabudowy stacji kolei wąskotorowej „Środa Przeladownia” od ulicy Sportowej do punktu styku trzech działek nr 3081 i 3083/5 i 3082,
- granice między działkami nr 3083/5 i 3081, 3078,
- zachodnia granica torowiska kolei wąskotorowej do punktu styku trzech działek nr 3079 i 3074 i 3078,
- granice między działkami nr 3074 i 3078, 2765/2, 2766; 3075 i 2766, 2767/2; 3072/1 i 3072/2, 2767/2, 2768/4, 2769/3; 3075 i 3073,

- oś ulicy Niedziałkowskiego od punktu styku trzech działek nr 3075 i 3111 i 3073, do skrzyżowania z ulicą Poselską.
  - oś ulicy Poselskiej od skrzyżowania z ulicą Niedziałkowskiego, do punktu styku dwóch działek nr 2775i 2776,
  - granica między działkami nr 2775 i 2776,
  - oś ulicy 20 Października od punktu styku czterech działek nr 2775 i 2776 i 2837/2 i 2736/9 do punktu styku trzech działek nr 2736/7 i 2797 i 2798,
  - granice między działkami nr 2798 i 2797, 2794/2; 2795/1 i 2794/2; 2792 i 2794/2; 2792 i 2794/2; 2791 i 2794/2, 2777/1,
  - oś ulicy Sportowej od punktu styku trzech działek nr 2791 i 2777/1 i 2764 do skrzyżowania z ulicą 20 Października,
  - oś ulicy 20 Października od skrzyżowania z ulicą Sportową do skrzyżowania z ulicą Piłsudskiego,
  - oś ulicy Piłsudskiego od skrzyżowania z ulicą 20 Października do punktu styku trzech działek nr 1536 i 1526 i 1525/1,
  - granice między działkami nr 1526 i 1525/4, 1482/7,
  - oś ulicy 20 Października od punktu styku dwóch działek nr 1482/7 i 1526, do punktu styku trzech działek nr 1482/3 i 1462/3 i 1462/1,
  - granice między działkami nr 1462/1 i 1462/3; 1461/2 i 1462/3; 1461/1 i 1462/3, 1461/10, 1461/7; 1460/1 i 1460/2, 1460/3, 1450; 1451 i 1450,
  - oś ulicy Staszica od punktu styku trzech działek nr 1628/3 i 1450 i 1451, do skrzyżowania z ulicą Piłsudskiego,
  - oś ulicy Piłsudskiego od skrzyżowania z ulicą Staszica do skrzyżowania z ulicą Kozierowskiego,
  - oś ulicy Kozierowskiego od skrzyżowania z ulicą Piłsudskiego do punktu styku trzech działek nr 1323/8 i 1323/9 i 1323/10,
  - granice między działkami nr 1323/9 i 1323/10; 1323/9 i 1323/6; 1323/3 i 1323/6,
  - odcinek przecinający ulicę Kilińskiego od punktu styku trzech działek 1316/1 i 1323/3 i 1323/6 do punktu styku trzech działek 1316/1 i 1007/46 i 1008,
  - granice między działkami nr 1008 i 1007/46, 1007/44, 1007/1,
- Granice północną wyznacza:
- oś ciekud wodnego od punktu styku trzech działek nr 998 i 1008 i 1007/1, do skrzyżowania z ulicą Kapuścińskiego,
  - oś ulicy Kapuścińskiego od skrzyżowania z ciekudem wodnym do punktu styku czterech działek nr 996/8 i 966/2 i 996/5 i 996/9,
  - granice między działkami nr 996/5 i 996/9
  - oś ulicy Jażdżewskiego od punktu styku trzech działek nr 966/2 i 996/5 i 996/9, do skrzyżowania z ulicami Strzelecką i Witosa.

- oś ulicy Witosa do skrzyżowania z ulicami Strzelecką i Jażdżewskiego do północno – zachodniej granicy cmentarza ewangelickiego,
- granica północno – zachodnia i granica północno – wschodnia cmentarza ewangelickiego,
- oś ulicy Nekielskiej od północno – wschodniej granicy cmentarza ewangelickiego do północnego naroża cmentarza parafialnego kościoła NMP Wniebowziętej, granica północno – wschodnia cmentarza parafialnego kościoła NMP Wniebowziętej i północno – wschodnia granica dawnego cmentarza żydowskiego, do jego wschodniego naroża.

Zabudowa miasta, objęta ochroną konserwatorską, składa się z obiektów sakralnych, użyteczności publicznej, zabudowy mieszkalnej oraz gospodarczo – przemysłowej.

Skutkiem wpisu do rejestru zabytków ochronie podlegają:

- o historyczne granice działek zabudowy,
- o historycznie ukształtowany układ ulic wraz z liniami zabudowy,
- o dawne kompozycje terenów zielonych publicznie użytkowanych,
- o nawarstwienia kulturowe i zewidencjonowane stanowiska archeologiczne.

W celu ochrony dawnego obrazu miasta, weryfikacji konserwatorskiej podlegają nowo wprowadzane elementy przestrzenne.

3.7. Zabytki archeologiczne.

Zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz. U. Nr 162, poz. 1568 ze zmianami).

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne – warstwy kulturowe i obiekty archeologiczne, jak i ruchome zabytki z nich pochodzące i skarby. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 ze zmianami) uznaje je za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

3.7.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

Na terenie gminy Środa Wielkopolska znajduje się siedem stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków:

- Czarne Piątkowo, stan. 1, AZP 57-32/27
  - cmentarzysko płaskie
  - nr rejestru 799/A, decyzja WKZ z dnia 8 grudnia 1969 r.,
- Chudzice, stan. 3, AZP 56-31/75
  - osada
  - nr rejestru 1375/A, decyzja WKZ z dnia 11 listopada 1972 r.,
- Chudzice, stan. 1, AZP 56-31/56
  - osada
  - nr rejestru 1374/A, decyzja WKZ z dnia 11 listopada 1972 r.,
- Januszewo, stan. 1, AZP 56-30/16
  - osada
  - nr rejestru 1367/A, decyzja WKZ z dnia 10 listopada 1972 r.,
- Pławce, stan. 17, AZP 54-30/104
  - osada
  - nr rejestru 2274/A, decyzja WKZ z dnia 30 maja 1993 r.,
- Pławce, stan. 8, AZP 54-30/120
  - osada
  - nr rejestru 2275/A, decyzja WKZ z dnia 30 maja 1993 r.,
- Nadziejewo, stan. 1, AZP 57-31/62

- cmentarzysko płaskie
- nr rejestru 1338/A, decyzja WKZ z dnia 25 lutego 1972 r.,

3.7.2. Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej.

Na terenie gminy zarejestrowano 3 stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej – grodziska:

- Szlachcin, grodzisko, stan. 9
- Starkowiec Piątkowski, grodzisko, stan. 35
- Winna Góra grodzisko, stan. 2

3.7.3. Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne).

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Należy jednak pamiętać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniższa tabela prezentuje zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy Środa Wielkopolska.

GMINA ŚRODA WIELKOPOLSKA				
grodziska	cmentarzyska	osady	inne	ogólna ilość stanowisk archeologicznych
3	64	709	15	791

* wg, *Raportu o stanie zabytków archeologicznych w województwie wielkopolskim*, „Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski”, t. 3, cz. 1, Poznań 2006.

Rozmieszczenie pozostałości osadnictwa jest nierównomierne i wykazuje wyraźną zależność od sieci hydrograficznej. Stanowiska archeologiczne położone są głównie przy krawędziach wykształconych dolin cieków. Na wysoczyznach występuje mniej pradziejowych stanowisk archeologicznych, przy większym udziale stanowisk wczesno i późnośredniowiecznych, przy czym zawsze w pobliskim sąsiedztwie cieków lub ich dolin. Uwzględniając chronologię osadnictwo trwało nieprzerwanie na tym obszarze od mezolitu, poprzez neolit i epokę brązu aż do średniowiecza włącznie. Stanowiska archeologiczne z terenu gminy reprezentowane są przede wszystkim przez osady i położone są głównie wzdłuż rzeki Moskawy oraz w rejonie Średzkiej Strugi.

Na terenie gminy zarejestrowano kilka skupisk stanowisk archeologicznych. Osadnictwo w pradziejach koncentrowało się między innymi wokół Dębicza i Dębiczka, a także przy północno – wschodniej granicy gminy (Orzeszkowo, gmina Dominowo, Murzynowo Leśne, gmina Krzykosy). Zarejestrowano tu ślady osadnictwa z okresu neolitu, osady kultury łużyckiej i przeworskiej z okresu wpływów rzymskich oraz datowane na wczesne średniowiecze. Rozproszone, ale zróżnicowane osadnictwo występuje obok takich miejscowości jak Koszuty, Jarostawiec, Żabikowo, Słupia Wielka. Skupiska stanowisk archeologicznych odkryto w rejonie Topoli, Środy Wlkp., Janowa, Mącznika i Kijewa, co ma związek z bogatą siecią hydrograficzną oraz dobrymi glebami. Podobną sytuację zanotowano wzdłuż rzeczki Wielkiej i leżących przy niej miejscowościach: Szlachcin i Brzezcie. Duże wielokulturowe osady z wczesnej epoki kamienia, epoki brązu, okresu wpływów rzymskich oraz wczesnego średniowiecza zarejestrowano wokół Brodowa, Nadziejewa, Pierzchna, Nietranowa, Włostowa, Czarnego Piątkowa, Starkówca Piątkowskiego i Winnej Góry.

W okresie wczesnego średniowiecza zajmowane są nie tylko rejony dolin rzecznych, ale i tereny wysoczyzny. W tym czasie kształtuje się obecny układ przestrzenny miejscowości, a stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę.

4. Uwarunkowania wewnętrzne opieki nad zasobami dziedzictwa i krajobrazu kulturowego na obszarze Gminy Środa Wielkopolska.

4.1. Stan zachowania zabytków w Gminie Środa Wielkopolska

4.1.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	STAN ZACHOWANIA
Babin	Park	2 – bez zmian

Brodowo	Park	5 – poprawa
Chudzice	Park	3 – pogorszenie
Chwałkowo	Park	2 – bez zmian
Dębicz	Pałac	5 – poprawa
Jarosławiec	Dwór	5 – bez zmian
	Park	4 – bez zmian
Koszuty	Dwór	5 – poprawa
	Park	5 – bez zmian
	Wiatrak I	2 – pogorszenie
	Wiatrak II	2 – bez zmian
	Wiatrak III	2 – bez zmian
	Cmentarz przykościelny	5 – poprawa
	Kościół	5 – poprawa
Mączniki	Kościół	5 – bez zmian
Nadziejewo	Park	3 – bez zmian
Nietrzanowo	Brama z ogrodzeniem kościoła	5 – brak danych
	Park	2 – brak danych
	Cmentarz przykościelny	4 – brak danych
	Kościół	5 – brak danych
Pętkowo	Park	3 – bez zmian
Pierzchno	Park	2 – pogorszenie
Pławce	Park	3 – poprawa
Połażejewo	Pałac	5 – bez zmian
	Park	5 – poprawa
Słupia Wielka	Pałac	5 – bez zmian
	Park	4 – bez zmian
Strzeszki	Park	2 – bez zmian
Szlachcin	Pałac	3 – bez zmian
	Park	2 – pogorszenie
Środa Wlkp.	Układ urbanistyczny	4 – brak danych
	Kościół kolegiacki	5 – bez zmian
	Plebania	5 – bez zmian
	Pozostałości kościoła dominikanów	3 – bez zmian
	Cmentarz katolicki	4 – bez zmian
	Kaplica cmentarna	5 – bez zmian
	Ogrodzenie	5 – bez zmian
	Brama cmentarna	4 – brak danych
	Kościół poewangelicki	5 – bez zmian
	Ratusz	5 – bez zmian
	Dom, ul. Dąbrowskiego 2	4 – pogorszenie
	Dom, ul. Dąbrowskiego 12	4 – bez zmian
	Dom, ul. Dąbrowskiego 20	4 – bez zmian
	Dom, ul. Kilińskiego 7	4 – bez zmian
	Dom, ul. Kilińskiego 13	5 – poprawa
	Dom, ul. Kolegiacka 4	4 – bez zmian
	Dom, ul. Krótka 5	2 – bez zmian
	Willa, ul. Niedziałkowskiego 32	2 – bez zmian
	Dom, Rynek 9	4 – bez zmian

	Dom, Rynek 13	2 – bez zmian
	Dom, Rynek 14	2 – bez zmian
	Dom, Rynek 15	3 – bez zmian
	Dom, ul. Szamarzewskiego 20	3 – bez zmian
	Wieża ciśnień, Dąbrowskiego	5 – bez zmian
Środa - Żrenica	Klasztorówka	1 – bez zmian
	Stajnia	2 – pogorszenie
	Park	3 – bez zmian
Trzebisławki	Dwór	4 – bez zmian
Ulejno	Dwór	5 – poprawa
	Park	2 – pogorszenie
	Obora I	3 – pogorszenie
	Obora II	2 – pogorszenie
Winna Góra	Kościół	5 – poprawa
	Pałac	5 – bez zmian
	Park	5 – bez zmian
Zdziechowice	Park	3 – poprawa
Zielniki	Park	2 – bez zmian

LEGENDA:

1. Bardzo zły
2. Zły
3. Dostateczny
4. Dobry
5. Bardzo dobry

Źródło: Dane o ocenie jakości zachowania substancji zabytkowej zaczerpnięto z tworzonej Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Środa Wielkopolska. Dane pochodzą z lat 2011 – 2012. Dodatkowo zaznaczono porównanie z oceną kondycji zabytków zawartą w poprzedniej edycji Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Środa Wielkopolska na lata 2012 – 2015.

Historyczny układ przestrzenny Środy Wielkopolskiej zachowany jest w dobrym stanie. Czytelny jest układ ulic. Do czasów współczesnych w znacznym stopniu przetrwały również granice działek zabudowy. W roku 2005 roku układ urbanistyczny miasta został wpisany do rejestru zabytków. W okresie po 1989 roku, po wzmocnieniu instytucji samorządowych, władze Gminy Środa Wielkopolska szczególną troską objęły obszar średniowiecznego miasta. Rozpoczęto od zabiegów mających na celu uporządkowanie plant miejskich, tworzących naturalne odgródzenie dawnego miasta od części zagospodarowanych w późniejszych okresach historycznych. Następnie przeprowadzono szereg prac mających na celu przywrócenie historycznych bruków. Niestety w tym zakresie zabrakło konsekwencji i obecnie część ulic i chodników wykończonych jest nawierzchniami betonowymi, co tworzy dysonans z zachowaną siecią komunikacyjną miasta oraz historyczną zabudową. Dużym wysiłkiem finansowym w ubiegłych latach przeprowadzono prace rewitalizacyjne na obszarze Starego Rynku. Oprócz położenia nowej nawierzchni na płycie placu, wyremontowano bruki na jego obrzeżach. Zainstalowano nowe oświetlenie, którego projekt jest twórczym odwołaniem się do przedwojennego zaaranżowania placu. Zmniejszono

ilość drzew na obrzeżach placu, co w znacznym stopniu poprawiło wygląd historyczny placu, przywołując jego dawny handlowy charakter. Pomnik upamiętniający 700 – lecie miasta, wzniesiony tutaj w latach 70 – tych ubiegłego wieku został usunięty z placu i postawiony na niewielkim skwerze między ulicami Kościuszki i Kilińskiego. W ostatnich wykonywane są remonty ulic Jana Henryka Dąbrowskiego i Lipowej. W celu odtworzenia przestrzeni kulturowej starego miasta wykonano posągi Maryi w typie ikonograficznym pochodzącym z Apokalipsy św. Jana Apostoła oraz św. Wawrzyńca w dalmatyce i z atrybutem męczeństwa – „rusztem”. Figury ustawiono na okazałych cokołach w kształcie walców, stanowiąc odwołanie do dawnych figur, które w przeszłości flankowały zabudowę południowej pierzei placu. Koszty prac związanych z odnową Starego Rynku wynosiły dotychczas około 2,5 miliona złotych. Figury wzniesiono za kwotę około 400000,- zł.

Na terenie starego miasta zachowała się znaczna część dawnej architektury. Na omawianym terenie występuje jedynie kilka elementów dysharmonizujących (pawilon handlowy przy ulicy Wałowej oraz zabudowa przy ulicach Czerwonego Krzyża i Wiosny Ludów. Obiekty te znoszono od lat 70 – tych XX wieku po lata współczesne. Obecnie dzięki nowej aranżacji targowiska oraz powstawaniu licznych inwestycji handlowych w tej okolicy znacznie zmniejszył się wpływ owych dysharmonizujących budynków. Większość domów mieszkalnych wzniesionych w końcu XIX wieku oraz w XX wieku jest w zadowalającym stanie technicznym. Prowadzone są w nich bieżące naprawy i remonty. W najgorszym stanie pozostają budynki powstałe w XVIII wieku oraz w pierwszej połowie XIX wieku. Wykazują one duże zużycie elementów konstrukcyjnych, wynikające z racji wieku oraz powstałe po części wskutek braku prowadzenia bieżących napraw i remontów, a także z powodu stosowania oszczędnościowych technologii i materiałów. Wskutek tychże uwarunkowań zabudowa ta ulega sukcesywnej likwidacji. Widoczne jest to szczególnie na obszarach zabudowy skupionej przy ulicach średniowiecznego miasta. Biorąc pod uwagę całość historycznej zabudowy miasta należy zauważyć, że, pomimo prowadzenia licznych prac naprawczych i renowacyjnych, w trosce o zachowanie dawnego charakteru miasta, wiele budynków powinno zostać poddanych remontom, zarówno konstrukcji, jak i elewacji. Szczególną troską i ochroną trzeba objąć zabudowę głównych placów oraz ciągów komunikacyjnych miasta. W tym zakresie działań, należy zintensyfikować prace renowacyjne nieruchomości skupionych wokół ulic Dąbrowskiego, Kilińskiego, Daszyńskiego, Limanowskiego, Górki, Lipowa i Niedziałkowskiego. Niezbędne jest określenie gabarytów i form szyldów reklamowych i tablic informacyjnych oraz zasad ich umieszczania na budynkach, szczególnie na terenie „średniowiecznego miasta”, co ma bardzo istotne znaczenie w utrzymaniu estetyki ulic i placów.

Na terenie miasta jest 25 obiektów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków.

Kolegiata średzka – kościół p.w. Wniebowzięcia NMP, pochodząca z lat 1423 – 1428, później rozbudowywana (głównie w XVI wieku) wzniesiona na terenie średniowiecznego centrum miasta przy placu Kościelnym. Kościół znajduje się w dobrym stanie, zarówno od strony technicznej, jak i w wymiarze zachowania substancji zabytkowej. Na bieżąco prowadzone są prace remontowe i konserwatorskie. Do większych przedsięwzięć remontowych ostatnich dwóch lat należy zaliczyć prace naprawcze więźby dachowej i wymianę dachówki na prezbiterium i korpusie nawowym. Obecnie jednym z nierozwiązanych problemów jest obecność

wilgoci w niektórych fragmentach murów obwodowych kościoła. Postępującej destrukcji ulega murowane ogrodzenie kościoła, szczególnie kamienny mur oporowy, spinający wyższy poziom cmentarza procesyjnego w stosunku do poziomu ulicy. Pomimo tych zagrożeń w latach 2014 i 2015 rozpoczęto prace przy naprawie dachu. W roku 2014 na ten cel Gmina Środa Wielkopolska wydała kwotę 100000,- zł. W roku 2015 na ten sam cel wydano z budżetu Gminy Środa Wielkopolska wydano 190000,- zł.

Plebania kościoła kolegiackiego, znajdująca się przy ulicy Jażdżewskiego utrzymana jest w dobrym stanie. Nie wymaga poważniejszych czynności remontowych.

Cmentarz katolicki położony przy ulicy Nekielskiej znajduje się w dobrym stanie. Wyremontowano ostatnio ogrodzenie od strony południowej i wschodniej. Również w dobrym stanie utrzymywana jest kaplica cmentarna oraz zielen. Na terenie cmentarza liczne prace naprawcze i konserwatorskie prowadzone są z inicjatywy lokalnych organizacji pozarządowych. Niestety ciągle jeszcze wiele zabytków sztuki sepulkralnej wymaga działań ratunkowych. Na terenie cmentarza prowadzi się również prace niezgodne z zasadami konserwatorskimi. Przykładem tego rodzaju działań jest wytyczanie nowych dróg wewnętrznych niezgodnie z kompozycją całego założenia. Nieprawidłowe jest również używanie betonowych kostek do utwardzenia nowobudowanych alejek.

Na terenie miasta średniowiecznego zachował się także gotycki fragment nieistniejącego klasztoru dominikanów. Zabudowania klasztorne zostały rozbudowane w XIX wieku w celu utworzenia szwalni. Do dzisiaj od strony ulicy Małej Klasztornej widać średniowieczny zarys jednego ze skrzydeł dawnej budowli. Całość zabudowy szwalni, w tym także pozostałości klasztoru znajdują się w dobrym stanie technicznym. Ocena zachowania substancji zabytkowej wypadła niestety gorzej. Przeznaczenie w XIX wieku budynku na cele przemysłowe w dużym stopniu doprowadziło do utraty znacznej jej części. Obecnie pewnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa budowli jest brak użytkownika. Pewną nadzieję na poprawę stanu utrzymania substancji zabytkowej dawnego klasztoru można wiązać ze zmianą właściciela. Ostatnio obiekt został wystawiony na sprzedaż.

Kościół ewangelicki, obecnie katolicki pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa jest zadbane, wprawdzie w minionych latach we wnętrzu kościoła wymurowano chór, likwidując o połowę mniejsza emporę. Przekształcenie to w znacznym stopniu zmieniło historyczny wygląd wnętrza. W ostatnich latach dokonano umiejętnej rozbudowy zakrystii. Obecnie prowadzone są intensywne prace remontowe we wnętrzu świątyni.

Ratusz średzki, wzniesiony przy placu Zamkowym w swoich wnętrzach zachował niewielkie fragmenty średniowiecznego zamku starościańskiego.¹ Relikty te są słabo widoczne i wymagają przebadania. Budynek ratusza utrzymywany jest w dobrym stanie i z konserwatorskiego punktu widzenia nie wymaga poważniejszych prac zabezpieczających. Obecnie w obiekcie prowadzone są prace remontowe mające na celu przystosowanie obiektu do celów biurowych. Prowadzono prace w piwnicach budynku z przeznaczeniem na archiwum. Przygotowywano

---

¹ Ratusz jest własnością Gminy Środa Wielkopolska. Wszystkie prace remontowe tego obiektu prowadzone są z inicjatywy Urzędu Miejskiego

również pomieszczenia biurowe w pierwszej kondygnacji. Działania te wykonywane są w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ogółem koszty prac remontowych w latach 2012 – 2015 wynosiły 550931,95 zł. Odpowiednio w roku 2012 wydano na wymianę stolarki okiennej i drzwiowej kwotę 351234,57 zł. Nowa stolarka została wykonana według nowych technologii zachowując historyczne podziały oraz formy zdobień. W roku 2014 prowadzono remont pomieszczeń biurowych i piwnic na kwotę 139356,14 zł. W roku 2015 kontynuowano prace remontowe pomieszczeń biurowych. Na ten cel przewidziano kwotę 160000,- zł. Do tej pory wykorzystano kwotę 60341,24 zł.

Spośród kilkuset budynków powstałych od XVIII wieku do pierwszych dziesięcioleci wieku XX, do rejestru zabytków wpisano zaledwie 13 obiektów. W dobrym stanie znajdują się domy wzniesione przy ulicy Dąbrowskiego 2, 12 i 20. Ponadto w rejestrze figurują również domy przy ulicy Kilińskiego 7, 13 i przy Starym Rynku 9, 13, 14 i 15. Domy przy Starym Rynku 13, 14, 15 – tzw. domy senatorskie zostały w ostatnich trzech latach wyremontowane. Remonty polegały na odnowieniu elewacji oraz naprawie pokrycia dachowego z opierzeniami. Całość kosztów związanych z tymi pracami wynosiła 64644,- zł. Prace wykonywane były przez Spółkę Środa XXI Sp. z o.o. Niestety budynki te, szczególnie nr 13 i 14 wymagają kompleksowych prac naprawczych. Dom przy ulicy Kolegiackiej 4 ulega obecnie stopniowej dewastacji. Zaplecze gospodarcze – dawna piekarnia znajduje się w ruinie i wymaga rozbiórki. Dom przy ul. Szamarszewskiego 20 jest nieco zaniedbany. Niestety w ostatnich latach fasada uległa dalszej degradacji. W złym stanie znajduje się willa przy ul. Niedziałkowskiego 32, której remont przzerwano kilka lat temu. Wykonano jedynie remont więźby dachowej wraz z wymianą pokrycia. Wyremontowano również jedną elewację budynku. Obecnie budynek stoi pusty, ze zniszczoną stolarką okienną i drzwiową. W bardzo złym stanie są zdobione dekoracją architektoniczną tynki elewacji zewnętrznych. Przeprowadzenia pilnego remontu wymaga również dom przy ul. Krótkiej 5.² Budynek jest opuszczony, wewnątrz zdewastowane. Stwierdzono liczne nieszczelności w pokryciu dachowym, zniszczoną więźbę, ugięte stropy, duże zawilgocenie ścian oraz odspojone tynki zewnętrzne i wewnętrzne. Widoczne są także poważne uszkodzenia drewnianej konstrukcji budynku.

Wieża wodociągowa – okazała budowla, znajdująca się u zbiegu ulic Dąbrowskiego, Harcerskiej, Niedziałkowskiego oraz Żwirki i Wigury utrzymana jest w dobrym stanie i nie wymaga prac remontowych.³ Obecnie istotne byłoby znalezienie nowej funkcji dla obiektu, tym bardziej, że coraz chętniej pojawia się na różnego typu materiałach promocyjnych miasta.

W obrębie zespołu dworsko – parkowego w Żrenicy znajdującego się obecnie w granicach administracyjnych Środy Wielkopolskiej, zachowane obiekty ogólnie znajdują się w złym stanie technicznym lub

² Nieruchomość położona przy ulicy Krótkiej 5 znajduje się w zarządzie Gminy. Nieuregulowana sytuacja własnościowa oraz skala zużycia technicznego obiektu powoduje jego powolną destrukcję.

³ Wieża wodociągowa jest własnością Gminy Środa Wielkopolska.

są zaniedbane.⁴ W stanie ruiny znajdują się budynki tzw. „klasztorówki” i stajni. Budynki wymagają pilnej ingerencji konserwatorskiej. Niezwłocznie należy przeprowadzić remonty ścian budynków. Ważne dla ochrony obiektów jest również odnalezienie nowych sposobów użytkowania. W ostatnich latach nastąpiła wyraźna poprawa stanu utrzymania parku dworskiego w Środzie – Żrenicy, w którym po przejęciu od Agencji Nieruchomości Rolnych przez Gminę prowadzone są systematyczne prace porządkowe i pielęgnacyjne. Pewną szansą dla tutejszej zieleni może być nowe zagospodarowanie terenu, polegające na budowie domów wielorodzinnych. Wówczas park, położony na uboczu miasta stałby się naturalnym zielonym zapleczem dla nowych mieszkańców. Nadanie nowej funkcji pozwoliłoby zahamować proces dewastacji.

Wsie znajdujące się na terenie Gminy, pomimo ich wielowiekowej przeszłości, dzisiejszy obraz zawdzięczają przekształceniom przestrzennym zainicjowanym ustawą uwłaszczeniową wdrożoną przez Rząd Pruski w 1823 roku oraz tzw. „reformą rolną” z 1946 roku. Skutkiem prowadzenia licznych zmian w przestrzeniach wiejskich, na terenie Gminy Środa Wielkopolska nie zachowały się wartościowe – w sensie historycznym – układy ruralistyczne.

Specyfiką wsi należących do Gminy Środa Wielkopolska jest zachowanie (w różnym stopniu) aż 29 zespołów rezydencjonalno – folwarcznych lub folwarcznych, spośród których 9 wpisano do rejestru zabytków. Ogółem w obrębie Gminy Środa wpisano do rejestru zabytków 43 obiekty dawnej zabudowy.

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy należy zespół dworski w Koszutach, kościół w Męcznikach oraz kościół i zespół pałacowo – parkowy w Winnej Górze. W Koszutach znajduje się również mini – skansen wiatraków. Cenny zespół pałacowo – parkowy znajduje się także w Szlachcinie.

Dwór w Koszutach poddawany jest bieżącym naprawom i konserwacji.⁵ W latach 80 – tych przeprowadzono remont kapitalny zabytku. Od tego czasu sukcesywnie wymieniona została zniszczona stolarka okienna. Prace te zakończono w 2012 roku wydając na ten cel kwotę 14268,- zł. W 2013 roku przeprowadzono remont kapitalny więźby dachowej oraz pokrycia dachu. Całość kosztów przeznaczonych na ten cel wynosiła 637081,28 zł. W celu zlikwidowania szczególnie uporczywych zewnętrznych zawilgoceń cokołu budynku zostały zainstalowane rynny. Budynek wymaga jeszcze wymiany tynków. Obecne, pochodzące z lat 1959 – 1960, są już bardzo zniszczone.

Park w Koszutach utrzymany w bardzo dobrym stanie.⁶ W roku 2012 przeprowadzono prace rewitalizacyjne parku na kwotę 147487,30 zł. Polegały one na oczyszczeniu stawów, rekultywacji trawników, utwardzeniu alejek oraz cięciu sanitarnym drzew. W 2013 roku wykonano rozarium w kompozycji „hortus conclusus” a w roku następnym 2014 powiększono uprawę róż o następną kwaterę. Całość prac przy ogrodach

⁴ W ramach zespołu parkowo – folwarcznego, własnością Gminy Środa Wielkopolska jest zabytkowy park wraz z zabudowaniami – rządcówką (dworem), oficyną i czworakami.

⁵ Dwór w Koszutach jest własnością Gminy Środa Wielkopolska.

⁶ Park w Koszutach jest własnością Gminy Środa Wielkopolska.

różnych wynosiła 23000,- zł. W celu poprawy estetyki otoczenia prowadzi się również prace naprawcze ogrodzenia parku.

Na terenie wsi znajduje się kościół p.w. św. Katarzyny. Obiekt systematycznie remontowany znajduje się w bardzo dobrym stanie.

W złym stanie znajdują się dwa wiatraki, zlokalizowane przy drodze krajowej nr 11 w Koszutach. Wiatrak przeniesiony z Jarosławca poddany był kapitalnemu remontowi w latach 80 – tych, stąd jest w lepszej kondycji. Wiatraki oprócz tego, że ulegają degradacji w wyniku braku bieżącej konserwacji i wpływu czynników atmosferycznych, są systematycznie dewastowane. Prace ratunkowe prowadzone przy tych obiektach zasadniczo nie poprawiają kondycji zabytków. Niestety z racji swojego położenia są złą wizytówką Gminy Środa Wielkopolska.

Ostatnio w drewnianym kościele w Mącznikach przeprowadzono szereg remontów, znacznie poprawiając jego techniczną kondycję. Najważniejszymi działaniami w 2012 roku był remont konstrukcji dachu (ze wsparciem Gminy Środa Wielkopolska w kwocie 35000,- zł). W roku 2013 przeprowadzono impregnację ścian. Gmina Środa Wielkopolska dotowała to zadanie w wymiarze 30000,- zł).

Ciekawy kościół p.w. Wszystkich Świętych w Nietrzebowie, o wielowiekowej tradycji jest utrzymany w dobrej kondycji, zarówno technicznej, jak i zabytkowej. W roku 2012 przeprowadzono prace remontowe przy elewacjach kościoła (z pomocą finansową Gminy Środa Wielkopolska w wysokości 70000,- zł). W roku 2013 prowadzono prace remontowe wieży kościoła (do tego działania Gmina Środa Wielkopolska dołożyła kwotę 90000,- zł). W roku następnym 2014 wykonano drugi etap prac przy wieży kościoła (ze wsparciem finansowym Gminy Środa Wielkopolska w kwocie 40000,-zł).

Natomiast kościół pw. Michała Archanioła w Winnej Górze, rozbudowany w 1912 r. przez architekta Stanisława Boreckiego poddawany jest od kilku lat pracom remontowym, polegającym na naprawie więźby wraz ze stropem, wymianie pokrycia dachowego, naprawie i malowaniu tynków zewnętrznych oraz malowaniu wnętrza.

Pałac w Winnej Górze, również dzieło Boreckiego, po przejęciu od Instytutu Ochrony Roślin przez obecnego właściciela przeszedł remont kapitalny – naprawę dachu i stropów, wymianę pokrycia dachowego, remont elewacji wraz z malowaniem, kompleksowy remont i adaptację wnętrz, co doprowadziło zabytek do bardzo dobrego stanu. W budynku działa Izba Pamięci Henryka Dąbrowskiego. Park obecnie jest również porządkowany i nie wymaga poważnych prac renowacyjnych. W ostatnich latach przeprowadzono szereg prac rewaloryzacyjnych. Oczyszczono stawy, odtworzono układ komunikacyjny i prowadzono ciecia sanitarne w drzewostanie. Stan parku bardzo dobry. Bardzo korzystnym rozwiązaniem, służącym na przyszłość zachowaniu parku w dobrym stanie było uporządkowanie kwestii własności. Obecnie park posiada tylko jednego właściciela. Dotychczasowe udziały Gminy Środa Wielkopolska zostały zlikwidowane, przez zamianę gruntów.

Pałac w Szlachcinie po zmianie właściciela poddany został pracom remontowym, polegającym przede wszystkim na osuszeniu piwnic i ścian zewnętrznych i uszczelnieniu dachu. Budynek, do tej pory własność Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej, przez wiele lat pozbawiony bieżącej konserwacji, był silnie zawilgocony,

szczególne w partii piwnic i cokołu, natomiast wnętrza systematycznie zalewane były przez nieszczelny dach. Nowy właściciel usunął również wtórne ścianki działowe we wnętrzu budynku. Wszystkie te prace, aczkolwiek konsultowane ze służbami konserwatorskimi, wykonane zostały bez pozwolenia konserwatorskiego, ponieważ inwestor pomimo pisemnych upomnień nie wystąpił z wnioskiem o formalną zgodę na remont. W parku przeprowadzono prace rewaloryzacyjne polegające na jego uporządkowaniu.

Dwory w Słupi i w Jarosławcu znajdują się w dobrym stanie technicznym, oba poddawane są bieżącym naprawom i remontom. Park w Słupi Wielkiej jest w dobrym stanie, utrzymany i pielęgnowany na bieżąco. Natomiast park w Jarosławcu został w przeszłości całkowicie zniekształcony, układ kompozycyjny zmieniono na skutek niewłaściwie prowadzonych prac. Prowadzone są bieżące prace pielęgnacyjne.

W maju 2011 roku do rejestru zabytków wpisano dwór i park w Kijewie. Wpis dworu do rejestru zabytków, zbiegł się z zakończeniem pierwszego etapu renowacji obiektu. Dwór po drugiej wojnie światowej, jako część majątku użytkowanego przez Pomocnicze Gospodarstwo Rolne Technikum Rolniczego w Środzie Wielkopolskiej, był ciągle użytkowany, bez specjalnej dewastacji. Jednak z uwagi na naturalny proces zużycia i brak remontów, w latach 90 – tych XX wieku, dwór był zagrożony. Po przejęciu obiektu przez prywatnego inwestora, przeprowadzono szereg podstawowych prac remontowych ratujących budynek. Obecnie przez przywrócenie funkcji mieszkalnych i dzięki stałej trosce o poprawę kondycji budynku zabytek z konserwatorskiego punktu widzenia znajduje się w dobrym stanie.

Wraz z przejęciem dworu w Kijewie, prywatny właściciel objął we władanie otaczający go park. Zabytkowa zielen, podobnie jak budynek, nie była pielęgnowana przez wiele lat. Co gorsza, z uwagi na lokalizację parku względem pozostałej zabudowy wsi, na jego terenie zlokalizowano bardzo rozbudowaną komunalną instalację kanalizacyjną. Obecnie konieczne jest uporządkowanie zasadniczych elementów tej infrastruktury i wyeliminowanie zbędnych jej części. Inwestor – właściciel obiektu, oprócz działań mających na celu wprowadzenie ładu w stanie własności gruntów, na których położony jest zabytek oraz zakres własności i służebności zlokalizowanej na nim infrastruktury, rozpoczął porządkowanie zieleni oraz przeprowadził prace mające na celu przynajmniej częściowe przywrócenie dawnej kompozycji.

W gorszym stanie jest pałac w Dębiczu, sprzedany przez Spółdzielnię osobie prywatnej, który obecnie znów zmienił właściciela. W budynku przeprowadzono do tej pory szereg prac remontowych, doprowadzając go do stanu umożliwiającego zamieszkanie. Wydaje się, że perspektywa gruntownego odnowienia zabytku jest realna. W ostatnim czasie przeprowadzono remont dachu oraz części elewacji rezydencji. Należy sądzić, że obiekt nadal będzie remontowany. Wciąż widoczne są bowiem zniszczone fragmenty elewacji. Część parku, należąca do właścicieli dworu, niestety nie pokrywa się z jego historycznymi granicami. Do prawidłowego zakomponowania zieleni, szczególnie brakuje terenów położonych bezpośrednio przy stawie. Obecnie park jest uporządkowany i wymaga jedynie działań aranżacyjnych podnoszący historyczne walory założenia.

Dwór w Trzebisławkach wymaga kompleksowego remontu dachu, który obecnie nieszczelny przyczynia się do degradacji stropów oraz ścian zewnętrznych.

Przy pałacu w Połażewie przed wielu laty przerwano prowadzony remont. Dopiero w ostatnim czasie udało się, staraniem obecnych właścicieli, doprowadzić pałac do stanu dawnej świetności. W obiekcie prowadzi się obecnie działalność hotelową. Również park prezentuje się obecnie bardzo dobrze.

Przeprowadzone prace remontowe dworu w Ulejnie doprowadziły do zahamowania procesu zniszczenia. Wyremontowano dach, używając tej samej dachówki. Otynkowano ściany zewnętrzne. Również stolarka okien i drzwi nie budzą zastrzeżeń. Niepokoi jedynie fakt, że obiekt nie jest użytkowany, co może w dłuższym okresie czasu doprowadzić do wzrostu zagrożenia stanu zachowania zabytku. Park, podobnie jak dwór został wstępnie uporządkowany. W granicach parku znajduje się hydrofornia, którą należy rozebrać. Obecnie park wymaga jedynie działań aranżacyjnych podkreślających jego historyczny charakter.

Na terenie Gminy Środa Wielkopolska znajdują się jeszcze dwa zabytkowe parki, w Chwałkowie i Pławcach. Oba są wpisane do rejestru zabytków. Park w Chwałkowie jest utrzymany w formie skupiny starodrzewia.⁷ Nie prowadzono na jego terenie żadnych prac mających na celu odtworzenie pierwotnego układu przestrzennego. Park w Pławcach został sztucznie podzielony. Część przy dworze obejmuje zaledwie kilka drzew.⁸ Reszta, wraz z większym arealem ziemi została oddzielona od rezydencji tracąc podstawowy kontekst pierwotnej funkcji, czyli zieleni otaczającej rezydencję. Zjawisko to jest niebezpieczne, gdyż w ramach nowego podziału, park może stać się jedynie nic nie znaczącą grupą drzew, nie odzwierciedlającą jego pierwotnej funkcji.

Wszystkie prace przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4.1.2. Stan zachowania zabytków ruchomych.

18 zabytków ruchomych wchodzi w skład wyposażenia kościoła p.w. św. Katarzyny w Koszutach. Zespół ten znajduje się w dobrym stanie i nie wymaga pilnych prac konserwatorskich.

W kościele p.w. św. Wawrzyńca w Mącznikach ochronie konserwatorskiej podlega 38 obiektów. Znajdują się w dobrym stanie. W roku 2014 prowadzone były prace konserwatorskie w prezbiterium (z pomocą finansową Gminy Środa Wielkopolska w wysokości 60000,- zł). Natomiast w 2015 roku wykonano konserwację polichromii znajdującej się na północnej ścianie prezbiterium (Gmina Środa Wielkopolska wsparła te działania kwotą 40000,- zł).

W kościele parafialnym p.w. Wszystkich Świętych w Nietrzanowie zabytkowe wyposażenie zawiera się w zespole liczącym 74 obiekty. Stanowi zachowania zabytków nie zagraża żaden proces destrukcji.

⁷ Park jest własnością Gminy Środa Wielkopolska.

⁸ Dwór wraz z zielenią porastającą w jego bezpośrednim sąsiedztwie w Pławcach jest własnością Gminy Środa Wielkopolska.

Bardzo bogate wyposażenie znajdujące się w kościele kolegiackim w Środzie Wielkopolskiej znajduje się w różnej kondycji. Przez wiele lat nie prowadzono żadnych prac przy ołtarzach bocznych, ambonie i prospekcje organowym. Rozpoczęte przed paru laty prace konserwatorskie przy tych obiektach wprowadziły nieoczekiwane zmiany we wnętrzu kościoła. Przeprowadzone prace renowacyjne przy ołtarzach Matki Boskiej Różańcowej i Matki Boskiej Szkaplerznej oraz przy ambonie ukazały ciekawą dominację czerni, właściwą w stylistyce stosowanej po soborze trydenckim. Cały zbiór zabytków ruchomych w kościele kolegiackim składa się z 111 obiektów, niestety znajdujących się w różnym stopniu zniszczenia. W roku 2012 przeprowadzono prace konserwatorskie stali w prezbiterium (ze wsparciem Gminy Środa Wielkopolska w kwocie 80000,- zł). W roku 2013 wykonano malowanie wnętrza kościoła (wsparcie finansowe Gminy Środa Wielkopolska wynosiło 85000,- zł, a Powiatu Średzkiego 15000,- zł).

Nader skromne zabytkowe wyposażenie, znajdujące się w kościele ewangelickim, obecnie katolickim, p.w. Najświętszego Serca Jezusa jest utrzymane w dobrym stanie. Opisane wcześniej prac polegające na wbudowaniu dodatkowej szklanej osłony dla witraży kościoła, wpisują się działania konserwatorskie chroniące zabytki ruchome. W roku 2015 rozpoczęto gruntowny remont wnętrza kościoła (na prace te wraz z badaniami konserwatorskimi parafia otrzymała dotacje w wysokości 60000,- zł).

Prace konserwatorskie prowadzone były również przy zabytkach ruchomych znajdujących się w kościele parafialnym pw. Michała Archanioła w Winnej Górze. W roku 2012 przeprowadzono prace konserwatorskie witrażu w nawie głównej kościoła (z dotacją Powiatu Średzkiego w kwocie 5000,- zł). W 2013 roku konserwowano dwa witraże za kwotę 12946,- zł. Natomiast w 2014 wykonano prace konserwatorskie przy witrażu prezbiterium kościoła (ze wsparciem Gminy Środa Wielkopolska w wysokości 20000,- zł).

W ostatnich latach tj. 2012 – 2015 (do września) Wielkopolski Wojewódzki konserwator Zabytków wydał 8 pozwoleń na prace konserwatorskie. Prace renowacyjne prowadzone w tym czasie miały za zadanie utrzymanie w dobrej kondycji zgromadzone zabytki oraz na odtworzenie pierwotnego wyglądu dzieł sztuki, tj. tych, które uległy nieprawidłowym zmianom.

Wszystkie prace przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4.1.3. Stan zachowania dziedzictwa archeologicznego oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.

Podstawową i najliczniejszą grupę stanowisk, która składa się na archeologiczne dziedzictwo kulturowe, stanowią stanowiska archeologiczne ujawnione głównie podczas badań AZP. Stanowiska archeologiczne wpisane

do rejestru zabytków, stanowią wśród nich niewielki procent. Mniej narażone na zniszczenia są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568) wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece.

Aktualnie, zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe, nielegalna eksploatacja żwirowni. Realizacja inwestycji takich jak budowa obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, eksploatacja żwirowni i kopalń kruszywa wymaga prawidłowego rozpoznania terenu pod względem faktycznej ilości stanowisk archeologicznych oraz przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych na wytypowanych stanowiskach. Z uwagi na szerokopłaszczyznowy zakres prac ziemnych charakteryzujący tego typu przedsięwzięcia budowlane, w bezpowrotny sposób niszczy się substancje zabytkową i obiekty archeologiczne. Natomiast istotne zagrożenie dla zachowania substancji zabytkowej stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowi głęboka orka. Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów z wykrywaczami metali, których rozmiarów nie potrafimy ocenić. Działalność ta szczególnie zagraża cmentarzyskom zlokalizowanym na terenie gminy. Wiele zagrożeń wynika z przyspieszonego rozwoju gospodarczego, jak już wspomniano użycie ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwój budownictwa na obrzeżach miast, budowa dróg. A zatem podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych.

Wysoki stopień zurbanizowania ma samo miasto Środa Wielkopolska. Zabudowa historyczna miasta nakazuje szczególną ochronę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych w jego obrębie.

Przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółowić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

- o Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te, atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, były również atrakcyjne dla ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne. W celu ochrony zabytków archeologicznych ważne jest spełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Największym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych na terenie Gminy Środa Wielkopolska, są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Do inwestycji zagrażających zabytkom archeologicznym w Gminie Środa Wielkopolska należą:

- kanalizacja
- gazyfikacja
- modernizacja dróg
- budownictwo wielorodzinne
- budownictwo jednorodzinne indywidualne
- rozbudowa infrastruktury rekreacyjnej
- zalesienia.

Podsumowanie

Szczegółowe założenia programu ochrony i opieki nad zabytkami należy umieszczać w dokumentach strategicznych dotyczących rozwoju Gminy, w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego niezbędne jest ujęcie obiektów zabytkowych, zarówno wpisanych do rejestru zabytków, jak i znajdujących się w ewidencji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu (docelowo – Gminnej Ewidencji Zabytków), a także ujęcie stref ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego oraz założeń parkowych. Należy również do planów zagospodarowania przestrzennego wprowadzać zapisy określające najważniejsze zasady dbałości o zabytki w zakresie wyznaczonym przez ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Strategie, studia i plany powinny przewidywać rozwiązania właściwe dla zapobiegania powstawaniu zagrożeń dla zabytków oraz zagwarantowania im ochrony podczas realizacji różnego rodzaju inwestycji związanych z aktywizacją gospodarczą i przemysłową regionu, a także programy ich rewaloryzacji. W dokumentach strategicznych, studiach i planach Gminy Środa Wielkopolska

należy również akcentować związki otoczenia przyrodniczego z zachowanymi zabytkami w celu wykorzystania przestrzeni Gminy do celów turystycznych. Wyznaczone kierunki rozwoju i zagospodarowania terenu i jego przeznaczenia nie mogą być sprzeczne z zasadami sprawowania opieki nad zabytkami.

4.2. Uwarunkowania wynikające ze Strategii Rozwoju Gminy Środa Wielkopolska na lata 2015 – 2020 (projekt).

Projekt Strategii został sporządzony 26 czerwca 2015 roku i aktualnie poddany jest konsultacji społecznej. Poniżej przedstawiono najważniejsze treści związane z opieką nad zabytkami.

W dokumentacji na wstępie przedstawiono metodę tworzenia Strategii: „Korzystając z danych dostępnych w statystyce publicznej oraz przy zaangażowaniu pracowników Urzędu Miejskiego i Zespołu Roboczego przygotowano diagnozę sytuacji społeczno – gospodarczej Gminy. Na podstawie zgromadzonych danych zebranych podczas spotkań Zespołu opracowano analizę SWOT, zdefiniowano najważniejsze problemy w gminie, stworzono drzewa problemów i celów, a także sformułowano wizję i schemat celów uporządkowanych hierarchicznie. Do celów określono koncepcję monitorowania i ewaluacji działań strategicznych, proponując wskaźniki kontekstowe i strategiczne mierzące stopień realizacji zamierzeń. Wyznaczone cele poddano analizie uwzględniając komplementarność ich treści w ramach schematu oraz spójność z zapisami europejskich i krajowych dokumentów strategicznych, a także dokumentów strategicznych jednostek samorządu terytorialnego: Strategii Europa 2020, Strategii Rozwoju Kraju 2020, Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020, Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do roku 2020, Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020. Opracowano także plan wdrażania i plan komunikacji społecznej dokumentu. s. 5.

Strategia w rozdziale 3.1.2. pt. Historia opisuje dzieje miasta, akcentując tym samym wagę historii w życiu codziennym i w projekcji rozwoju ośrodka. s. 7 – 9. Następnie w rozdziale 3.1.3. pt. Kultura i dziedzictwo kulturowe, opisuje zasoby tegoż dziedzictwa wymieniając na wstępie obiekty wpisane do rejestru zabytków. s. 9. W rozdziale 3.1.1. pt. Ochrona środowiska, zauważono, że do rejestru zabytków wpisano część parków. s. 25. W rozdziale 3.1.2 pt. Turystyka, podjęto również zagadnienie percepcji zabytków, zauważając „...W samej Środzie Wielkopolskiej można zobaczyć kilka ciekawych zabytków, m.in. charakterystyczny dla średniowiecza układ ulic wokół Starego Rynku, do którego przylega kilka domów mieszczkańskich z XVIII wieku, na uwagę zasługuje też późnogotycka kolegiata pw. Wniebowzięcia NMP, w której przez trzy wieki odbywały się sejmiki dla szlachty województw kaliskiego i poznańskiego. We wnętrzach kolegiaty znajdują się wyjątkowe obrazy "Madonna z Dzieciątkiem, które podaje swej matce kwiatek" Cathariniego oraz "Podwyższenie Krzyża" i "Zaparcie się św. Piotra" nieznanymi autorami. Na terenie gminy znajdują się także dworki szlacheckie i pałace. Do najciekawszych należy pałac w Winnej Górze z Izbą Pamięci J.H. Dąbrowskiego oraz dworek szlachecki w Koszutach, w którym mieści się Muzeum Ziemi Średzkiej.” s. 25.

W Strategii sformułowano Wizję: „Gmina Środa Wielkopolska to przyjazne miejsce o estetycznej i zadbanej przestrzeni służącej mieszkańcom i turystom. Rozwinięty rynek pracy zagwarantowany jest przez lokalnych i napływających inwestorów, którzy pozostając w harmonii z cennym przyrodniczo obszarem, prowadzą nieuciążliwą działalność gospodarczą współpracując z lokalnymi szkołami ponadgimnazjalnymi. Dziedzictwo kulturowe oraz głęboko zakorzeniona poczucie tożsamości lokalnej budują bardzo aktywną społeczność lokalną otwartą na wyzwania nowoczesnego świata.” s. 44.

Wśród celów, w dziale Przyjazna przestrzeń, zaakcentowano (2.2) potrzebę poprawy ładu przestrzennego i dalej (2.2.1.) zintegrowane planowanie przestrzenne, a także (2.2.2.) włączenie mieszkańców w proces rewitalizacji centrum miasta oraz (2.2.4.) aktywizację mieszkańców w zwiększeniu dbałości o estetykę przestrzeni publicznych. Następnie przewiduje się (2.3.) wzrost atrakcyjności turystycznej i przyrodniczej, a w tym (2.3.1.) stworzenie mapy zabytków i atrakcji turystycznych oraz (3.1.) wzmocnienie tożsamości lokalnej, tj. (3.1.1.) propagowanie pamięci o lokalnym dziedzictwie kulturowym. s. 46.

W rozdziale 6.2 Komplementarność celów, przestrzeń historyczną umieszczono w sposób następujący: (2.1.3.) rozwój istniejącej sieci ścieżek rowerowych, ze szczególnym uwzględnieniem terenów wiejskich, (2.2.1.) zintegrowane planowanie przestrzenne i (2.3.1.) stworzenie mapy zabytków i atrakcji turystycznych. s. 48. W rozdziale (3.1.1.) Propagowanie pamięci o lokalnym dziedzictwie kulturowym, wyszczególniono (3.3.4.) integrację społeczną na terenach wiejskich i (3.4.5.) ożywienie działań gminnych instytucji o charakterze kulturalnym. s. 49.

W tabeli 22. pt. Zestaw przykładowych wskaźników systemu monitoringu Strategii Rozwoju Gminy Środa Wielkopolska na lata 2015-2020, przedstawiono m.in. wskaźniki oddziaływania: liczba osób/organizacji „tworzących” kulturę (szt.), (os.), liczba inicjatyw z zakresie integracji międzypokoleniowej (szt.). Nakłady na kulturę (tys. zł.). s. 63.

4.3. Uwarunkowania wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Środa Wielkopolska.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Środa Wielkopolska zostało przyjęte uchwałą Rady Miejskiej Nr XXVI/374/2002 z dnia 20 lutego 2002 roku. W późniejszych latach było zmieniane uchwałami Nr III/21/2006 z dnia 28 grudnia 2006 r., nr XV/209/2008 z dnia 24 stycznia 2008 r., nr XLIII/700/2010 z dnia 24 czerwca 2010 r., XVI/193/2011 z dnia 24 listopada 2011 r., LIII/937/2014 z dnia 26 czerwca 2014 r. i XII/170/2015 z dnia 25 czerwca 2015 r.

W rozdziale III. Diagnoza stanu istniejącego, w podrozdziale (3.2.) Zasoby środowiska przyrodniczego, wspomniano o zabytkowych parkach „...Odrębną grupę zieleni wysokiej stanowią parki dworskie. 16 z nich posiada Ewidencję Parku i wpis do rejestru zabytków, dla 10 parków dokumentacje ewidencyjne zostaną wykonane w terminie późniejszym.” s. 22. W tabeli poniżej wymieniono parki zabytkowe znajdujące się na terenie

Gminy Środa Wielkopolska oraz przedstawiono krótką charakterystykę „...Parki zabytkowe są cennym elementem krajobrazu w płaskiej, rolniczej gminie. Ongiś wielogatunkowe kompozycje starodrzewu, sadzone w sposób podkreślający walory naturalne terenu i wzbogacające je, są w wielu wypadkach zaniedbane, zdewastowane, pozbawione ogrodzenia, dawnego układu dróg. Dowolne i przypadkowe nasadzenia drzew, niewłaściwa pielęgnacja bywa niezgodna z kompozycją parku i doborem gatunkowym drzew”. s. 23 – 24.

W dokumencie zostało omówione środowisko kulturowe oraz jego znaczenie społeczne. (4) W ramach tego rozdziału w podrozdziale (4.1) Rys historyczny, omówiono dzieje terenu objętego opracowaniem. „Najwcześniejsze dokumentacje z obszaru obecnej gminy pochodzą z roku 1170, kiedy to wymieniona została w źródłach historycznych nazwa wsi Koszuty. Kolejne wzmianki w źródłach historycznych informują o pojawieniu się następných osad: w 1231 r. - Środy, 1240 r. - Mącznik, w 1250 r. - Winnej Góry, w 1281 r. - Urniszewa, w 1290 Dębicza, w 1305 r. - miejscowości Chocicza, Chudzice, Nietrzezanowo, Ołaczewo, Czarne Piątkowo i Rumiejki. W kolejnych latach pojawiły się: Brodowo, Brzezie, Pętkowo i Słupia, a około roku 1400 Kijewo, Olszewo, Strzeszki, Pierzchno, Połazejewo i Ruszkowo. W latach 1400 - 1600 doszło Januszewo, później Brzeziak, a po roku 1800 pojawiły się: Annapole, Henrykowo, Pierzchnica, Romanowo, Podgaj i Tadeuszewo. (...) Środa była grodem książęcym, wspomnianym w źródłach historycznych w 1231 r., bowiem w tym roku zmarł tu książę Władysław Laskonogi; w roku 1233 należała do Henryka Brodatego, później do Bolesława Pobożnego. W roku 1331 Krzyżacy spalili tę osadę. (...) Po [ponownym] otrzymaniu praw miejskich około 1370 r. miasto szybko się rozwijało. Tu odbywały się sejmiki szlacheckie dla województwa poznańskiego i kaliskiego. (...) Miasto otrzymało regularne rozplanowanie z kwadratowym rynkiem i szachownicą ulic. Na rynku wzniesiono ratusz, a w jego pobliżu kościół parafialny i kolegiacki NMP oraz kościół św. Krzyża i klasztor dominikanów (w 1420 r.). W późniejszych latach (1600 – 1610) wzniesiono kościoły p.w. Wszystkich Św. i p.w. Św. Sebastiana. (...) Na początku XIX w. w mieście Środa i okolicy zaszły poważne zmiany: dobra królewskie i kościelne przejęły władze pruskie. (...) W 1833 r. obszar obecnej gminy wchodził w skład wójtostw: średzkiego, sulęcńskiego (z Nadziejewem, Strzeszkami, Ramutkami i Chwałkowem) oraz szlacheńskiego (z wioskami: Brodowo, Brzezie, Chudzice, Chocicza, Czarne Piątkowo, Gaj, Grójec, Mączniki, Nietrzezanowo, Olszewo, Ołaczewo, Pierzchno, Połazejewo, Rumiejki, Starkówiec, Szlachcin, Ulejno, Winna Góra i Włostowo). Dwie wioski - Staniszewo i Trzebisławki - należały do wójtostwa Czerlejno. Już wówczas miasto Środa stanowiło osobną gminę z własnym samorządem. Większe ożywienie gospodarcze miasta notujemy w XIX w. Mieszkańcy Środy wzięli udział w powstaniu wielkopolskim. Po wyzwoleniu (1921 r.) miasto liczyło 7.300 mieszkańców. W randze powiatowej miasto utrzymało się od 1791 do 1975 roku. s. 28 – 29. Następnie w rozdziale (4.2.) Obiekty pod ochroną, wymieniono obiekty wpisane do rejestru zabytków. s. 29 – 33. W dalszej kolejności przedstawiono wykaz obiektów znajdujących się w „ewidencji konserwatorskiej”. s. 32 – 51. W rozdziale (4.3.) Obszary ochrony konserwatorskiej, zapisano „...Na terenie gminy Środa znanych jest dotychczas 766 stanowisk archeologicznych, z czego 78 to cmentarzyska, 176 osady, 331 punkty osadnicze; pozostałe stanowią ślady z różnych okresów pradziejów. Wszystkie w/w stanowiska znane są głównie w oparciu o badania powierzchniowe, a więc rozpoznane

wstępnie. Zasięgi stanowisk przedstawione na mapie określane na podstawie powyższych badań należy więc traktować orientacyjnie. Z tego też względu przy opracowaniu Studium operuje się pojęciem „strefy intensywnego występowania stanowisk archeologicznych”. 61 Ze wszystkich rozpoznanych wstępnie stanowisk 180 uznano za stanowiska o dużej wartości poznawczej, a 92 za stanowiska o średniej wartości poznawczej. Pozostałe 494 zakwalifikowano jako posiadające małą wartość poznawczą.” ss. 51 – 52 .

W rozdziale IV Uwarunkowania rozwoju gminy, (4) wspomniano o uwarunkowania rozwoju gminy wynikających z wartości kulturowych. „Zasoby dziedzictwa kulturowego stanowią trwałe i istotny element struktury funkcjonalno – przestrzennej gminy. Jak wynika z materiałów zamieszczonych w rozdziale III, Środa Wlkp. jest gminą o stosunkowo bogatym środowisku kulturowym, choć grupa najcenniejszych zabytków - wpisanych do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - jest niezbyt liczna. Gmina pod względem krajobrazowym jest mało ciekawa (płaski teren, brak naturalnych zbiorników wodnych, niewiele lasów i zadrzewień śródpolnych). Z tego powodu warto i trzeba wyjątkowo zadbać o utrzymanie i właściwe wyeksponowanie zasobów kulturowych jakie na tym obszarze występują. Z kolei obszary przyrodniczo ciekawe mogą jeszcze zyskać na atrakcyjności dzięki obiektom zabytkowym. Należy jednak zasygnalizować dwojakie skutki posiadania zasobów dziedzictwa kulturowego: dają one szansę rozwoju gminy, uatrakcyjniają ją, stanowią pewnego rodzaju barierę w jej rozwoju. Największe znaczenie dla rozwoju gminy mają tereny atrakcyjne krajobrazowo dodatkowo wzbogacone o zasoby kulturowe. Konieczność ochrony zabytków stwarza jednak szereg problemów utrudniających swobodne gospodarowanie bądź w obrębie samego zabytku, bądź w jego sąsiedztwie. I tak: dla właścicieli lub użytkowników obiektów objętych ochroną istnieje obowiązek uzgadniania lub opiniowania wszelkich zmian ze służbami konserwatorskimi, dla Urzędu Miejskiego istnieje obowiązek uwzględnienia wytycznych konserwatorskich przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz konieczność dbania o miejsca pamięci narodowej, na obszarach ochrony archeologiczno-konserwatorskiej podjęcie jakichkolwiek inwestycji związanych z pracami ziemnymi musi być uzgodnione z Konserwatorem Zabytków Archeologicznych. Ponieważ na terenie miasta i gminy Środa Wlkp. nie zakłada się radykalnych przekształceń funkcjonalno-przestrzennych, a rozwój wszystkich jednostek osadniczych będzie przebiegał stopniowo, przy zachowaniu obecnego zainwestowania, nie ma specjalnych zagrożeń dla zasobów dziedzictwa kulturowego. Największym zagrożeniem może być brak świadomości społeczeństwa odnośnie potrzeby ochrony tych zasobów i brak środków finansowych na utrzymanie ich na odpowiednim poziomie. s. 72.

W rozdziale (V) Kierunki rozwoju przestrzennego gminy, w podrozdziale (5) Zasady ochrony dóbr kultury, wymieniono podstawowe uregulowania prawne w tym zakresie oraz wspomniano „...Ze względu na ciągle zmiany zachodzące w wykazie obiektów objętych ochroną wprowadzane przez Państwową Służbę Ochrony Zabytków i Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków konieczne jest systematyczne korygowanie na podstawie danych z ww. służb, wykazu zabytków, jaki znajduje się w materiałach inwentaryzacyjnych do nin. Studium (...) Wszelkie prace budowlane, konserwatorskie, remontowe, a także nadbudowy, przebudowy oraz nowe inwestycje przy obiektach zabytkowych (ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków lub wpisanych do rejestru zabytków), które podlegają

ochronie konserwatorskiej oraz w ich najbliższej okolicy należy uzgadniać z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (WWKZ), a także prace podejmowane na terenie zabytkowych parków (wycinki, nowe nasadzenia, prace pielęgnacyjne – porządkowe, podziały geodezyjne, lokalizacje nowych budynków, ogrodzenia) oraz prace na terenie nowych cmentarzy winny być konsultowane z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i poprzedzone pozwoleniem. Nowe inwestycje nie mogą wpłynąć niekorzystnie na otoczenie zabytków. Wprowadza się obowiązek uzyskania pozwolenia na wszelkie prace remontowe, konserwatorskie i budowlane, a także nadbudowy, przebudowy i nowe inwestycje na terenie strefy wpisanej do rejestru zabytków. Podczas prac ziemnych podejmowanych przy obiektach zabytkowych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków lub wpisanych do rejestru zabytków istnieje obowiązek prowadzenia badań archeologicznych, na które należy uzyskać pozwolenie WWKZ przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego w strefach ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych, podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, a wymagających prac ziemnych, istnieje konieczność prowadzenia badań archeologicznych. Zakres badań archeologicznych określa pozwolenie WWKZ przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę. Wprowadza się zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na terenie stanowisk wpisanych do rejestru zabytków, a prace porządkowe prowadzone w ich obrębie wymagają uzgodnienia z WWKZ. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szeroko – płaszczyznowego zadania inwestycyjnego, obowiązek prowadzenia: rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych, ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych, stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowywania terenu. Zakres ww. badań archeologicznych określa pozwolenie WWKZ przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę. Dla władz Gminy w Środzie Wlkp. istnieje obowiązek uwzględniania wytycznych konserwatorskich przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu dla obiektów objętych ochroną lub będących w ich sąsiedztwie, o ile zagospodarowanie to może w jakikolwiek sposób naruszyć wartość obiektów chronionych. (...) W odniesieniu do obiektów zabytkowych, których nie jest właścicielem – wymusić (odpowiednimi przepisami prawa lokalnego i nadzorem nad ich realizacją) przynajmniej utrzymanie porządku i czystości w ich bezpośrednim sąsiedztwie. (...) W zakresie ochrony krajobrazu działania gminy sprowadzają się do przestrzegania ustaleń obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i nin. studium. Są one uzgodnione za służbami konserwatorskimi i w związku z tym zabezpieczają tereny cenne krajobrazowo przed degradacją. ss. 86 – 87.

4.4. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na terenie Gminy Środa Wielkopolska.

Na obszarze Gminy Środa Wielkopolska wprowadzono uchwałami Rady Miejskiej 30 miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Z uwagi na specyfikę terenów, których dotyczą, zagadnienie ochrony i opieki

zabytków występuje w różnym stopniu. Poniżej wymieniono wszystkie aktualne miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, cytując zapisy dotyczące zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego. Ukazanie pełnego zestawu miejscowych planów uwidacznia skalę, w jakiej podjęto kwestię zachowania dawnej architektury oraz zabytków archeologicznych.

1. **UCHWAŁA Nr VI/80/99** RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WLKP. z dnia 22 marca 1999 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu centrum usługowego przy ul. Czerwonego Krzyża.

§ 2, pkt 5.: Wprowadza się obowiązek uzgodnienia architektury wszystkich obiektów kubaturowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

2. **UCHWAŁA Nr XV/217/2000** RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WLKP. z dnia 21 sierpnia 2000 r. w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Środa Wlkp.

§ 2, pkt 1, ust. 2.: [dot.] Utrzymania istniejącej zabudowy z dopuszczeniem jej wymiany na nową z wyjątkiem piętrowego budynku mieszkalnego przy ul. Daszyńskiego 19, objętego ochroną konserwatorską.

3. **Nr XXVII/392/2002** RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WLKP. z dnia 24 kwietnia 2002 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego korytarza napowietrznej linii WN 110 kV. Nagradowice, Kijewo w Gminie Środa Wlkp.

ROZDZIAŁ III. Szczególne warunki zagospodarowania terenów, w tym zakaz zabudowy, wynikające z potrzeb ochrony środowiska przyrodniczego, kulturowego i zdrowia ludzi, prawidłowego gospodarowania zasobami przyrody oraz ochrony gruntów rolnych i leśnych.

§ 13, 4) Przy wykonywaniu wszelkich wykopów, dla osadzenia słupów energetycznych, zwrócić uwagę na istniejącą sieć gazową, urządzenia melioracyjne oraz ewentualne stanowiska archeologiczne.

4. **UCHWAŁA Nr XXVII/393/2002** RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WLKP. z dnia 24 kwietnia 2002 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu górniczego: złoża kruszywa naturalnego oraz terenu działalności gospodarczej we wsi Czarne Piątkowo, gm. Środa Wlkp.

ROZDZIAŁ VI. Szczególne warunki zagospodarowania terenów, w tym zakaz zabudowy, wynikający z potrzeb ochrony środowiska przyrodniczego, kulturowego i zdrowia ludzi, prawidłowego gospodarowania zasobami przyrody oraz ochrony gruntów rolnych i leśnych.

§ 31. Wszelkie prace ziemne należy wykonywać po uzgodnieniu z odpowiednim organem nadzoru archeologicznego.

- 5. UCHWAŁA Nr XIX/285/2004 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WLKP.** z dnia 4 listopada 2004 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy usługowo – produkcyjnej, położonego w Zielnikach, gm. Środa Wlkp.

ROZDZIAŁ IV. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 18. Wszelkie prace remontowo - budowlane prowadzone przy istniejących budynkach, nową zabudowę, wycinki, prace pielęgnacyjne i porządkowe na terenie planu należy konsultować z właściwymi służbami konserwatorskimi.

§ 19. Ustala się obowiązek uzyskania pozytywnej opinii właściwych służb ochrony konserwatorskiej na podstawie przedłożenia tym służbom:

- 1) projektu budowlanego i nakazu stosowania rozwiązań formalnych i kolorystycznych na elewacjach przyjętych w projekcie budowlanym przy realizacji nowej zabudowy,
- 2) projektu kolorystyki elewacji i nakazu stosowania rozwiązań formalnych i kolorystycznych na elewacji przyjętych w projekcie elewacji dla istniejącej zabudowy, przy wszelkich działaniach polegających na remoncie i termorenowacji.

- 6. UCHWAŁA Nr XXV/357/2005 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WLKP** z dnia 27 października 2005 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Koszuty.

§ 3. Ustalenia ogólne.

7. Ochronie konserwatorskiej podlegają:

1. obiekty wpisane do rejestru zabytków Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków:

- a. kościół parafialny p.w. św. Katarzyny i N.S.J.
- b. dwór (obecnie Muzeum Ziemi Średzkiej) i oficyna dworska
- c. 3 wiatraki.

Na właścicieli i użytkowników tych obiektów ustawa o zabytkach i opiece nad zabytkami nakłada obowiązek uzgodnienia z WWKZ wszelkich zmian w zakresie funkcji, formy, detali architektonicznych, wystroju wnętrz itp.;

2. pozostałe obiekty cenne kulturowo ujęte w ewidencji zabytków:

- a. domy w Koszutach nr 55, 66 i 67 oraz w Koszutach Hubach nr 1 i 9,
- b. dawna folwarczna kuźnia (obecnie dom nr 26 w Koszutach);

Właściciele i użytkownicy tych obiektów ustawa, o której mowa w punkcie 1, zobowiązuje do zasięgnięcia opinii WWKZ w zakresie j. w.;

3. stanowiska archeologiczne:

- a. skupione na terenie oznaczonym na rysunku planu Nr 1,
  - b. występujące w rozproszeniu (rys. planu Nr 1 i 2), których lokalizacja jest orientacyjna i nie oddaje rzeczywistego zasięgu stanowiska pod ziemią.
- Podjęcie jakichkolwiek inwestycji związanych z pracami ziemnymi na terenach określonych w lit. a i b musi być uzgodniona z Konserwatorem Zabytków Archeologicznych.
15. Wyznacza się teren istniejącego Muzeum Ziemi Średzkiej z parkiem, objętych ochroną konserwatorską, oznaczony symbolem UK, ZP.
16. Wyznacza się teren kościoła parafialnego, objętego ochroną konserwatorską, oznaczony symbolem UK 1.
17. Wyznacza się teren trzech zabytkowych wiatraków, oznaczony symbolem UK2, w których dopuszcza się, po uzyskaniu zgody WWKZ, prowadzenie nieuciążliwej działalności gospodarczej o charakterze usługowym (związanej z kulturą, gastronomią lub tp.).

- 7. UCHWAŁA Nr XXXI/401/2005 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 27 października 2005 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej z możliwością realizacji usług publicznych i komercyjnych w Środzie Wielkopolskiej w rejonie ulic: Gnieźnieńskiej i Plażowej.**

Rozdział II. Przepisy ogólne.

§ 8. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1. Z uwagi na położenie obszaru opracowania w strefie występowania stanowisk archeologicznych inwestorzy są zobowiązani do:
  1. zlecenia stałego nadzoru archeologiczno – konserwatorskiego nad całością prac ziemnych a w przypadku odkrycia obiektów archeologicznych zobowiązani są do zlecenia ratowniczych badań archeologicznych w celu sporządzenia ewidencji obiektów zabytkowych oraz skróconej dokumentacji naukowej tych partii obiektów, które następnie ulegną bezpowrotnemu zniszczeniu w trakcie prac budowlanych,
  2. do nawiązania w trybie pilnym kontaktu z Wydziałem Archeologicznym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu w celu ustalenia sposobu realizacji warunków konserwatorskich wymienionych w pkt 1,
  3. z 7-dniowym wyprzedzeniem powiadomienia Wydziału Archeologicznego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu o terminie rozpoczęcia realizacji inwestycji i podania nazwy (nazwiska) wykonawcy ww. prac archeologicznych.
  4. w razie przypadkowego odkrycia obiektów archeologicznych przez ekipę budowlaną zabezpieczenie znaleziska i zgłoszenie tego faktu do Wydziału Archeologicznego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

- 8. UCHWAŁA Nr XXXII/418/2005 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 24 listopada 2005 r. w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego**

terenu zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej, położonego w Środzie Wielkopolskiej w rejonie ulicy Żwirki i Wigury.

Rozdział IV.

§ 19. 1. Dla ochrony dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek uzgadniania, z właściwymi służbami ochrony zabytków, wszelkich prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem lub zabudowaniem terenu, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu prac archeologicznych.

2. W przypadku odkrycia, przy prowadzeniu prac budowlanych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy wstrzymać wszelkie prace oraz powiadomić odpowiednie służby ochrony zabytków, zgodnie z przepisami.

- 9. UCHWAŁA Nr XXXV/472/06 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 16 marca 2006 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Osiedla Piastowskiego oraz przyległych obszarów zieleni publicznej w Środzie Wielkopolskiej.**

ROZDZIAŁ IV. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 18. W przypadku odkrycia przedmiotu, podczas prowadzenia prac budowlanych, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy wstrzymać wszelkie prace oraz powiadomić odpowiednie służby ochrony zabytków.

- 10. UCHWAŁA Nr XXXVII/510/2006 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 29 czerwca 2006 r. w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.**

ROZDZIAŁ IV. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 15. Wszelkie prace budowlane należy uzgodnić z właściwymi służbami konserwatorskimi.

§ 16. Podczas robót ziemnych, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych. Zakres koniecznych prac archeologicznych określą służby archeologiczne w drodze decyzji przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

- 11. UCHWAŁA Nr XXXVII/511/2006 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 29 czerwca 2006 r. w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej, położonego we wsi Romanowo, gm. Środa Wielkopolska.**

ROZDZIAŁ IV. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 19. W przypadku odkrycia, przy prowadzeniu prac budowlanych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy wstrzymać wszelkie prace oraz powiadomić odpowiednie służby ochrony zabytków, zgodnie z przepisami.

12. UCHWAŁA Nr VI/84/2007 RADY MIEJSKIEJ W .RODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 26 kwietnia 2007 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu działalności gospodarczej położonego w Kijewie i Włostowie.

§ 2. Ustalenia ogólne.

8. Obejmuje się ochroną stanowiska archeologiczne, dla których w planie pokazano tylko orientacyjny zasięg ich występowania. Ustala się obowiązek uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków prac ziemnych związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenów celem ustalenia zakresu prac archeologicznych obowiązujących inwestorów.

13. UCHWAŁA Nr XXXVII/509/2006 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 29 czerwca 2006 r. w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego parku miejskiego w Środzie Wielkopolskiej.

ROZDZIAŁ IV. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 18. 1. Przed uzyskaniem pozwolenia na budowę, zakres prac ziemnych wykonywanych podczas realizacji inwestycji wymaga uzgodnienia z właściwymi służbami ochrony zabytków.

2. W przypadku odkrycia, przy prowadzeniu prac budowlanych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy wstrzymać wszelkie prace oraz powiadomić odpowiednie służby ochrony zabytków, zgodnie z przepisami prawa.

14. UCHWAŁA Nr XIII/164/2007 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WLKP. z dnia 29 listopada 2007 r. w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów budownictwa mieszkaniowego, jednorodzinnego w Środzie Wlkp. rejon ul. Topolskiej.

Rozdział IV. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 18. W przypadku odkrycia przedmiotu, przy prowadzeniu prac budowlanych, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem należy wstrzymać wszelkie prace oraz powiadomić odpowiednie służby ochrony zabytków.

15. UCHWAŁA Nr XV/212/2008 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 24 stycznia 2008 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej pomiędzy ulicą Strzelecką a ulicą Topolską w Środzie Wielkopolskiej

ROZDZIAŁ IV. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 19. 1. Prace ziemne, prowadzone podczas inwestycji, wymagają wykonania badań archeologicznych, w zakresie uzgodnionym z odpowiednimi służbami ochrony zabytków.

2. W przypadku odkrycia, przy prowadzeniu robót budowlanych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy wstrzymać wszelkie prace oraz powiadomić odpowiednie służby ochrony zabytków.

16. UCHWAŁA Nr XX/291/2008 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 28 sierpnia 2008 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla inwestycji celu publicznego – budowy dwutorowej napowietrznej linii elektroenergetycznej 400 kV Kromolice - Pątnów, przechodzącej przez tereny obrębów Staniszewo, Pławce i Zdziechowice w gminie Środa Wielkopolska

ROZDZIAŁ I. Przepisy ogólne.

§ 6. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek uzgadniania z Wydziałem Archeologicznym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu, inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu objętego planem, a wymagających prac ziemnych, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych.

17. UCHWAŁA Nr XXVI/378/2008 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 30 grudnia 2008 r. w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów usługowo-mieszkaniowych w Środzie Wlkp., rejon ulicy Witosa.

ROZDZIAŁ II. Przepisy szczegółowe.

§ 4. Wyznacza się teren, oznaczony na rysunku planu symbolem MM, na którym ustala się:

4. zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1) z uwagi na położenie terenu w obrębie historycznego układu urbanistycznego, wpisanego do rejestru zabytków, obiekty małej architektury, szyldy, tablice informacyjne, reklamy, elementy oświetlenia ulicznego, ogrodzenia winny być konsultowane z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i poprzedzone stosownym pozwoleniem;

2) prace remontowo - budowlane, prace konserwatorskie przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków oraz prace elewacyjne przy budynkach ujętych w ewidencji zabytków (także zmiana pokrycia dachowego, malowanie elewacji, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej) jak i podziały geodezyjne, lokalizacje nowych budynków winny

być konsultowane z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, i poprzedzone stosownym pozwoleniem. Dotyczy to następujących budynków: budynku przy ul. Jażdżewskiego nr 9, budynków przy ul. Szamarzewskiego nr 2a, nr 16 i nr 18;

3) w przypadku konieczności wymiany budynków wpisanych do rejestru lub do ewidencji zabytków obowiązuje:

a) zachowanie podobnego kształtu brył budynków ich obrysów zewnętrznych, wysokości, rodzajów dachów;

b) zachowanie zasad rozplanowania elewacji;

c) zastosowanie podobnych detali architektonicznych i podobnych materiałów wykończeniowych;

d) uzgodnienie projektu budynku z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

4) dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z pracami ziemnymi, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych, których zakres określi Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków drogą decyzji. Inwestor winien złożyć wniosek na pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych do WWKZ w Poznaniu przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

18. UCHWAŁA Nr XXXIV/557/2009 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 29 października 2009 r. w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa mieszkaniowego przy ulicy Topolskiej w Środzie Wielkopolskiej.

§ 5. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

1) dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego – obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem przedmiotowego terenu, a wymagających prac ziemnych. Inwestor powinien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

19. UCHWAŁA Nr XXXIV/558/2009 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 29 października 2009 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej położonych we wsiach Zmysłowo i Staniszewo.

§ 5. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

1) ustalenia planu nie naruszają zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i archeologicznego i nie podejmuje się dodatkowych ustaleń.

20. UCHWAŁA NR XLVI/736/2010 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WELKOPOLSKIEJ z dnia 28 października 2010 r. w sprawie: uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Środa Wielkopolska – Topolska IV – Zmiana”.

§ 5. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się: dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego wprowadza się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem przedmiotowego terenu, a wymagających prac ziemnych. Inwestor powinien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

21. UCHWAŁA NR XLVI/737/2010 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 28 października 2010 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego we wsi Topola.

§ 5. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

- 1) dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, wprowadza się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu; inwestor powinien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę;
- 2) ochronie konserwatorskiej podlegają istniejące zabudowania folwarczne, które są ujęte w ewidencji konserwatorskiej; lokalizacja nowych obiektów musi w sposób harmonijny komponować się z istniejącą zabudową oraz zostać uzgodniona z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

22. Uchwała Nr XVI/194/2011 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 24 listopada 2011 r. w sprawie: zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrzeży "Jeziora Średzkiego".

Rozdział 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 16. Podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed wydaniem pozwolenia na budowę, właściwych służb ochrony zabytków.

§ 17. W przypadku odkrycia, przy prowadzeniu prac budowlanych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy wstrzymać wszelkie prace, zabezpieczyć ten przedmiot oraz powiadomić odpowiednie służby ochrony zabytków, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa.

23. Uchwała Nr XVI/195/2011 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 24 listopada 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w Środzie Wielkopolskiej w rejonie ulicy Ignacego Daszyńskiego.

Rozdział IV. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 20. Na wszelkie prace budowlane prowadzone na terenie historycznego układu urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków, o którym mowa w § 6 ust. 4 a, a którego granice zostały pokazane na rysunku planu, należy uzyskać pozwolenie właściwych służb ochrony zabytków.

§ 21. Podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed wydaniem pozwolenia na budowę, właściwych służb ochrony zabytków.

§ 22. W przypadku odkrycia, przy prowadzeniu prac budowlanych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy wstrzymać wszelkie prace, zabezpieczyć ten przedmiot oraz powiadomić odpowiednie służby ochrony zabytków, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa.

24. Uchwała Nr XVI/196/2011 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 24 listopada 2011 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w Środzie Wielkopolskiej, przy ulicy Kochanowskiego.

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej - dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, ustala się obowiązek uzgadniania z właściwymi służbami ochrony zabytków, inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu a wymagających prac ziemnych, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę

25. Uchwała Nr XLIII/721/2013 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 24 października 2013 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej w rejonie ulic Witosza, Polnej, Nekielskiej i Strzeleckiej w Środzie Wlkp.

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej nie podejmuje się ustaleń z uwagi na brak takich terenów.

26. Uchwała Nr XLIII/722/2013 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 24 października 2013 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego we wsiach: Kijewo, Pętkowo, Strzeszki.

§ 5. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek uzgadniania z WWKZ inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu a wymagających prac ziemnych, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

27. Uchwała Nr L/857/2014 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 24 kwietnia 2014 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w Środzie Wielkopolskiej, przy ul. Estkowskiego.

Rozdział 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 13. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem przedmiotowego terenu a wymagających prac ziemnych. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

28. Uchwała Nr LI/899/2014 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 29 maja 2014 roku w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrzeży „Jeziora Średzkiego”.

Rozdział 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 12. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem przedmiotowego terenu, a wymagających prac ziemnych. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

29. Uchwała Nr LVI/969/2014 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 4 września 2014 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w Środzie Wielkopolskiej przy ul. Kórnickiej.

Rozdział 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 12. Ustala się realizację ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej na zasadach określonych w przepisach odrębnych.

30. Uchwała Nr LVI/970/2014 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 4 września 2014 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego we wsi Grójec, obręb Czarne Piątkowo, gmina Środa Wielkopolska.

Rozdział 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 16. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem przedmiotowego terenu,

a wymagających prac ziemnych. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

31. Uchwała Nr LVIII/1015/2014 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 10 listopada 2014 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w Środzie Wielkopolskiej.

Rozdział 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 12. W przypadku odkrycia obiektu archeologicznego lub innego przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy zabezpieczyć znalezisko i powiadomić odpowiednie służby ochrony zabytków, zgodnie z obowiązującymi przepisami szczególnymi.

§ 13. W granicach strefy lokalizacji stanowisk archeologicznych, pokazanej na rysunku planu ustala się nakaz prowadzenia badań archeologicznych w trakcie prowadzenia prac ziemnych związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu. Na prowadzenie badań archeologicznych należy uzyskać pozwolenie właściwych służb ochrony zabytków przed wydaniem pozwolenia na budowę.

32. Uchwała Nr III/26/2014 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE WIELKOPOLSKIEJ z dnia 19 grudnia w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w Środzie Wielkopolskiej.

Rozdział 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 12. 1. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach strefy ochrony konserwatorskiej, pokazanej na rysunku planu, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem przedmiotowego terenu, a wymagających prac ziemnych. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przez otrzymaniem pozwolenia na budowę.

2. W przypadku odkrycia obiektu archeologicznego lub innego przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy zabezpieczyć znalezisko i powiadomić odpowiednie służby ochrony zabytków, zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi.

4.5. Uwarunkowania wynikające z Lokalnego programu rewitalizacji dla miasta Środy Wielkopolskiej na lata 2011 – 2016.

Lokalny Program Rewitalizacji dla miasta Środa Wielkopolska na lata 2011 – 2015 powołano do życia uchwałą Nr V/47/2011 Rady Miejskiej w Środzie Wielkopolskiej z dnia 24 lutego 2011 roku. Opracowanie zostało zaktualizowane w sierpniu 2012 roku.

Na stronie tytułowej umieszczono główne przesłanie dokumentu: „Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Środa Wielkopolska jest kompleksowym, skoordynowanym i wieloletnim dokumentem obejmującym lata 2011-2016, którego podstawowym założeniem jest zapoczątkowanie procesu przemian techniczno – przestrzennych, gospodarczych i społecznych na zdegradowanych obszarach Miasta, poprzez wyprowadzenie ich ze stanu kryzysowego przy jednoczesnym stworzeniu warunków do dalszego rozwoju. Celem głównym Programu jest wzmocnienie Środy Wielkopolskiej w sferze społeczno – gospodarczej jako atrakcyjnego ośrodka przedsiębiorczości, usług i zamieszkiwania.” s. 1.

W rozdziale 2.3. scharakteryzowano obiekty zabytkowe i przyrodnicze Środy Wielkopolskiej, a w tym historyczny układ urbanistyczny miasta Środy Wielkopolskiej i zabytki indywidualne. ss. 11 – 13. W rozdziale 3.1.2. opisano granice stref ochrony konserwatorskiej określonej w decyzji w sprawie wpisania układu urbanistycznego do rejestru zabytków. s.28– 30.

W rozdziale 5.3. Cel Lokalnego Programu Rewitalizacji napisano: „W wyniku przeprowadzonej analizy obecnej sytuacji w mieście oraz zdefiniowanej sytuacji kryzysowej i problemowej poszczególnych obszarów wyznaczono następujące cele: Cel główny Lokalnego Programu Rewitalizacji: wzmocnienie Środy Wielkopolskiej w sferze społeczno – gospodarczej jako atrakcyjnego ośrodka przedsiębiorczości, usług i zamieszkiwania. Cel główny realizowany będzie przez następujące cele szczegółowe: rozwój turystyki i rekreacji oraz wzmocnienie potencjału kulturalnego miasta, stymulowanie rozwoju przedsiębiorczości oraz tworzenia nowych miejsc pracy, poprawa warunków mieszkaniowych na zdegradowanych obszarach miasta, wzmocnienie integracji mieszkańców oraz zapobieganie i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, poprawa funkcjonalności infrastruktury i przestrzeni miejskiej oraz bezpieczeństwa mieszkańców.” s. 78.

W rozdziale 6.1. Planowane zadania przestrzenne (techniczno-materialne) na obszarze rewitalizowanym, omówiono zadania Programu: (1) rozbudowa terenów rekreacyjnych nad Jeziorem Średzkim, (2) renowacja kamienic na obszarze Starego Rynku w Środzie Wielkopolskiej, (3) budowa nowego stadionu miejskiego wraz z infrastrukturą towarzyszącą, (4) rewitalizacja oświatowych obiektów użyteczności publicznej z budową sali gimnastycznej, (5) rewitalizacja targowiska miejskiego przy ul. Czerwonego Krzyża, (6) poprawa standardu stanowisk handlowych na targowisku Przecznicza, (7) zmiana przeznaczenia nieruchomości wykorzystywanych przez Usługi Komunalne wraz z budową nowej siedziby spółki, (8) poprawa stanu technicznego dworca kolejowego, (9) zmiana przeznaczenia wieży ciśnień, (10) budowa hali sportowej przy WWSSE, (11) stanu Domu Pogodnej Jesieni, (12) budowa szkoły podstawowej oraz centrum sztuki. ss. 83 – 103.

4.6. Uwarunkowania wynikające z zasad określonych w Programie ochrony środowiska dla Gminy Środa Wielkopolska na lata 2013 – 2016 z perspektywą na lata 2017 – 2020.

Podstawowe normy prawne określające zakres ochrony przyrody zawarte są w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 roku, o ochronie przyrody (Dz. U. z 2009r. Nr 151, poz. 1220 z późn. zm.)

- o Do obszarów chronionego krajobrazu mają zastosowanie m.in. art. 23 i 24. Powołanie i funkcjonowanie obszarów chronionego krajobrazu angażuje zarówno samorząd województwa, jak i samorząd gminny. Z ogólnych zapisów związanych z ochroną tych obszarów na szczególną uwagę zasługują wskazania zawarte w art. 24, w podpunktach 3, 5 i 9, w których pośrednio chronione są zabytkowe zadrzewienia śródpolne, czy inne zabytkowe formy ziemne.
- o Największa zależność między ochroną przyrody i opieką nad zabytkami występuje w odniesieniu do ochrony pomników przyrody. W art. 40, jest mowa o ochronie przyrody z uwzględnieniem wartości przyrodniczych, naukowych, kulturowych, historycznych lub krajobrazowych. Dzięki takiej formule, omawiana ustawa w istotny sposób włącza się w obszar ochrony zabytkowych kompleksów zieleni.

Dla obszaru Gminy Środa Wielkopolska został sporządzony Program ochrony środowiska dla Gminy Środa Wielkopolska na lata 2013 – 2016 z perspektywą na lata 2017 – 2020. Dokument wdrożono uchwałą Nr XXXIV/604/2013

Rady Miejskiej w Środzie Wielkopolskiej z dnia 25 kwietnia 2013 roku.

W odniesieniu do zagadnień ochrony środowiska kulturowego w rozdziale 2.4. pt. Wartości kulturowe opisano istniejącą przestrzeń kulturową: „Środa jest stolicą historyczno – geograficznego regionu nazywanego Ziemią Średzką, który scharakteryzowany jest jako region w dorzeczu Maskawy, Strugi Średzkiej i Bardzianki. Historyczną spuścizną tego regionu są liczne zabytki - pojedyncze obiekty lub zespoły o znaczeniu krajowym, do których zaliczyć należy: zespół obiektów wczesnopiastowskich w Gieczu i siedzibę donacji napoleońskiej J. H. Dąbrowskiego w Winnej Górze z kościołem - miejscem pochówku wodza Legionów. W centrum Środy znajduje się zespół obiektów związanych z funkcjonowaniem miasta jako miejsca sejmików szlacheckich. Należą do nich: Kolegiata pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP oraz 3 domki senatorskie z XVIII w. Stare miasto w obrębie dawnych obwarowań zachowało do dziś swą pierwotną siatkę ulic. Ich regularny układ szachownicowy zakłócony jest w części północnej (koło kościoła kolegiackiego) istnieniem starszej, zapewne przed lokacyjnej osady. Mury miejskie, zniszczone w 1655 r., rozebrane zostały ostatecznie po 1797 r. Stary Rynek jest pozostałością rynku średniowiecznego miasta. Przebiegała przez niego droga łącząca Poznań z Pyzdrami.” s. 18.

Następnie krótko scharakteryzowano zabytek – kolegiatę średzką: „Kościół kolegiacki, wzniesiony w latach 1423 - 1428, w końcu XV w. lub na początku XVI w. rozbudowano przez dodanie naw bocznych i podwyższenie wieży.” Poniżej w układzie tabelarycznym sporządzono wykaz obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków. s. 19.

W rozdziale 3.1.2. pt.: Zieleń urządzona zapisano: „Ważną rolę w systemie ekologicznym gminy spełnia roślinność nieleśna – zieleń urządzona czyli zieleń: śródpolna, parkowa, cmentarna, przydrożna, przywodna.” Następnie w układzie tabelarycznym zestawiono tereny zielone w mieście i wsiach Gminy. ss. 24 – 25.

Następie zauważono w podsumowaniu, że na terenie gminy istnieje 29 parków, w tym 6 parków miejskich. Część z nich została wpisana do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. s. 26. W tabeli nr 13 wymieniono pomniki przyrody znajdujące się na terenie Gminy Środa Wielkopolska. s. 29.

Nr rejestru wojewódzkiego	Miejscowość	Opis przedmiotu poddanego ochronie
93	Szlachcin	Platan klonolistny – <i>Platanus acerifolia</i> – od ziemi wyrasta 7 pni
596	Strzeszki	Buk zwyczajny – <i>Fagus sylvatica</i> L. – obwód pnia na wysokości pierścienicy 295cm
244/56	Winna Góra	Grupa drzew (7 szt.) Lipa drobnolistna – <i>Tilia cordata</i> Mill.
1001	Winna Góra	Dąb szypułkowy – <i>Quercus rob.</i> – obwód pnia na wysokości pierścienicy 325cm
1002	Winna Góra	Jesion wyniosły – <i>Fraxinus excelsior</i> L. – obwód pnia na wysokości pierścienicy 282cm
1003	Winna Góra	Jesion wyniosły – <i>Fraxinus excelsior</i> L. – obwód pnia na wysokości pierścienicy 365cm
1004	Winna Góra	Jesion wyniosły – <i>Fraxinus excelsior</i> L. – obwód pnia na wysokości pierścienicy 340cm
1005	Winna Góra	Lipa drobnolistna – <i>Tilia cordata</i> Mill. – obwód na wysokości pierścienicy 360cm
1006	Winna Góra	Platan klonolistny – <i>Platanus acerifolia</i> – obwód pnia na wysokości pierścienicy 410cm
1009	Winna Góra	Wiąz szypułkowy – <i>Ulmus laevis</i> – obwód pnia na wysokości pierścienicy 375cm
1184/00	Winna Góra	Wiąz szypułkowy – <i>Ulmus laevis</i> – obwód pnia na wysokości pierścienicy 330cm
1185/00	Starkówiec Piątkowski	Lipa drobnolistna – <i>Tilia cordata</i> – obwód pnia na wysokości pierścienicy 550cm

Źródło: Starostwo Powiatowe w Środzie Wlkp., 2011 r.

W rozdziale 5.1. wymieniono Cel 1 – Ochrona przyrody i krajobrazu. W opisie celu wyszczególniono m.in. 2 parametry, które także odnoszą się do zabytkowej zieleni zakomponowanej: (1.) utrzymanie procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów, zachowanie różnorodności biologicznej, (2.) zapewnienie ciągłości istnienia gatunków roślin lub zwierząt wraz z siedliskami poprzez utrzymywanie lub przywracanie ich do właściwego stanu, kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody.

Następnie w rozdziale 5.1.1. pt. Kierunki działań, wskazano na sposoby realizacji celów określonych w omawianym dokumencie, także wspomnianego wyżej celu nr 1. „Realizację powyższych celów należy prowadzić stosując się do kierunków działań polegających na: 1. objęciu formami ochrony przyrody pełnej reprezentacji zasobów przyrody gmin, wdrażaniu na bieżąco systemu NATURA 2000, 2. upowszechnianiu i wprowadzaniu form indywidualnej ochrony przyrody w postaci użytków ekologicznych, zespołów przyrodniczo - krajobrazowych, stanowisk dokumentacyjnych przyrody nieożywionej, pomników przyrody, 3. rozwoju prac inwentaryzacyjnych w zakresie oceny stanu i rozpoznawania zagrożeń różnorodności biologicznej (wykonanie nowych i aktualizacja istniejących waloryzacji przyrodniczych), 4. ochronie i renaturalizacji ciągów i połączeń ekologicznych ze

szczególne uwzględnieniem dolin rzecznych, 5. bieżącej ochronie obszarów i obiektów prawnie chronionych, 6. opracowaniu planów ochrony siedlisk gatunków, które są zagrożone 7. budowie przejść dla zwierząt pod trasami komunikacyjnymi, 8. zachowaniu tradycyjnych praktyk gospodarczych na terenach cennych przyrodniczo, 9. rozwoju rolnictwa ekologicznego, 10. ochronie elementów środowiska przyrodniczo - kulturowego, 11. ochronie kompozycji układów zieleni, 12. rozwoju sieci szlaków turystycznych i ścieżek przyrodniczych, 13. monitoringu ruchu turystycznego, 14. selektywnym dostępie do terenów cennych przyrodniczo i ochronie tych terenów przed zainwestowaniem i tzw. dzikim zagospodarowaniem.” s. 82 – 83.

4.7. Uwarunkowania wynikające ze Strategii rozwoju kultury Gminy Środa Wielkopolska na lata 2015 – 2020.

Dokument o nazwie Strategii rozwoju kultury Gminy Środa Wielkopolska na lata 2015 – 2020 został powołany do życia uchwałą Rady Miejskiej nr XV/259/2015 w dniu 1 października 2015 roku. Tematyka rozwoju kultury w Gminie Środa Wielkopolska została opracowana w formie strategii po raz pierwszy.

Na wstępie w dokumencie opisano historię Środy Wielkopolskiej i okolicznych miejscowości. Na wstępie przedstawiono stan wiedzy na temat pradziejów tej okolicy, stwierdzając, że na tym terenie odkryto ślady funkcjonowania ludzi w okresie młodszej epoki kamienia tj. około 3700 lat przed naszą erą. Pierwsze osadnictwo występowało tutaj w latach 2300 – 2000 przed naszą erą. Odnosząc się do czasów historycznych wspomniano o dominującej roli Giecza przynajmniej do XIII wieku. Następnie opisano dzieje Środy, jej założenie na prawie niemieckim w XIII wieku. Wspomniano o strukturze przestrzennej miasta i jego rozwoju w XIV i XV wieku, kiedy to Środę okalały mury obronne. Wewnątrz miasta, oprócz kolegiaty i zamku znosił się klasztor dominikanów. Istotnymi wydarzeniami w historii Środy, były sejmiki ziemskie. Pierwszy zjazd szlachty (rycerstwa) odbył się tutaj w 1378 roku. Coroczne sejmiki odbywały się tutaj od 1419 roku. Dzięki sejmikom oraz wskutek ogólnemu rozwojowi gospodarczemu regionu Środa przedstawiała się jako prężny ośrodek gospodarczy Wielkopolski. Pierwszy poważny kryzys gospodarczy i demograficzny miasta nastąpił w czasie okupacji szwedzkiej w drugiej połowie XVII wieku. Koniec XVIII wieku był początkiem licznych niepokojów zbrojnych i początkiem okresu zaborów. Okres ten oprócz zmagania się lokalnej społeczności z administracją pruską, był też czasem dalszego rozwoju. W końcu XIX wieku powstał główny zrąb infrastruktury komunalnej, która wraz z zabudową murowaną nadała miastu czytelny do dziś kształt. Następnie omówiono dzieje I wojny światowej, udział średzian w powstaniu wielkopolskim oraz w latach II wojny światowej. Następnie w sposób wyczerpujący opisano dzieje Środy po wojnie doprowadzając narrację do odsłonięcia pomnika Jana Henryka Dąbrowskiego w roku 1997. ss. 6 – 11.

W rozdziale Kultura w Gminie Środa Wielkopolska – diagnoza stanu obecnego opisano m.in. lokalne instytucje kultury: Średzki Ośrodek Kultury, Bibliotekę Miejską i Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach” oraz organizacje pozarządowe zajmujące się kulturą. Następnie omówiono najważniejsze zabytki Gminy. Wymieniono zabytkowy układ urbanistyczny miasta oraz 25 obiektów wpisanych do rejestru zabytków

województwa wielkopolskiego. Opisano również zabytki znajdujące się poza miastem, a w tym zespół dworski i wiatraki w Koszutach, kościół w Mącznikach, kościół i zespół pałacowo - parkowy w Winnej Górze, zespół pałacowo – parkowy w Szlachcinie oraz zespoły dworsko – parkowe w Dębiczu, Jarosławcu, Połażewie, Słupi Wielkiej, Trzebisławkach i Ulejnie. Opisano również zabytki ruchome. Akcentując ich sakralny charakter. Scharakteryzowano również zabytki archeologiczne wymieniając stanowiska wpisane do rejestru zabytków w Czarnym Piątkowie, Chudzicach, Januszewie, Pławcach i Nadziejewie.

W rozdziale Finansowanie działalności kulturalnej wskazano na źródła i wielkość finansowania kultury w Gminie, stwierdzając m.in., że średnio z budżetu gminy wypłaca się na wszelkie przejawy działalności kulturalnej kwoty stanowiące 4,87 % budżetu Gminy. W latach 2011 - 2014 na ochronę i konserwację zabytków wypłacono odpowiednio kwoty: 2278401,22 zł, 721077,22 zł, 230000,00 zł i 234769,83 zł. Do wyżej wymienionych kwot należy dodać koszty ponoszone na ochronę zabytków przez Muzeum Ziemi Średzkiej i Spółkę Środa XXI Sp. z o.o. s. 25.

W analizie SWOT, w silnych stronach wymieniono m.in. dobrze rozpoznane tło historyczne, liczne zabytki, dobrze funkcjonujące instytucje kultury, prowadzenie różnych form edukacji kulturalnej oraz silne poczucie lokalnej/regionalnej tożsamości kulturalnej. W słabych stronach wymieniono m.in. zły stan niektórych zabytków oraz małą ilość obiektów, w których można prowadzić efektywną działalność kulturalną. ss. 27 – 32.

W rozdziale Wizja rozwoju kultury na terenie Gminy Środa Wielkopolska zapisano: „Środa Wielkopolska to gmina dbająca o lokalne zabytki i elementy dziedzictwa kulturowego, wspierająca lokalny ruch artystyczny i zaspokajająca wszechstronne potrzeby kulturalne mieszkańców, wykorzystując potencjał i dobrą współpracę instytucji kultury, organizacji pozarządowych i innych podmiotów. Jednocześnie jest otwarta na upowszechnianie postępowych trendów, dysponując rozwiniętą i nowoczesną infrastrukturą kulturalno – rekreacyjną do realizacji tych zamierzeń. Głęboko zakorzenione poczucie tożsamości lokalnej budowane jest przez bardzo aktywną społeczność lokalną otwartą na wyzwania nowoczesnego świata.” s. 33.

W rozdziale Cele i kierunki działań stwierdzono, że głównym celem niniejszego opracowania jest: „Zrównoważony rozwój kultury w Gminie Środa Wielkopolska”. Następnie w celach strategicznych wymieniono Ochronę dziedzictwa narodowego, a w nim m.in. podniesiono kwestię zachowania obiektów zabytkowych w dobrym stanie dla przyszłych pokoleń. s. 34. W celach operacyjnych wymieniono cele operacyjne: renowacja i ochrona obiektów zabytkowych na terenie Gminy, odtworzenie i utrwalenie starych zwyczajów, strojów i elementów kultury oraz prowadzenie prac badawczych i dokumentacyjnych. Wśród kierunków działań wymieniono m.in.: modernizację budynku ratusza, stworzenie mapy zabytków i atrakcji turystycznych, remonty, modernizacje, renowacje i rewitalizacje obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie Gminy Środa Wielkopolska oraz aktualizacje Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Środa Wielkopolska na lata 2012 – 2015. We wskaźnikach wymieniono: zmodernizowanie budynku ratusza, opracowanie mapy zabytków i atrakcji

turystycznych, liczba obiektów zabytkowych objętych opieką i zaktualizowany Program opieki nad zabytkami dla Gminy Środa Wielkopolska na lata 2012 – 2015. s. 39.

4.8. Uwarunkowania wynikające z zasady udzielania i rozliczania pomocy finansowej udzielanej przez Gminę Środa Wielkopolska na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i nie stanowiących własność Gminy.

Gmina Środa Wielkopolska, korzystając z możliwości prawnych udziela pomocy finansowej osobom lub instytucjom posiadającym obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków. Posiadanie obiektu zabytkowego jest w dużym stopniu zobowiązaniem wobec szeroko pojętego społeczeństwa polegającym na zachowaniu substancji zabytkowej, będącej bardzo ważnym elementem dziedzictwa kulturowego. Rozumiejąc tę powinność, która w praktyce przekłada się na znacznie wyższe od przeciętnych koszty utrzymania takich obiektów, miejscowy samorząd uchwałą Nr XXXV/460/2006 Rady Miejskiej w Środzie Wielkopolskiej z dnia 16 marca 2006 roku w sprawie zasad i trybu postępowania, udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nie stanowiących własności gminy, nałożył na siebie zobowiązanie udzielania omawianej pomocy.

W uchwale zapisano m.in. w § 1.1 „Rada Miejska w Środzie Wielkopolskiej udziela dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane wykonywane w celu ochrony zabytków położonych na terenie gminy Środa Wielkopolska na wniosek składany przez właściciela lub podmiot sprawujący nadzór nad zabytkiem.” Opiniując wniosek posiadacza obiektu zabytkowego, bierze się pod uwagę następujące kryteria: „dostępność obiektu dla ogółu społeczności lokalnej i turystów, promowanie kultury oraz historii gminy – preferowane są obiekty wzbogacające ofertę turystyczną i kulturalną Gminy Środa Wielkopolska, stan zachowania obiektu, fakt kontynuowania prac, wysokość zaangażowania środków własnych i opinię Komisji Oświaty, Kultury i Sportu. Dobór wyżej wymienionych kryteriów oceny kładzie nacisk przede wszystkim na skale oddziaływania społecznego zabytku. Akcentując tę funkcję zabytku lokalny samorząd realizuje w ten sposób misję budowania spójności środowiska w oparciu o szczególnie cenne dobra zachowanego dziedzictwa kulturowego, jako trwałego elementu samoświadomości mieszkańców Gminy Środy Wielkopolskiej, wpisując się jednocześnie w szeroko pojętą ochronę zabytków.

5. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;

- o uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- o zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- o wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- o podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- o określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- o podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

6. Kierunki realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

6.1. Gminna ewidencja zabytków.

6.1.1. Działanie – sporządzenie gminnej ewidencji zabytków nieruchomości oraz sporządzenie gminnej ewidencji zabytków małej architektury.

L.p.	Działanie	Czas realizacji w latach
1.	<ul style="list-style-type: none"> - Weryfikacja zbioru kart adresowych gminnej ewidencji zabytków części miejskiej i wiejskiej w celu wdrożenia tego zasobu dziedzictwa kulturowego w obszar prawnie – ochronnych na terenie Gminy. Weryfikacja będzie przeprowadzona w oparciu o Wojewódzką Ewidencję Zabytków oraz bieżące zmiany zachodzące w obrębie obiektów zewidencjonowanych. - Sporządzenie spisu obiektów zabytkowych kwalifikujących się do włączenia do Gminnej Ewidencji Zabytków w celu przedłożenia Wielkopolskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu dokonania wymaganej prawem akceptacji. 	<p>2016</p> <p>2017</p>
2.	Sporządzenie gminnej ewidencji zabytków małej	2018

	architektury w formie zbioru kart adresowych zabytków w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków, w tym także najciekawszych obiektów znajdujących się na cmentarzach z terenu Gminy.	
--	---	--

6.1.2. Działanie – weryfikacja gminnej ewidencji zabytków archeologicznych.

L.p.	Działanie	Czas realizacji w latach
1.	Weryfikacja gminnej ewidencji zabytków archeologicznych polegająca na wprowadzeniu informacji o znaleziskach pradziejowych dokonanych w okresie do 2015 roku w formie wymiany lub założenia nowych kart zespołów stanowisk archeologicznych zgodnie z zaleceniem WWKZ.	2016

6.2. Promocja regionu i edukacja przez prezentację lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

6.2.1. Działanie – udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych.

L.p.	Działanie	Czas realizacji w latach
1.	Rozpowszechnienie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu Gminy, a także zabytkowego złożenia urbanistycznego Środy Wielkopolskiej.	2016 – 2019
2.	Udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz „Programu opieki nad zabytkami Gminy Środa Wielkopolska na lata 2016 – 2019” na stronie internetowej Urzędu Miejskiego Środy Wielkopolskiej.	2016
3.	Publikowanie materiałów reklamowych i turystycznych opisujących istniejące zabytki w Gminie.	2016 – 2019
4.	Wspieranie organizacji i stowarzyszeń w opracowaniu i publikowaniu materiałów dotyczących historii i zabytków Gminy.	2016 – 2019
5.	Przygotowanie koncepcji projektu utworzenia na terenie	2016 – 2019

	Gminy ścieżek dydaktycznych przedstawiających jej historię i zabytki na potrzeby promocji turystycznej.	
7.	Przeprowadzenie spotkań z właścicielami najwartościowszych obiektów zabytkowych w celu ustalenia możliwości i zasad ich udostępniania.	2016 – 2019

6.2.2. Działanie – edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

L.p.	Działanie	Czas realizacji w latach
1.	Włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach.	2016 – 2019
2.	Wdrażanie do zajęć szkolnych pojęć związanych z krajobrazem kulturowym Gminy oraz regionu.	2016 – 2019
3.	Informowanie młodzieży szkolnej o zasobach krajobrazu kulturowego Gminy.	2016 – 2019
4.	Zorganizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek po najciekawszych i najważniejszych miejscach w Gminie oraz przedstawienie dzieciom i młodzieży obiektów zabytkowych.	2016 – 2019

6.3. Sprawowanie opieki nad zachowanymi zabytkami w regionie.

6.3.1. Działanie – zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

L.p.	Działanie	Czas realizacji w latach
1.	Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na ich remonty	2016 – 2019
2.	Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na ich odnowę	2016 – 2019
3.	Nawiązanie współpracy z właścicielami obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków w zakresie:	

	a.	Rozpowszechnianie informacji na temat profilaktyki konserwatorskiej stosowanej w odniesieniu do zabytków w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	2016 – 2019
	b.	Zbieranie informacji na temat przeprowadzonych remontów i odnotowanie tych faktów w kartach adresowych obiektów.	2016 – 2019
4.		Aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych.	2016 – 2019
5.		Interweniowanie władz Gminy polegające na ścisłej współpracy z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przy rażących naruszeniach prawa budowlanego głównie dotyczących rozbudowy i przebudowy zmieniającej bryłę obiektów lub ich charakterystycznych elementów (zwłaszcza na obszarach objętych ochroną konserwatorską i przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków).	2016 – 2019
6.		Prowadzenie przez Urząd Miejski w Środzie Wielkopolskiej bieżących działań mających na celu utrzymanie substancji zabytkowej obiektów wpisanych do rejestru zabytków, będących własnością Gminy Środa Wielkopolska.	
	a.	Ratusz, plac Zamkowy 1. Własność Gminy Środa Wielkopolska. Bieżące prace remontowe oraz adaptacyjne z uwzględnieniem ochrony substancji zabytkowej. W szczególności wykonanie windy osobowej. Prace będą wykonywane ze środków własnych. Na ten cel zaplanowano środki finansowe w wysokości 150000,- zł	2016 – 2019
	b.	Dom, dawny szpital, ulica Dąbrowskiego 20. Współwłasność Gminy Środa Wielkopolska. Bieżące prace naprawcze i adaptacyjne z uwzględnieniem zachowania substancji zabytkowej. Prace będą wykonywane ze środków własnych i prywatnych.	2016 – 2019

c.	Domy, Stary Rynek 14, 15. Współwłasność Gminy Środa Wielkopolska. Bieżące prace naprawcze uwzględniające ochronę zachowanej substancji zabytkowej. Prace będą wykonywane ze środków własnych oraz prywatnych.	2016 – 2019
d.	Dom, ulica Krótka 5. Zarząd Gminy Środa Wielkopolska. Bieżące prace naprawcze uwzględniające ochronę zachowanej substancji zabytkowej. Prace będą wykonywane ze środków własnych oraz prywatnych.	2016 – 2019
e.	<ul style="list-style-type: none"> – Wieża wodociągowa, ulica Henryka Dąbrowskiego. Własność Gminy Środa Wielkopolska – obiekt nie wymaga prac remontowych. Stały nadzór użytkownika Miejskiego Przedsiębiorstwa Energii Ciepłej, Wodociągów i Kanalizacji Sp. z O.O. – Prowadzenie rozpoznania środowiskowego w celu sformułowania nowej funkcji użytkowej obiektu z poszanowaniem zachowanej substancji zabytkowej. 	2016 – 2019 2016 – 2019
f.	Zespół parkowo – folwarczny w Środzie Żrenicy, ulica Harcerska 22. Własność Gminy Środa Wielkopolska. Bieżące prace porządkowe uwzględniające ochronę zachowanej substancji zabytkowej. Prace będą wykonywane ze środków własnych.	2016 – 2019
g.	<p>Dwór w Koszutach, Koszuty 27, siedziba Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach”. Własność Gminy Środa Wielkopolska.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Remont elewacji dworu. Na ten cel zaplanowano środki finansowe w wysokości 180000,- zł, w tym 90000,- zł środków własnych i 90000,- dofinansowania MKiDzN. 	2016 2016

	<ul style="list-style-type: none"> – Wykonanie rampy podjazdowej dla niepełnosprawnych turystów w celu udostępnienia ekspozycji Muzeum. Na ten cel zaplanowano środki finansowe w wysokości 20000,- zł – Wykonanie oświetlenia zewnętrznego zabytkowego dworu w celu poprawy bezpieczeństwa oraz jego percepcji od zmierzchu do świtu. Prace będą wykonywane ze środków własnych w wysokości 5000,- zł częściowo dofinansowane z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 20000,- zł – Prace bieżące i aranżacyjne prowadzone we wnętrzu zabytkowego dworu, mające na celu polepszenie percepcji zachowanej substancji zabytkowej przez zwiedzających Muzeum. Prace będą wykonywane ze środków własnych. – Prace konserwacyjne dachu dworu. Prace będą wykonywane ze środków własnych.	2016 2017 – 2019 2017
--	--	-------------------------------------

	<p>h. Park dworski, Koszuty 27, siedziba Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach”. Własność Gminy Środa Wielkopolska.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Prowadzenie stałych prac rewitalizacyjnych na terenie parku mających na celu podtrzymanie w prawidłowej kondycji rekonstrukcyjny charakter kompozycji zieleni. Prace będą wykonywane ze środków własnych. – Kontynuacja prac związanych z remontem i wymianą ogrodzenia. Prace będą wykonywane ze środków własnych, z częściowym dofinansowaniem w ramach działalności pomocowej Fundacji „Zakłady Kórnickie”. 	<p>2016 – 2019</p> <p>2017 – 2019</p>
	<p>i. Park dworski (część), Winna Góra. Własność Gmina Środa Wielkopolska. Bieżące utrzymanie porządku na terenie fragmentu parku, który obecnie użytkowany jest na cele sportowe. Prace będą prowadzone ze środków własnych.</p>	<p>2016 – 2019</p>

6.3.2. Działanie – sporządzenie wykazu zespołów i obiektów nieruchomości, stanowisk archeologicznych typowanych do rejestru zabytków z terenu Gminy Środa Wielkopolska w celu uwzględnienia ich w dokumentach planistycznych i inwestycyjnych gminy.

L.p.	Działanie	Czas realizacji w latach
1.	Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w sprawie wpisania do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego zabytków archeologicznych nieujętych jeszcze w rejestrze, a reprezentujących duże walory historyczne, naukowe lub artystyczne i stanowiących ważne miejsce w krajobrazie kulturowym Gminy oraz w zakresie	

	ochrony rozpoznanych i chronionych zabytków archeologicznych:	
a.	Monitoring prac archeologicznych na terenach będących własnością Gminy Środa Wielkopolska w celu wyłonienia zabytków, które mogłyby być wpisane do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego z inicjatywy właściciela terenu z intencją promocji lokalnego środowiska przez zasoby dziedzictwa kulturowego.	2016 – 2019
b.	Wyznaczenie stref ochrony stanowisk archeologicznych na załącznikach graficznych dokumentów planistycznych Gminy, które będą uwzględniały prawidłową ochronę archeologicznego dziedzictwa kulturowego. Strefy te winny posiadać każdorazowo zapis: <i>„Ustala się nadzór konserwatorski i archeologiczny nad robotami budowlanymi i ziemnymi, jeżeli jest on wymagany przepisami odrębnymi”</i> . Strefy te ponadto powinny być odwzorowaniem stref występowania stanowisk archeologicznych oraz obszarów chronionych wyznaczonych przez WWKZ.	2016 – 2019

Wskaźnik realizacji Programu.

W budżecie Gminy na dany rok budżetowy planuje się zabezpieczyć wydatki z przeznaczeniem na dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach znajdujących się na terenie Gminy Środa Wielkopolska, a nie stanowiących własności Gminy, na poziomie co najmniej 0,2% planowanych wydatków bieżących w projekcie budżetu Gminy na określony rok budżetowy.

7. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

Podmiotem powołującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminny. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz Gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych.

Samorząd winien oddziaływać na inne podmioty mające do czynienia z obiektami zabytkowymi, w tym także na mieszkańców Gminy Środa Wielkopolska, tak by wywołać w nich potrzebę zachowania dziedzictwa kulturowego, jako fundamentalnego dobra identyfikującego ich tożsamość. W odniesieniu do lokalnej społeczności pielęgnowanie tradycji zawartej w zabytkach ma ścisły związek z kształtowaniem poczucia własnej wartości. W odniesieniu do podmiotów gospodarczych dobra kultury, jakimi są zabytki, mają potencjalnie dużą wartość marketingową itp.

Aby zrealizować zamierzone cele określone w konkretnych działaniach należy zastosować możliwie najszersze spectrum narzędzi – instrumentów. Zakłada się, że w realizacji powyżej zredagowanego gminnego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacja oraz instrumenty kontrolne.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydawane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały właściwych terytorialnie samorządów odnoszące się do zagadnień regulujących kształtowanie przestrzeni.

2. Instrumenty finansowe:

- dotacje
- subwencje
- dofinansowania
- projekty uwzględniające finansowanie z funduszy Unii Europejskiej

3. Instrumenty społeczne:

- edukacja kulturowa
- informacja
- współpraca
- współdziałanie z organizacjami społecznymi

4. Koordynacja:

- strategię rozwoju miasta
- plany rozwoju lokalnego
- programy prac konserwatorskich
- programy ochrony środowiska
- studia i analizy, koncepcje zrównoważonego rozwoju
- plany rewitalizacji

5. Instrumenty kontrolne:

- utworzenie w ramach Urzędu Miejskiego w Środzie Wielkopolskiej, Zespołu Koordynującego, którego zadaniem będzie sprawdzenie, w jaki sposób realizowane będą poszczególne zadania wynikające z ustaleń niniejszego programu. Proponuje się, aby w zespole uczestniczyli przedstawiciele różnych Wydziałów i Referatów Urzędu Miejskiego w Środzie Wielkopolskiej. Członków zespołu oraz ich liczbę wyznaczy Burmistrz Środy Wielkopolskiej, niezwłocznie po uchwaleniu przez Radę Miejską w Środzie Wielkopolskiej powyższego programu,
- aktualizacja bazy danych gminnej ewidencji zabytków w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- monitoring stanu zachowania i rozwoju środowiska kulturowego w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

8. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Burmistrz Gminy Środa Wielkopolska zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Miejskiej. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Miejską w Środzie Wielkopolskiej.

Do wykonania powyższego zadania, Zespół Koordynujący monitorujący „Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Środa Wielkopolska na lata 2016 – 2019” przynajmniej raz na dwa lata przedstawi pisemną analizę stopnia realizacji powyższego programu.

9. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Obowiązek dbania o stan zabytków spoczywa na właścicielach i posiadaczach zabytków.

Wsparciem dla zadań z zakresu ochrony zabytków są zewnętrzne źródła dofinansowania udzielane zgodnie z obowiązującą ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

1. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (www.mkidn.gov.pl) w ramach swoich uprawnień tworzy programy wspierające między innymi prace służące ochronie zabytków. Rodzaje i zakresy ochrony zgodne są z aktualną polityką ochrony dziedzictwa kulturowego Rządu Rzeczypospolitej.
2. Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków (wosoz.bip-i.pl/public) – dotacje przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli, posiadaczy lub użytkowników zabytków.
3. Samorząd Województwa Wielkopolskiego (www.bip.umww.pl) – budżet województwa wielkopolskiego przewiduje środki na pomoc finansową ukierunkowaną na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Są to

dotacje celowe z budżetu na finansowanie lub dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych m. in. jednostek sektora finansów publicznych.

4. Fundusz Kościelny (www.mswia.gov.pl) – dotacje udzielane wyłącznie na remonty i konserwacje zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających obiektów. Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących, wyposażenia obiektów sakralnych oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz. Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków Funduszu Kościelnego są:
  - osoby prawne Kościoła Katolickiego
  - osoby prawne innych kościołów i związków wyznaniowych działających na podstawie ustaw o stosunku Państwa do kościołów oraz związków wyznaniowych
  - osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych wpisanych do rejestru kościołów i związków wyznaniowych, o którym mowa w art. 30 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. z 2005 Nr 231, poz. 1965, z późn. zm.).
5. Ponadto istnieją możliwości zdobywania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych na zadania inwestycyjne i społeczne do współfinansowania z funduszy krajowych i zagranicznych Unii Europejskiej.